

Sarusi Mihály

Írni, Csabán

= Széptanulmány =

2., átdolgozott és bővített kiadás

ELŐLJÁRÓ BESZÉLY

Ady Áchimnál tanyáz, hogy a csabai látogatás hatására forradalmi dalra gyűjtson; Juhász Ferencnek az első felesége miatt vannak csabai élményei; idősb Tessedik Sámuel, ki a város szlovák evangélikusainak téglatemplomot emel, maga is tollforgató ember; Vasas Mihály uram, kiről eléggé (magyarán: teljesen) megfélemezett az irodalomtörténet, kaposvári tanárkodása idején írja prima csabai regényét, mely tán az első igazi irodalmi remekmű Békéscsabáról; Kozma Andor uram - akiről kérdés, megfordult-e egyáltalán mezővárosunkban - a századfordulón kelt regéjében hun eredetűnek veszi Nagy-Csabát; Féja a „Bresztováczy...”-val kavarr állóvizet, más egyéssel. Rónay, ki megkísérelte megírni, mi gyötörhette később a „Második Magyar Tanácsköztársaság” idejében megégett csabai gazdaölés vérbírájának a lelkiismeretét, bejárta-e a veres akasztók jeles Körös-parti fertályát? Gyóni Áchim csabai (is) volt-e, avagy mégsem? Csabai költő-e a csabai szerkesztő, amúgy berényi Tomka uram, ki egyszer azt nyilatkozta, hogy ő biza csak egy költőt ismer, azt pedig nem egyébnek, mint Danténak hívják?! Avagy Gyucha címfestő atyai bátyám, kinél kitűnőbb rímfaragó mesterembert nem sokat látott a csabjanszki Keres-part! Cseres Viharsarok-szerkesztő uram, kinek 1945-ös csabai elbeszéléskötetéről csak némely helybéli tud?

Ki csabai, nemkülönben melyikük ír e városról?

Aki megfordul nálunk, a miénk-e már?

Balassi, ki Vég-Gyuláról az ország belsejébe lovagolva tán errefelé is betért valamelyik nemesi avagy jobbágyportára alkalmi leánynézőbe, egy kis menyecskepogtatásra?

Géczi, a viharsarki FAK tagja, aki csabai rokonainál időnként meg-megfordul? Simonyi, aki Gyuláról Csabára annyiszor átruccan labdarúgó mérkőzésre, szőke leányt csodálni Jaminába, baráti szót hallani a Corvinkára vagy valamely vendéglőbe? Sass, a Köröstáj érdemes szerkesztője?... Újházy, ki előbb kelet-csanádi népművelőként, majd jankováci kigazdaként, utóbb (a halála előtti időben, ötvenvalahány évesen) útépítőként túrja, tolja, szeretgeti az áldott anyaföldet. Sztojcssev, bolgárhoni tudósítónk; Bartha doktor, ki két foghúzás közt kiad egy könyvet, megír egy másikat; Grecsó, Tótmegye Tótvárosának legnagyobb szegvári tollforgatója. Rott, ki a baranyai bányavidék és Sárretünk közt ingázva néha letanyázott velünk az első Körös-parti csapszékben – ne is mondd: adott esetben versenyt locsolhatjátok (a kékharisnyák és más irodalompartolók nem akármilyen öröme) az irodalmi est vörös borával az ifiházi szála pallóját. Filadelfi, akiből egy csapásra híres ember lett, miután megvetette a lábát a csabai dinnyepiacon. Kántor, a szarvasi Tevan (meg csabai Bárka-állító), kit a III/III. küldött a nyakunkra, s akit, hogy róla ne is beszéljünk, Cs. Tóth futtatott. Avagy Hatvani, az eddigi legszínvonalasabb csabai irodalmi lap, a Naplóra szerkesztője, kiről – személyesen - az egyik felesége jelentett a Tisztelt Állambiztonságnak. (Nem szólva Kurtuczról, aki Sarusinak adja ki magát.)

Beszerkeszthetem-e Krasznahorkait egy bármiféle csabjanszki esszécskébe mindössze azon a jogon, hogy Sátántangója egy adott pillanatban (Gyuláról) a csabai határ Póstelek nevű részére billen (ha valóban tangónak veszem, mondhatom, táncol) át? Banner Zoltánt, Erdély legnagyobb - egy idő óta csabai - művészettörténeti íróját?

Aztán a könyves emberek, Tevan, Lipták - ez utóbbi ráadásul (gyanúm szerint nagyon izgalmas, s jó darabig az érintett és sértett személyek miatt kiadhatatlan) elbeszéléseket ró naplófőkönyvébe?

Ki csabai; ki fér bele egy efféle műfajából adódóan is elfogult, már-már írói munkának tekinthető (amúgy egyesek szemében esetleg csúfnak tetsző, mert őt elkerülő) széptanulmányba? Aki egy fertály órát sem tölt Csabán, mégis megérzi a város leglényegét; aki azért legalább beleszagol az itteni légbe, hogy megérthessen belőle valamit; vagy aki itt éli le a teljes életét s mégsem ért az egészből semmit?

Avagy az is „csabai”, akihez egy itteninek bármi köze van? Az, aki hat e város fiára.
- Na jó, akkor Kossuth Lajosról is írhatasz!
Szívem szerint őt sem hagynám ki.
... Kinek Csaba... 10 év!... 4 év, 3 hónap, 1 nap. 2 hét és. Életfogytiglan.

RÉGIEK

Egészen régiek, a legrégebbiek!
Balassa Bálintot azért békén hagyom.
Kiknek emléke még itt kísért.
Benned vagy bennem.
Netán már csak valamely nyomdatermékben... lappang.
Példának okáért Haan, Ady, Kozma, Gyóni-Áchim.

HAAN AKADÉMIKUS SZLOVÁKUL, MAGYARUL

Szülőfalunyi Corvin-utcám, a Corvinka egyik portáján mutatták büszkén a család nagy becsben tartott könyvkincsét, a Haan Lajos művei sorát 1845-ben megnyitó, Budán szlovákul kiadott csabai várostörténetet, mely nem csak a kopottsága miatt néz ki ma ponyvának, tán annak is szánta nyomda, szerző: népkönyvnek. S bizonyára nem azért, mert akadémikusnak akkoriban még csak készült Haan — tót-csabai — evangélikus lelkész-tanító úr, a csabai szlovákok első magyar iskolájának az alapítója. (Ludewit) Haan Lajos ott lenn a Nagy Magyar Alföld szlovák mezőváros-szigetén, Békés-Csabán (túl honi s külföldi egyetemeken) együtt élt népével, tudta, mi kell a csabaiaknak - akkoriban: a sok csabai szlováknak s a kevés csabai magyarnak. S megannyi „vidéki” tanár s pap kor- és sorstársához hasonlóan maradt egy életen át népe körében - a Magyar Tudós Társaság (levelező) tagjaként is.

Mennyi történet... Haané Csabán; kinek a városban tér őrzi a nevét, ki Beloiannisznak kölesönadott utcáját a minap visszakapta, s kiről tán elnevezik az újra evangélikus kézre került valahai Rudolf (trónörökös), egy időre Rózsa Ferenc (szerintem legföljebb Rózsa Sándor) főgimnáziumot; sírköve a Kastélyi-temetőben városi védettséget érdemelne. Vagy könyveinek sora: csabai várostörténetek, Békés vármegye hajdana, ország- és egyháztörténet, munkája Bél Mátyásról. Könyveinek sorsa: tanulságként sem utolsó.

...A NÉPKÖNYVÍRÓ

Maradván az első s most, 1994-ben újfent kiadott, *Békés-Csaba mezővárosa hajdani és mostani állapotjáról, az ottani ev. ó templom százados ünnepére érkezett Haan Lajos* című, N.Váradon, Tichy Alajos nyomtatásában jó másfélszáz évvel ezelőtt közreadott kis - 36 oldalas - kötetnél: szlovák párja is volt, azt forgatták a közelmúltig oly nagy figyelemmel a jó csabai atyafiak. Haan Lajos a csabai várostörténetet egy életen át írta: az elsónél bővebb (1858-as), a tudós lelkész életében kéziratban maradt változatból a jeles Bibliotheca Bekesiensis sorozat adott válogatást, nemrég pedig a szintén csabai és hasonlóképp középiskolai kiadású Fekete Könyvek egyikeként jelent meg. 1866-ban újra kiadatott Haan uramtól magyarul is, szlovákul is a Békéscsaba-történet, a pesti szlovák könyvnyomdai munka hasonmását (s mai szlovákra átírt változatát) az 1990-es években tette elénk a szlovák szövetség. Ahány kiadás, annyi eltérés: a Haan-féle két-két magyar s szlovák Csaba-történet semmiben sem egyezik meg egymással. Krupa András, a város és az Alföld szlovákságának neves mai néprajzkutatója magyarázza: cseles tudós volt Haan Lajos...

Írhatott bármily nagy (értékes és vaskos) tudós munkát Haan Lajos, népének az maradt

mindhalálig s azon túl máig: első, kézbe vehető kis dolgozatának a szerzője. Azé a munkáé, mely a velejét adja minden későbbinek; s amelyben „szerepel” szinte valamennyi csabai. Hogy úgy mondjam: könyvtárnyi tudás a lehető legrövidebben.

Haan tudós-eszménye a Körös-közben nem maradt követő nélkül: Dedinszky Gyula, a csabaiak lutheránus pap városkutatója (néprajzosa, történésze, irodalomtörténésze, tájszótárkészítője, minden csabai tudományok atyamestere) - ki az evangélikus egyetem díszdoktorságáig vitte - ugyanilyen népbarát volt a huszadik században; életvidám, jó humorú, a nép nyelvét értő, szeretni való ember.

Adja Isten, hogy folytatódjék a sor!

...TUDÓS ÍRÓ?

Író-e, aki tudós, de mint több jel mutatja, népe számára tökéletesen érthető (no és kedves, élvezhető, újra és újra további bűvárokódásra csábító) könyvet - mi több, könyveket - tesz az asztalra?! Mely(ek)ből nemzedékek tanulnak... önmaguk lenni? Aki nem mesél, csak leír, ám abban is lel épp elég (képzeletet gyújtó) szépséget az olvasó - a Szilasiknak oly utálatos - ember.

Akad majd még (épp elég?) csabai tollforgató, aki ugyanabból merít, akit Haanhoz hasonlóan megérint *a hely szelleme*, ki azt igyekszik leírni, jobb esetben ábrázolni, mitől más Csaba, mint Arad, Várad, Gyula, Vásárhely, Karcag...

— Hogyne, a vastag kolbász, a foci, a tótok meg Áchim!

Valami, amitől az itteni népek nemzedékről nemzedékre kikérik maguknak, hogy Körösüket (Kis-Körösüket, Csabai Ásott Körösüket) - az e hazát csak térképről ismerőkhöz hasonlatosan - bárki „Élvíz-csatorná”-nak csúfolja.

ADY A PARASZTKIRÁLYNÁL

Krisztus Urunk 1995. esztendejében azt állítja az Élet és Irodalom nevű hetilap egyik száma (egy Csabáról elszármazott úrfi jóvoltából), hogy e városban soha senki olyan valaki nem fordult meg, aki számít! Nyilván ilyen volt (aki Szilasi uramecsémnek és kellőképpen tájékozott s nyitott, a másféle értéket, az általuk vallott mellett egyebet is tiszteletben tartó szerkesztőinek nem számít) az Ady Andre nevű úr az el múlt századelőről.

Tán tetszenek még emlékezni reá!

— Nem született, meg se halt, még csak meg sem szállt ebben a városban senki, senki, akit ismerni lenne érdemes - nyögde (szinte már Ady után szabadon) a posztmodern írrok.

(Hogy azért elárulja, mi köze e városhoz, mit ért belőle, hamarost lerója: „Élvíz-csatorna”.)

Jó magosan, messziről, a tankönyvből; hogyne, kinek atlasz e hon.

Ady - ahogy Szilasi profunk (nyilván Fodor tanársegéd adjunktusságához hasonló tanárunk) igyekszik magát a Keres-víz mentétől eltávolítani - a már akkor is alig létező, valamirevaló idegenmajmolónak föl sem tűnő, nagyon semmicske, pocsék egy Pece-parttól nem tudott sosem (végleg) elszakadni, hát őt sem érdemes ismernie. Arról nem is beszélve, hogy egy vérbeli csabai („tehát” nyilván mucai) atyánkfiához, Áchim Liker András parasztképviselőhöz nézett el ebben a szerencsétlen Csabánkban druszája, Endre 1908-ban s még ki tudja, hányszor, hogy ismerkedjék az úri Magyarországgal szembeszegülni merő parasztvezérrel s forradalmas népével. Mondhatni: Szilasitok - s egyéb urak - bánatára több költemény született ebből a barátságából.

Persze hogy Endre Andrásnál megszállt-e, nem tudható, mert (ismerve mindkettejüket) inkább arra gyanakodhatunk: reggelig egyébvel töltötték az időt, hogy egy pillanat se

vessen kárba!

Tán hiába érzi úgy (már megint) az ember, rászállhatna végre (úgy, hogy örökre ott is maradjon) a páva a bármiféle - megyei, egyetemi, sajtói és országos - hazugságházra!

Ady, Csabán, valóban, nem Szilasiékat kereste. (Akkoriban ők még nem is gondolták, hogy egyszer ide kell költözniük, honnan majd az utódjuk valami melegebb tájakra kíváncsozhat.)

HUN CSABAVÁR

Kozma Andor Urunk 1900. évében nem kevesebbet költ pünkösdi énekében, mint hogy Etel fia, Csaba királyfi királlyá válván a mai Békéscsaba helyén vert népével sátrat s a sátorvárost nevezték el mindenek Csabának! Sőt - ha már lúd, legyen kövér -, egyenest (a máai Békéssel ellentétben) Harcos-Csabának a szent helyet! Majd hogy (a 18. század elején) megjöttek a szlovák telepesek a drága hun városhelyre, „...lőn a ‚harcos’-nak helyette / Békés-Csaba...”. Mi több: „Békés-Csaba!... /A magyar szót ezzel terjeszd...”!

Szerzőnk, Andor (egyébként Békésben-Biharban annyi, mint Endre, vagy András, tehát Andris, netán Bandi) urambátyám azt írta meg — majd’ egy évszázaddal ezelőtt! —, amit utóbb mi magunk, mindenféle történeti és nyelvi ismeret nélkül is jól sejtettünk: Csaba nem véletlenül Csaba!

Hogy lenne.

Anyira Csaba Csaba, mint Buda Buda.

- Hun-Csaba!

Csabahunnvárt, Bécsabában az ember mi másra gondolhatna? Akár a Bakonyból, avagy a Háromszéki-medencéből néz vissza. Szilasimentesen is; sőt, úgy még inkább. Csaba, Kozma Csaba! Csaba.

Andor bátyámuram elébb forradalmi, majd konzervatív író - állítja róla a könyv-, de szélsőjobboldalivá sosem tudott lenni.

- Ami, ennyi balkezes közt, szinte csoda!

... Nem rossz ötlet ez a Harcos-Csaba! Csak nem a Békés-Csabai Múzeum-Egyesület tudósai süttették ki, költőnk pedig csak tovább szárnyalt? Van rá (volt, lesz) példa. Harcos-Békés.

- Hun, hun! - rikkant a helybéli szlovákra (a múltó század utolsó, záró, már az újabb évszázad számaival jegyzett esztendejében).

Ha mondom, Csaba!

...Ilyen véletlenek - valóban - nincsenek.

GYÓNI ÁCHIM

Került (akad mostanság is) csabai Áchim - ki többnyire szlovák -, ma is van aradi (román) Áchim, ujjur Almatiban, török Konstantinápolyban, s akkor még nem is beszélünk az ótestamentumiról.

Áchim Géza - Gyónról - Csabán éppen két magyar esztendőt töltött: 1900-tól 1902-ig itt tanult az evangélikus főgimnáziumban, a hetediket és a nyolcadikat, nemkülönben az érettségét jelesre végezte.

Költőjelölt csabai diák, Szabó Erika főiskolai szakdolgozatából tudom: brácsás a jó öreg - akkor még inkább ifjú - Rudolf (Trónörökös) Gimnázium diákbandájában. Kedves városunkban írja deákklapanciáit; egy március 15-re hirdetett 10 koronás költői pályázatot megnyer (valamivel - nagyon sokkal - többet ér, mit meg nem élhet már: 1934-ben oxfordi díjat nyer a *Csak egy éjszakára...*, s nyomba le is fordítják egy sor idegen nyelvre). Az első költeményeit csabaiként közli a Képes Családi Lapokban, majd a tekintélyesebb Új Időkben. Ám érettségi előtt Bukarestbe szökne Katinkával, egy „francia kisasszonnyal”, ki

helybéli úri családnál szolgál, s ideje leteltén haza kell térnie. Nehogy Áchim Géza — kiből Gyóni Á. Géza lett — elszalassza az érettségét s véle a nagy magyar karriert, a cimborái elszöktetik előle a jó (román?) Katinkát.

Ha nincsenek Áchim (Gy.) Gézának ilyen minden áldozatra kész diáktársai, ma tán nagy román költőként ismernénk Békéscsabát megjárt hőünket. S ki tudja, akkor tán még a (még nagyobb, tartósabb) világhírt sem kerülhette volna el Áchimunk.

Mesterével, Adyval sem állíthatták volna szembe.

...Valamennyire azért csabai maradt: unokatestvérét, Andrást (amaz Endréhez hasonlóan) írásaival támogatta.

(Szilasink bánatára Gyóni nem Csabán, hanem a kies — és, szó, ami szó, szibériai - Krasnojarszkban hunyt el, így nem esik azok közé, akik eleve figyelmen kívül hagyandóak.)

(Szilasitok vajh' gondolt-é egy csabai sírkertre, hol — netán — valamely fölmenője pihen? Akit, eszerint, ismernie sem - volt - érdemes.)

(Ha ezt - előre - tudta volna öregapja, öreganyja...!)

(.. Szilasitok most hol lenne?)

(Nem úgy, mint - például - Gyóni.)

KI TUD RÓLA (Vasas Mihály)

Ahogy ráakadtam Vasasra, ha nem is kész regény, de - mint a jelek mutatják - legalábbis érdekesítő nyomozás, az arról való tudósítás majdnem kész elbeszélés!

Nézzük sorjában.

A CSABAI FESTŐK EGYIKE

Sass Árpád, Miklós István, Jankay Deutsch Tibor és Vasas Mihály volt a mesterem - állítja 1995-ben Lipták Pál festőművész.

Lehet, hogy úgy mondta: Miklós, Sass, Vasas, Jankay, Jakuba; szóval köztük volt Vasas is.

Hallottam róla korábban is, Vasas Mihály valami kiváló helybéli festő lehetett!

Így vettem, és — bár a nevét s működése idejét, meg terét megjegyeztem, — már túl is leptem rajta; van izgalmas megírni való Csabánk múltjában s jelenében épp elég... Vasas nélkül is.

Egy festő, aki festett, nem valami izgatónak! Még ha az illető Perlrott-Csaba Vilmos szintjén mozgott volna... Perlrottén, akinek a hagyatékát rém okos városvezetésünk halála után elutasította... Esetleg ha ilyen izgalmat kínálna.

Vasas... Elég ismerős név, egy csabainak sokat mond: eredetileg (?) — már hogy Csabán eredetileg, azaz a Városból való Gödrökön-túlra, Csaba-Vinyicra költözést követően — jaminai család lehet, elszlovákosodott csabai magyar család, s ha jól emlékszem, akadt egy kitűnő labdarúgó is a Vasasok közt! (Nem Mihály volt az is?...)

- Vasas Miska szeretője volt - hallottam a nevét újra, amikor az édesapámról a csabai múzeumbeli, 1945 utáni szabadiskolában rajzolt két arckép szerzői után kutattam.

Az egyik rajzművész (nem is kell mondanom): hölgy.

E művésztersa nevével utóbb annak az iskolának a tanárai közt találkoztam, melynek egykor maga Vasas is oktatója volt.

Ám míg a Magyar Királyi Állami Lorántffy Zsuzsanna Leánylíceum (majd Leánygimnázium) évi Értesítőihez jutottam, valakinek rá kellett ébresztenie, hogy Vasas Mihály... kitűnő író (is)!

FODOR ANDRÁS SÚG: ÍRÓ!

Lipták Pál 1995-ös csabai kiállításának megnyitóján a somogyi-budapesti könyvtáros költőbarát, a Kossuth-díjasságban is társ Fodor András szólta el magát: Békéscsaba-élményét Vasas Mihálynak a *Ki tud róla?* című regénye alapozta meg, amelyet a háború alatt olvasott. Kitűnő könyv, nagy élmény volt, máig megmaradt benne a régi Csaba varázslatos leírása. (Hogy aztán Lipták segítségével mélyíthesse el a Vasas által megalapozott ismereteit Békéscsabáról.) A megnyitó beszéd után Fodor Andrástól annyit sikerült megtudni, hogy a Nyugatban írtak róla.

A Nyugatban?!

Az egykori kaposvári diák tud Vasas regényéről, miközben nekünk, mai csabaiaknak gőzünk sincs íráságáról...! Sokan elcsodálkoztunk.

A magyar irodalomtörténeti cikkjegyzék 1905-1945. részének második kötetében aztán ott a bizonyosság: Vasas (kiről a kötet szerzői amúgy - később rájövök, nem csoda! - semmit sem tudnak) könyve 1938-ban jelent meg s a Korunk Szava, a Kelet Népe, a Magyar Élet, a Nyugat, a Magyar Nemzet, a Szép Szó és a Napkelet szerzői - köztük Sötér István, Feja Géza és Szerb Antal! - értékelik a regényt.

A Kelet Népe s a Nyugat üdvözli Vasast, s mi minderről jó fél századdal később semmit sem tudunk?!

No lám.

Nocsak.

...Egyedül a Szép Szó-beli fürmedvény támadja Vasast a Sötér által monumentális naturalizmusnak nevezett realizmusa miatt.

BÉCSABAI KÖTETE

Ám a csabai könyvtár Békési Gyűjteménye nem tud e Vasas-regényről! Szabó Ferenc, a megyei múzeum irodalomtörténet iránt is igen érzékeny történész igazgatója ígéri, a saját példányát ideadja elolvasni. Régi könyvek boltjában vette (16, azaz tizenhat rénes - a mi esetünkben: alumínium - forintért), vármegyénkben tán az egyetlen példány.

Addig is lássuk, ami mégiscsak megvan könyvesházunk kincses tárában: Vasas Mihály *A kosztos diák* című elbeszélését a „DISZ” Könyvek 3. száma közölte. A föltehetőleg 1945 elején — tán még az ország teljes szovjet megszállásának befejeződése, április 4-e előtt - kiadott kis sorozat első darabja (nyilván hogy örüljenek, avagy hogy a nyomtatáshoz hozzájáruljanak a ’fölszabadítók’) Borisz Lavrenyev *Az öregasszony*, második kötete Nagy István *Forgalmi akadály*, negyedik füzet (az akkor már csabai hírlapszerkesztő) Cseres Tibor *Földet íratok*, ötödikje pedig Bakó József *Ki a bűnös?* című munkáját tartalmazza. A füzetenkénti ára három pengő, kiadója a MADISZ csabai szervezete s a sorozatot Tevanék nyomtatták.

A Vasas-beszély nemcsak hogy ma is olvasható, egészen élvezetes! És, sajnos, igaz.

Hőse egy vidéki gimnázium óraadó tanára, aki a havi nyolcvan pengőből a családjával meg nem élhet, ezért (akár nem egy tanártársa a nyomorban) arra kényszerül, hogy gazdag emberek butuska gyermekeit fogadja föl kosztosnak. A hallgatólagos megegyezés alapján a csóró tanár igyekszik fölkészíteni a kosztra s kovártélyra házába fogadott rosszcsontot s ha a vizsga így sem sikerülne, hát eljár (érthető okokból tökéletesen mindent értő s megértő) tanártársainál, engedjék már át! Ha nem is 2-essel, de egy 3-ast (merthogy akkoriban - micsoda fura világ lehetett — még egyes járt s nem ötös az elsőnek!) meg is kapnak az „egyik” „vidéki” „gimnázium” amúgy nagy társadalmi elismerést biztosító állások előtt álló butácska úri származású (legalábbis otthonról jól eleresztett) hallgatói. Mígnem egy buzgó pályakezdő botrányt nem robbant ki azzal, hogy

márpedig ő véget vet ennek az erkölcsi fertőnek!... Csak hát a bukottak s kisemmizett szüleik föllázadnak, és hogy világ csúfságára ne jusson a gimnázium, végül valahogy csak elsimítják az ügyet. Ám a továbbiakban a buta diákok biztos bukást jelentő „tisztá 4-es” bizonyítványát 2-esekkel, 3-asokkal való átírásra serkentő sok-sok jó kolbász, szalonna, zsír, hús, vaj, liszt s miegyéb másik gimnázium ágrólszakadt tanáraihoz kerül...

...AMIRŐL PESTEN SEM TUDNAK

A füzetből - melynek címlapján egy másik helybéli festő, Mazán László gúnyrajza látható - kiderül: „Vasas Mihály 1905-ben született Békéscsabán. Gimnáziumi tanár, regény- és novellairó. Első írása 1938-ban jelent meg *Ki tud róla?* címen. (Regény, Faust-kiadás.) Azután „elhallgatott”. A ’jobboldali’ szellemi elnyomatás korában írásai erős társadalomkritikai szemléletük miatt csak nagy ritkán jelenhettek meg. Egyik ilyen elbeszélése *A kosztos diák*.”

Szerzőnk könyvajánlása: „A Közoktatási Tanácsnak küldöm.”

A DISZ-füzeteken Lipták Pál kézjegye; a saját példányait adta a könyvtárnak. A regényről viszont nem is hallott.

... Pesten aztán kiderül: nemcsak hogy az irodalomtörténeti cikkjegyzék nem tud a DISZ-könyvekről s így Vasas eme kötetéről sem, a Vasast ismerő s tisztelő irodalmárok sem hallottak róla! Alig hiszi el Fodor András, ki Vasasnak a diákja volt Kaposvárt és Takáts Gyula, ki meg a tanártársa lehetett... ugyancsak Kaposvárt! A Somssich Gimnáziumban.

A békéscsabaiak a '45-ös csabai füzetet, a kaposváriak s pestiek a '38-as könyvnapra székesfővárosunkban — Vasas somogyi tanárkodása idején — megjelent regényt ismerik...

Még hogy az írók, de hogy a könyvészek se tudjanak az elbeszéléskötetről?!

A háború végén, közvetlenül a háború után járunk. Egy csabai könyv, úgy látszik, akkoriban el sem jutott... még nemzeti könyvtárunkba sem.

TANÁR BÉKÉSCSABÁN...

Vasas Mihályról mit tetszik tudni, kértem Fáy Katalint, aki tanártársa volt a csabai leánygimnáziumban.

Nem érti a kérdést, majd kapcsol:

- ...Vasas Miskáról? Miért nem így mondd?! Mi Vasas Miskának hívtuk.

Mert Csabán a kortársai ma is csak így ismerik... a festőt.

- Az 1930-as években tanított. '40-ben végeztem, '45 után csak egy évig tanítottunk együtt, aztán elment. Hogy hová, nem tudom. A könyve megvan, a pincében őrzöm.

Természetesen a csabai elbeszélése.

- Vasas Miska rajztanár volt a Lorántffy Zsuzsanna Leánygimnáziumban s művészettörténetet is tanított. Egy tanítványát, Szamek Cicát vette feleségül. Cica zsidó volt, emiatt a háború alatt neki is zürjei voltak; kimentek Olaszországba.

Szamek fogásznál én is jártam.

- Akkor nagyon imponált nekünk. Magas, csinos, könnyed ember volt, szeretett beszélgetni. A lányok is... fölnéztek rá.

Tudta-e a felesége, hogy Mihály egy kicsit... lóköttő?

- Tudta, hogy lóköttő, de nem bánta! Mert nagyon szerette.

A ma már nyugdíjas tornatanárnő, aki nekem is a tanárom volt, úgy emlékszik, Vasas feleségének volt egy nővére is, s hogy bár a család a háború alatt Pestre költözött, megjárták a haláltáborokat.

CICA AUSZTRÁLIÁBA ÚSZOTT

Vasas másik csabai kartársának, Kerekes György rajztanárnak és festőművésznek az özvegye sorolja: egy utcában, a Haan utcában lakott Szamekékkal, akik a második szomszédjaik voltak. Szamek Oszkár fogorvos, a nagyobbik leánya Baba, Pesten svéd védnökség alatt álltak, egyikük sem halt meg, a háború után hazajöttek Csabára.

- Cica nagyon szerette, imáda Miskát!

Miska meg Cica.

- Olaszországba mentek ki, ott valamin összevesztek s Cica Ausztráliába vándorolt ki. Ott halt meg, volt vagy harminc kutyája, negyven macskája!... Fiatalon, a szíve vitte el.

- Cica nem ment feleségül ahhoz, akivel Ausztráliába ment. Csak kellett neki egy férfi, aki kiviszi.

Állítólag ügyvéd volt, ahhoz ment ki.

- Cica Ausztráliába úszott!... Azt mondták, hogy Pozsonynál a víz alatt úszta át a Dunát, úgy szökött ki az országból. Rómában Miskának már volt valakije, meg filmezett; nem értettek szót, végleg elváltak egymástól.

Így hallotta.

- Itthon Miska a Körös-parton kapott lakást, csak egy díványa volt. Cica a földre feküdt, úgy imáda Miskát! A szüleitől ideköltözött.

Hol házasodhattak össze?

- Miért, összeházasodtak?... Arról nem tudok. Olyan össze-vissza voltak. Szamekéknak nagyon nem tetszett.

Ahogy a lányuk végleg elszökött, Csabáról Pestre költöztek a másik gyermekükhöz.

...ÉS KAPOSVÁRT

Fodor Andrásnak a '40-es évek elején volt Kaposvárt a tanára, Takáts Gyula pedig, emlékezete szerint, 1940-től tanított együtt a mai Táncsics Gimnázium elődjében, a Somssichban Vasassal.

- Kaposvárt a felesége nélkül élt, de Cicát ismertem, járt is nálunk! Fonyódon a Takáts-villában Jakubával együtt járt Vasas Miska.

Jakuba János Munkácsy-díjas festőművész 1909-ben született Békéscsabán s elhunyt 1974-ben Budapesten; nocsak, viharsarkiak a Balatonnál?

- 1948-ban Rómában találkoztam vele; én a Collegium Hungaricumban laktam, ő kint a városban.

Kaposvárt is, Rómában is a felesége nélkül?

- A felesége öngyilkos lett.

Vagy csak megkísérelte.

Így emlékszik az egykori kaposvári tanártárs költő.

- 1951-52-ben olasz utcai-film pályázaton első lett!

Utcai: műkedvelő, amatőr?

A társaságunkban lévő Balázs József mozgóképes szakértő regényíróra nézünk, aki úgy tudja, hogy amatőrfilmet csak az 1950-es évek végén kezdtek készíteni.

A kérdés csak az, itthon-e, vagy Nyugaton is?

Vasas, Vasas!

A RUDOLF-FŐGIMNÁZIUMBAN

A békéscsabai ágostai hitvallású evangélikus Rudolf-főgimnázium LII. évi Értesítője (az 1916—17. iskolai esztendőről) — közléteszi dr. Rell Lajos igazgató - az I/b osztályban mutatja

emberünket: „Vasas Mihály év, 1905, Békéscsaba”. Mihály osztályfőnöke a rajztanárja, Zvarinyi Lajos (a csabai múzeum megőrizte egy festményét). Ez évben az iskolának 393 magyar, 15 tót, 5 német, 4 oláh (amúgy 139 evangélikus, 113 izraelita, 106 római katolikus, 42 református, 14 görögkeleti, 2 unitárius és 1 görög katolikus) diákja van.

Az 1917-18. tanévben, az immár egyetlen II. osztályban (amelynek 92 diákja volt) Vasas megint nem szerepel az ösztöndíjazottak között.

Az összevont 1918-19. és 1919-21. évi értesítőből megtudható: a románok (az évkönyv szerint az oláhok) amellet, hogy épületünket elfoglalták s ott igen nagy károkat okoztak, kétszer nyúltak vakmerőbb kézzel iskolánk életébe: a) néhány bukott diák följelentette a főgimnáziumot az állítólagos román-üldözés miatt; b) az 1919 júniusban tartott érettségi vizsgálatra Bukarest kormánybiztost küldött ki. Ellenben a Rudolf-főgimnázium az unszolás ellenére sem volt hajlandó tanítani a román tárgyakat. 1919-20-ban az immár negyedikes Mihály ösztöndíjas.

Az 1922-23. iskolai évben hetedikes Vasas a népjóléti miniszter hadiáryasegélyét élvezte.

1823—24-ben, az érettségi évében még mindig Rell Lajos irodalmár az igazgató; Rell az írás, Zvarinyi a rajzolás és festés művészetére okította. Az osztály 53 tanulójából 49 kísérli meg az érettségit letenni; jelesen érett 6 (négy katolikus, egy-egy izraelita és evangélikus), jól érett 16, érett 17 - köztük Vasas -, javító vizsgára 7, ismétlő vizsgálatra 3 utasított. Az osztálytársak között – Vasashoz hasonlóan csak „érett” - Balázs Samu (a későbbi kitűnő színész?).

„Az érettnak nyilvánított tanulók a következő pályákra készülnek: ...” Rajztanár-, festőművész- vagy írójelöltnek senki sem mondja magát. (Igaz, színésznek sem készül senki.)

1924-ben érettségizik s 1933-ban kezd (Csabán) tanítani.

ÉVKÖNYV REGÉL

A csabai leánygimnázium évi Értesítői ha nem is sok, némi - föltehető - magyarázattal csak szolgálnak a diáklány Szamek Cica és tanára, Vasas Miska közti szerelmet illetően.

Az 1928-29-es tanévben a nyolcosztályos liceum másodikosainak egyike Szamek Zsuzsanna, izraelita vallású, általános osztályzata 2, egy ötödikes - szintén izraelita - leánynak meg Szamek Judit a neve (osztályzata 3).

Húg, nővér a Haan utcából.

1931-32: Szamek Vera Judit 2-es lett az érettségien, Zsuzsanna, ötödikesként, 3-as.

1932-33: a hatodikos Szamek Zsuzsa (hitoktatója dr. Silberfeld Jakab tudós főrabbi - a fia, Andor, aki 1945-ben Csabán folytatja atyja szolgálatát, később Tel-Avivban könyvtáros, s ahogy Lipták Pál regéli: magyar nyelvű leveleiben időnként szlovákra váltott) kevés l-eseinek egyike a rajz, amelyet ekkor már Vasas tanít. 1933. március 13-tól Vasas Mihály okleveles középiskolai rajztanár óraadói minőségben leányiskolánk nevelője. Vasas heti óráinak a száma 10 (I-től IV-ig 2-2, V-VI. osztályban 1-1 rajzóra), s melleleg a rajzszerzőre. (Iskolánkban ekkor gyakorló tanárjelölt P. M., a későbbi szabadiskolás rajzművészjelölt hölgy.) Vasas szolgálati éveinek a száma: 1.

1933-34: Szamek Cica VII. oszt. tan. fizikából és latinból bukik, ált. oszt.: j. (nyilván javítóvizsgálatra utasítás). Vasas a középiskolában — mintha — megkapaszkodna: elfoglalhatta nyugalomba vonuló, 'rendes tanár' elődjének a tanszékét, miniszteri rendelettel, óraadó helyettes tanárként működhet tovább. Heti óraszámja 16.

1934-35: Vasas Mihály óraadó rajztanárt 1934. július 26-án kelt rendeletével a VK. Miniszter úr a kaposvári Somssich Pál Reálgimnáziumhoz helyezte, az ő helyére pedig (Somogyországból) Kerekes György kerül; Szamek Zsuzsa VIII. oszt. tan. 3-as általános osztályzatot ér el, a záró vizsgálaton az osztályból kitüntetéssel érett két (egy katolikus és

egy izraelita vallású) leány, jól érett öt, érett négy (köztük hősnőnk, Cica). A latin rendkívüli tárgy tanulásáról Zsuzsanna ekkorra már letett.

Az evangélikus tanodái Értesítő tanúsága szerint a szülők örülhettek, hogy leányuk egyáltalán érettségizett.

...Egy diák-tanár szerelem története... iskolai évkönyvben elbeszélve?

'Miskának' nyilván mennie kellett Csabáról ahhoz, hogy tanítványa, aki belészeretett, sikerrel fejezhesse be tanulmányait.

„Az érettségit tett tanulók pályaválasztása a következő: ... és (végezetül) otthon marad 2.”.

Hogy mennyire maradt otthon Szamek Zsuzsa (Zsuzsanna) – Cica -, később hamar kiderülhetett.

A SOMSSICH ÉRTESÍTŐIBEN

A kaposvári magy. kir. állami Somssich Pál Reálgymnázium 1934-35. tanévéről kiadott Értesítő tud először Vasasról, aki az iskolai év folyamán került a tanodába óraadó helyettes rajztanárnak. Vasas Kaposvárt a Németh István utca 17-ben lakott - derül ki az évkönyvből, Takáts Gyula pedig azzal toldja meg, hogy Faragó orvos házának emeleti szobáját kapta.

(A somogyvármegyei gimnázium régi évkönyvei 1995-ben a Rudolf-utód Békéscsabai Evangélikus Gimnázium könyvtárában a legfelső polcon porosodnak.)

Vasas 1935. december 15.-től 19.-ig képkiallítást rendezett a Hivatalnokok Társas-körében. Az 1937-38-as tanévben még mindig csak helyettes tanár, de a tanári kar társadalmi és irodalmi működéséről tudósító rovat hírül adhatja: megjelent *Ki tud róla?* című regénye. 1938 nyarán nevezi ki a miniszter rendes tanárrá Vasast, akinek az előző iskolai évben hetente 18 órát kellett tartania. Hogy valóságos rendes tanár lett, rögvest kinevezi az igazgató a gimnáziumi rajzszerzőtár öréneke. Az 1938-39. év hírei közt szerepel még, hogy Vasas értekezést tartott a Bethlen Gábor Szövetség előadás-sorozatában *Nemzeti öntudat a művészetben* címmel, s hogy cikkei láttak napvilágot a helybéli újságokban. Az 1939-40. évkönyv értesít arról, hogy Takáts Gyula dr.-t segélydíjas tanárként alkalmazták. Vasas több kartársa katonai szolgálatot teljesít. Az 1940-41-es Értesítő az Erdély és Bácska! című köszöntővel kezdődik, szerzője dr. Takáts (történelem és földrajz szakos tanár). „Vasas Mihály r. tanár február 12.-től volt betegszabadságon az év végéig.” (Takátsnak 21, Vasasnak 12 tanórája volt.)

...MAJD 'ZÖLDKÁDER' LETT?

Mert aztán évről évre ugyanaz: Vasas az egész tanévben betegszabadságon! 1941-42 (amikor „Meghalt a hazáért Cs. Z., a kereskedelmi tengerészeti hadnagya, az intézet volt tanítványa”), 1,5 éve beteg; 1942-43 (Vasas szolgálati éveinek a száma tíz és fél, a Somssichban kilenc), 2,5 esztendeje szabadságon, több társa a fronton - hősnünk valóban beteg, vagy csak nem akar elesni a harctéren? Az 1943—44-es Értesítő szerint „...ebben az iskolaévben is szabadságon volt, illetve „A nm. VKMin... a betegszabadságon lévő Vasas Mihály r. tanárt március 27-én a szentgotthárdi iskolai jellegű tudógyógyintézetbe osztotta be”.

Szóval (ahogy mindjárt látható) csak találkozik a csabai meg a kaposvári értesítés!

.. Amúgy ez (1941 Bőjtelő havától 1944 Bőjtmás haváig) annyi mint: jó 3 éve beteg, kemény három éve szabadságon... valahol.

Jó kis bőjti szelek fújhattak!

...Majd még amúgyabban: míg visszaér (1945 tavaszán?) Csabára.

No ez utóbbi majd' egy esztendőről már nem regél semmiféle évkönyvi értesítés.

'45-BEN ÚJRA CSABÁN

A csabai evangélikus leánygimnázium értesítőiben a háború végén tűnik föl ismét Vasas: az 1944—45. tanév eseményeiről tudósító gépelt (valóban háborús) évkönyv arról számol be, hogy „Vasas Mihály intézetünknek évekkal ezelőtt volt rajztanára. Legutolsó beosztása a VKM. ...1944. márc. 27. rendelettel Szent-Gotthardra, az iskolai jellegű tudógyógyintézethez szolt. Állását azonban nem foglalhatta el. A VKM Békéscsabára utasította - mivel itt ismerik -, igazoltatásának elintézésére. Így kapott intézetünknel beosztást 1945. jún. 25-től." Az évkönyv arról is tud, hogy Vasasnak ebben a tanévben heti 1 órája volt, de ekkor már rendes tanár!

Az esztendőre kiadott évkönyvből kiderül, hogy Vasas 15 éve tanár, a csabai leánygimnáziumban három éve s hogy hetente 10 órát tanít.

1946-47: „Vasas Mihály r. tanárt a V.K.M... saját kérésére a békéscsabai Irányi-utcai áll. ált. leányiskolához helyezte át (1946. dec. 10-én)." Tanártársai közt Fáy Katalin, Kerekes György.

...1947-ben indult hát útnak, vette nyakába a világot, vágott neki a római kalandnak... a Vasas házaspár, Miska és Cica.

Csaba, Csaba.

Róma!

Város mindkettő.

Az egyik város, a másik A Város.

... Mennie kellett?

Menniük?

TITKOK TITKA: EGY REGÉNY

Ki tud róla?

Ami a legjobban megragad a Vasas-regény olvasójában: az író történelemszemlélete, városához való kötődése s a nőekkel kapcsolatos tapasztalata.

Vasasnak - mert hogy 1918-20-ban vele egyívású gyermekhősének - azt kell tapasztalnia: urak jönnek, urak mennek, a semmibe vett szegény ember egyre megy velük. Agyonlőtték Tisza Pistát! - örvendezik a jó csabai nép, mert hogy akkor vége a férfiakat elrabló, a családot nyomorba döntő piszkos, embertelen háborúnak, hogy rögvest neki is lásson - igen, a „nép", pontosabban tömeg, még egyértelműbben: a söpredék, melyben azonban „mi" (a regényhősök) is ott vagyunk - a fosztogatásnak. Előbb csak a Weisz zsidó üzletét rabolják ki a felbőszült (és tökrészeg), a forradalomtól megbátorodott honvéd-fiúk - nyomukban a „forradalmas néppel"! -, hogy következzen a Kaszárnya, ahonnan hátizsáktól katonatányérig, puskától konzervig mindent hazamenekít a kiéhezett emberiség. Hogy ilyen szépen kiürítette kedves „öszirózsás forradalmunk" a Kaszárnyát, belekaphattak jó eleink az Állomás teherkocsijaiba: megforradalmasodott hadfiaink segédletével az utolsó vagonig mind föltörték és tartalmát hazacipelték. Majd kisvártatva megjön - a gazdagok túsul ejtésével - a kommunizmus, a honvédő vöröskatonák sebesen betüzelnek a páncélvonat kazánjába két rabló román katonával, hogy rögvest be is csapjon az istennyila: Jönnek az oláhok! S hősünk - Vasas regényhőse, Kovács Janó - semmit sem ért az egészből, mert sehogy sem megy a fejébe, hol vannak a magyar fiúk, hogy megakadályozzák ezt a képtelenséget?! Ahogy azt sem, miért verik véresre - mindenféle kihallgatás mellőzésével egy följelentésre - őt, anyját s két nővérét is a fölszabadító fehér magyarok amúgy az elébb már megismert (oláhjárás kori) dózsecsecsincs módra.

A Ki tud róla? hőse (Kovács Janó? Vasas Misó?) semmiből sem marad ki, együtt ad-vesz

a csöcselékkel, s csak néha különbözik a környezetétől: például amikor - családja meglepetésére - rajzolásra adja a fejét, vagy amikor - a Kaszárnya-környéki népek megdöbbenésére - az eddig elrejtett piros-fehér-zöld lobogóját kitűzi az Állomás előtti gyep játékvárára, mert hogy befut Pestről a Horthy-fiúkkal a főlzabadító vonat!

Hogy a fehér urak miként köszönték meg hősünk lelkesedését, arról az elébb már szoltunk. Annyit még akár ide is írhatunk: nővére azért kap öt bottal többet (huszonöt helyett harmincat), mint a család többi tagja a Városházán az ellenforradalmároktól, mert meg merte kérdezni, miféle igazságszolgáltatás tárgyalás nélkül elítélni valakit?... Köszöni, elköltözik ebből az országból! - tört ki a Kovács-lány a verést követően.

Vasas Mihály 1947-ben érezhette: Köszöni szépen?... Ennyi a jóból már neki is megártott?!

A főhős atyja 1914-ben az orosz harctéren tűnt el; Vasas édesapjáról a barátai semmit sem tudnak.

„Regény” és „történelem”. (?) S — csak les a gyermek: — tehet-e mást a katona, fölesküszik mindenkire.

VASAS ÉS A VÁROS

A regényből hamar kitűnik, mennyire idevaló a szerző is! Szereplőit - legalább névről - minden csabai jól ismeri: Medovarszky, Farkas, Kaczkó, Valastyán, Molnár, Kucsera, Kádár, Prisztavok, Hrabovszky, Bokor, Hudák, Zsibrita, Maczák, Zsilák, Kelemen, Gyeraj, Kerekes, Singer, Varga, Fabulya, Brhlyik, Szabó, Cservenák Palyó, Macó, Gyúró, Peti, Juda, Misko, Paljo, mamóka s apóka lép (mások mellett) színre a Vasas-regényben. Hogy a nyelvük felől se legyen kétségünk, hamar ott a magyar nyelvű regényben is az utalás a helyiek anyanyelvvarására: Csojeto, Szinko moj, Dobró ránó, No a tento pán zse cso kce tu? Z Bohon! S gyűlölik a jó csabaiak a magát magyarrá formálni igyekvő főhős kölyköt, mit ugrál...! Hol szlovák mondja szlovákra: „Krumpli nem étel, tót nem emberi”. Hol oly régi a vágy: lesz még a paraszt is ember.

A hely is teljesen nyilvánvaló: a Fő utca melletti, Állomás előtti Kaszárnya s környéke a regény fő színhelye - hol tán Vasas fölnőtt?... -; a Kaszárnya-sarki ártézi kút, a hídon túli (jaminai) cserépgyár, a híd lábánál lévő Weisz kocsmá, a hídról jól látható kígyósi erdő, a kistemplom (a kürtös toronyörrel), e háborús időben hadikórháznak helyet adó gimnázium, a Corvina könyvkereskedés és a Fiume, arrébb az egyházi könyvkereskedés, a Városháza (melynek különtermében cigánnyal botoztatnak az urak), a Főtér, ahol egymásnak tisztelegve jelzi a hatalomváltást (1920 márciusában) a regáti oláh meg a magyar század. („Pakolj rumuny és eredj Isten hírével!”, biztatták már korábban őket - a regényben s nyilván a valóságban is a jó csabai szlovákok -, de hogy ebből a reményből való legyen, a trianoni rablók döntése kellett.)

MISKA ÉS A NŐK

Vasas Miskó két kötetében (a regényben és az elbeszélésben) kétfajta nőt ismerhetünk meg. Az egyik az anyja, akit agyongyötör az élet, aki mindenét fölteszi a családja megmentésére, belerokkan a robotba, akinek az életben semmi öröme, csak az állandó küzdelem a fennmaradásért, a betevő falatért, s hogy ezt biztosítsa gyermekeinek, az apa nélkül maradt árváknak, bármi megalázó dologra befogható!

A regény egyik legmegrendítőbb (filmszerű...) része, amikor a háborús nyomorúságot batyuzással túlélni igyekvő asszony vonatszüksős időben, éjnek évadján, újra és újra összerogyva cipeli haza (Gyuláról Csabára?!) a portékát. Ha többször összeesik, ha már nem lát, nem hall is, valahogy haza kell vonszolnia magát a jól megrakott batyujával.

Valamiképpen hazaájul.

A megnyomorított, boldogtalan anya mellett még egyféle nő jeleink meg a két könyvben: az időnként dührohamtól rángó, a férfira gyakran rátamadó, mindig elégedetlen, a férjét kizsigerelni igyekvő, a szeretőjét egy pénzesebb - vagy csak nagyobb vagány - legénnyel bármikor fölcserélő nőszemély... A főhős az édesanyján kívül csak ilyen nőket ismert; az író nemkülönben így vehette?

Ahogy szerelmével, Szamek Cicával bánt, úgy tűnik, nem hitte el, hogy másféle is lehet egy asszony. Hogy szeretheti őt valaki... anélkül, hogy belerokkanna.

MŰBÍRÁLATOK

Gyimesy Béla a Korunk Szavában (1938. 382. 1.), Féja Géza a Kelet Népében (1938. 7. sz. 73-75.), Kárász József a Magyar Életben (1938. 7-8. sz. 40.), Szerb Antal a Nyugatban (1938. 7. sz. 65-66.), Baráth Ferenc a Magyar Nemzetben (1939. febr. 26.), Sándor József a Szép Szóban (1939. VIII. 172-173.), Sötér István pedig a Napkeletben (1939.1. 551-552.) méltatja Vasas regényét - mondhatni: köszöntik s az írócéhbe fogadják a jó szeműek (Féja, Sötér, Szerb), a vakok meg a műbírálókat is süketelésre használják. Üdvözlik jobbról, balról, összevissza; legfőként az utasítja el, ki irányzatos (irodalmi s politikai?) igényekkel olvas (élharcos ebben a tollnokánál nyilván jobb Szép Szó újsághajhásza).

A műbírálók zöme minden egyebet félretéve ölelte magához azt, aki értéket hozott létre!... Ami valódi érték.

Ahogy Szerb Antal fogalmaz: *Nem is újszerűsége az, ami lefegyverez, hanem ábrázolásának, rajzolásának ereje. Alakjait, eseményeit olyan kemény plaszticitással tudja elénk kanyarítani, mint azt hiszem, az új és elmosódottabb rajzú nemzedékből senki sem. Valami Móricz Zsigmonddal rokon gazdag vegetáció jelentkezik benne, valami rég nem látott magyar bőség és biztoskezdés. Majd: Mint társadalmi helyzetkép is jelentékeny, fontos. Vasas Mihály környezete a proletariátus és kispolgárság közötti réteg, amely rossz napokban fogcsikorgatva süllyed le proletári sorba, de magával viszi kispolgári életigényeit és robbanékonyan várja az alkalmat, amikor keserűsége kitörhet belőle: az a réteg, amely a tekintélyállamok nagy forradalmait hordozta, a társadalmilag ma legveszélyesebb, tanulmányozásra leginkább érett réteg...*

...MÓRICZ NYOMÁBAN

Féja így kezdi: *Megszületett az első magyar háborús regény... Vasas Mihály ott folytatja..., ahol Móricz Zsigmond mesteri novellájában, a Szegény emberekben elkezdte... könyvében olyasfajta tökéletességet találunk, mely első könyvekben jóformán teljesen ismeretlen... Csak a legjobbak műveiben érezzük ennyire az emberi hitelt. S a Városunkkal e könyv révén tovább ismerkedő Féja Géza nem rejti véka alá: többre becsüli a történelmi realizmust, mint a „képzeloerőre” hagyatkozók regényirodalmát. A „meseszövésből” általában társadalmi hazugságok hálója s hínárja lett, s ósdi lemezei tovább nyekeregnek, nem úgy, mint Vasas regényében, amely a legfontosabbat adja: fölmutatja, „Íme az ember!”.*

Sötér sem fog mellé, igen nagyra értékeli Vasas regényét; persze ugyanazért dicséri, amiért ma kikacagják az írókat. Móricz, realizmus, hitelesség...! Mi sem ellenszenvesebb a Szerb, Féja, Sötér (s Vasas) utáni világban a való világtól minél tökéletesebben elszabaduló képzelgést istenítő újmodern széptanban. Hogy aszondja a későbbi akadémikus: „...ez a regény mereven és makacsul ragaszkodik egy vaskosabb és őserőszerűbb valósághoz, mely a maga nemében ugyanolyan gazdag és veszélyes, mint az irracionális irodalom látomásai”. No, ez az, ami képtelenség a realistákat a másság (valójában a látszat

szerinti újítás) tiszteletére nevelni igyekvő, amúgy teljes kizárólagosságra törekvő modernutániaknak! Vasasé *Zord és könyörtelen művészet... Fiatal íróink közül kétségtelenül a legférfiasabb, ugyanakkor igazi művész, aki csalhatatlan érzékkel tudatában van képességei határainak, gazdagságos, minden túlzás ellensége... megkap... azzal a kényességgel, mellyel az író minden irodalmon kívüli irányzatosságot mellőz. Ebben is ellentmond a mű mindannak, ami divatos; naturalista mer lenni... Méghozzá monumentális naturalista, mint a németalföldi festők - állítja Sötér István. Reméljük, hogy Vasas második regényére már nemcsak a kritikus, hanem a tőke is felfigyel!* - zárta a műítészt, ám írónkat a tőke föl nem kapta, az irodalomtörténet pedig ejtette.

...TÚL TÚRÓSHALUSKÁS!

Meglehet azért, mert az emelkedett és pártos irodalmat számon kérő műbíró másként látta (1938-ban, s láthatja ma). A Szép Szó szakértője ím ígyen szólott volt: *Ez az érthetetlen módon könyvvé sűrűsödött együgyű szótömeg háromszáz oldalon hangos, érdektelen, egyhangú kerepeléssel bizonyítja, hogy pusztán akarattal, legyen az bár jóakarattal, nem lehet regényt írni... Sárhoz, mákos- és túróshaluskához ragadtan reális minden a könyvben, de haluskák, háborúsdizó gyerekek, kommunizmus, románok, szakadt cipők és mamókák, mint szervesen anyagok, mint a nyomdafesték alkatrészei kenődtek a... könyv lapjaira. És bár a regény elkereszteltjei(?) főként a legemberibb sajátságokat művelik - állandóan veszekednek, szidják egymást, árulkodnak, marakodnak -, alig képesek egyetlen emberi hangra: a valószínűleg még egész fiatal szerző előtt az élet, a megjelenítés egyelőre mélyen elzárt titok. Ez a „regénye” jövőjét a címében hordja... Akárha a 20/21. század fordulójának hablatyoló „szakértőit” hallanád!*

Vasasról azóta teljesen megfeledkeztek, ám attól még az, amit alkotott, érvényes és számontartásra méltó. A magyar irodalomtörténetet nem kell miatta újrainni, de úgy tenni, mintha nem lett volna..., elég nagy (maradjunk annyiban:) számárság.

Irodalomtörténetünk balfogásainak egyike.

EL KELLETT FELEDNI

Pöffeszkedő tökfejek azt állítják, az irodalomtörténész, az elméletíró, a műítészt s más széptanár társuk sosem téved!

- Tessék egyet mondani, akit a kor szakmája rosszul ítél meg! - nyögdel a koma.

Vasas!

A szakma - java! - éppen hogy már akkor fölmérte ésszel, mit ér Vasas regénye, ám az e fölfedezőket követő elhallgatók olybá vették, mintha nem is lett volna.

Egy fia sort nem lelsz a szakkönyvekben, irodalmi adattárakban róla!

Úgy ötven éve tetszenek hallgatni róla.

Persze amit e regény mond, hogy fogadták volna el a hatalom jobb- és baloldali megszállottjai, az irodalom pártütői?

- Még hogy ilyen nyomor lett volna...

-A Forradalomról ily dolgokat összehordani!

S igen egyszerűen, mindenféle nyakateketség nélkül.

(Mégis: jól megformáltan...)

Hogyne, Vasas bármennyire szerette azokat, akiről írt, ismerhette bárkinél jobban azt a világot, amelynek ábrázolására vállalkozott, olyannak vette, amilyen.

Túlbal, túljobb, no meg bármiféle esztetizáló hogyan érthetné, mi az igaz?!

El is hordta innen - melegebb égtájra - Vasasunk az irháját!

Persze nagy sikere (eme uraknál, hölgyeknél) ma sem lenne, hisz e regényre elég nehéz

ráfogni, hogy - regény helyett - esszécske...

- Ez ám az epika! - áradoznak, ha önvallomásra akadnak.

S való: a Ki tud róla? is vallomás, csak hát - valóban - regénybe foglaltan.

A nép meg leszokik az olvasásról.

Vérbeli regény ez!

Nem ártana e vérszegény ószázadvégen-újszázadelőn leverni róla a port (s kiadni).

BARÁT REGÉL

Evangélikus... Bár nem volt valami vallásos - emlékezik a cimbora, Lipták Pál, aki barátságuk idején festőművész- és könyvtárosjelölt szabósegéd, s a háború után már a Körös-parti Árpád-sorral párhuzamos Becsey utcában él.

Azért kerül elő ez a dolog, mert valaki úgy emlékszik, hogy Vasas katolikus volt.

- Az anyja és a testvére az Árpád-soron lakott, a Degré utcai sarok után a második házban, Farkaséknál; parasztház, itt béreltek házrészt.

Én a Körös túloldalán nőttem föl; 1945-46-ban, midőn édesanyám először megsétáltatott a Körös-parton, átkiabálhattam volna Vasasékhoz.

- Lakást '45-ben kaptak, a Degré utcában a Körös felől bal oldalt a harmadik ház volt az övék. A feleségével élt itt; de ha olyan kedvük volt, Miska az anyjánál, Cica a szüleinél lakott.

- Miska csak abban a kamrában szeretett aludni, ahol gyermekkorában szeretett. Fűtetlen, ablak és kémény nélküli kamra volt ez.

- Szerette a kutyákat! Mindig korcs kutyákkal sétált. Gondolhatod, mennyire örültek a társaságának a fajtisza kutyákkal sétáló tanártársai, amikor a maga korcsával odaállított!

- Minden nap kísétált a Fürdőhelyig.

Munka után, esténként?

- Más világ volt az, mint a mai, bármikor, napközben is, ha olyan kedve támadt. A gimnáziumban csak annyi órát teljesített, hogy ne mondjanak föl neki.

A regényből az derül ki, hogy a Kaszárnya környéki világban otthonos igazán s nem a Körös-parton!

- Jaminai tót família a Vasas, onnan kerülhettek az Árpád-sorra; Miska jól beszélt tótul. Vasas Erzsébet volt a nővére, az édesanyám barátnője, mert anyámék a szomszédságban laktak. Jakubáék háza meg Miskáék kertlájában volt itt a Becsey utcában.

- Ő is, Jakuba is anyaszerető fiúk voltak. Ez csak fiúi vonzalom volt, mert Miska egy bűdös vassal sem segítette az anyját; mert nem volt neki.

- Az anyja mosónő, a nővére varrólány volt.

Egészen véletlenül: mint a *Ki tud róla?* főhősének szülőanyja s nővére...

- Vasas Erzsébet később, vénlányként, férjhez ment, de gyermeke neki sem lett. A Lehel utcában lakott, vitte magával az anyját, de ő halt meg hamarabb; Mihály akkor már rég Olaszországban volt.

- Az utolsó hírt Jakuba hozta róla, Rómából, a '70-es években. Még találkozott vele, de Miska nagyon le volt lombozódva; megöregedett. Öreg amerikai tyúkokat kalauzolt, ebből élt.

Pali bátyám előveszi gyűjteményéből Vasas Mihály első római képeslapját, amelyet kiutazása valószínű évében, 1947-ben küldött barátjának. Vasas a lapon római művészeti élményeiről áradozik s hívja Liptákot, jöjjön ki dolgozni Olaszországba! A képeslapon Cica is üdvözlétét küldi.

SZAMEKÉK NEM SZERETTÉK

Magas, barna férfi volt, férfiszépség, és megnyerő modorú, mindenről lehetett vele

beszélgetni. A proletárgőgöt nem ismerte, de a proletárt nem felejtette el. Tanár korában is a szegény édesanyjánál s nem a saját házában lakott.

Nem szégyellte a családját, de attól még élhetett volna az apósáéknál a Haán utcában!

- Szamekékat utálta, Szamekék őt még jobban! Szamekék úgy tekintették, hogy Miska a leányukat elcsábította.

- Jó barátja voltam mindkettőnek; annyira jóban voltunk, hogy Cica, amikor fürdött, kidobta nekem a kapukulcsot és folytatta a fürdést.

Akkoriban nem volt mindennapos az ilyen könnyedség egy úrilánytól, úriasszonytól, de munkásnő sem nagyon ragadtatta magát efféle vagány viselkedésre.

- Nem úgy volt az, mint ma...

- Nagyon szép, nagyon jó alakú nő volt, csak nagyon kicsi!... Ugyanolyan volt Cica nőben, mint Miska férfiban!... Az egész szabóműhely nagyon élvezte, ahogy bejött, valami munkát hozott s hipp-hopp, levetkőzött, egy bugyiban ott állt! Mindenki meglepődött.

- Cica nagyon közvetlen volt, nem úgy, mint a szülei.

- Jártam náluk, láttam, nagyon sok szép képük volt Szamekéknak! Szép Vidovszky-képek, Mednyánszky... Vasas egy sem!

Vasas feleségének, Szamek Zsuzsannának az apja, Szamek Oszkár fogorvos volt, s - ahogy Lipták Pál emlékezik — volt még Csabán belgyógyász és szülész Szamek is.

- A belgyógyász nem jött vissza. Munkaszolgálatosként került ki a frontra, a mi műhelyünkben varratott titkos zsebet a nadrágjára. A felesége az új férjével Ausztráliába vándorolt ki.

Cica nővére, Baba férje Péterfi belgyógyász volt, családra Pali bátyám nem emlékszik; más viszont igen.

LEHULLT A VASFÜGGÖNY

Miska Rómában hiába mondta, hogy jó festő, nem tudta bizonyítani. Cica visszajött Csabára, hogy elviszi a rajzait!

- Akkor húzták le a vasfüggőnyt; 1948 lehetett. Itt téblábolt, nem tudott visszamenni. A család pedig megkönnyebbülten fogadta és kerestek neki egy zsidó férjet.

Aki, szerintük, jobban illett a leányukhoz.

- Meglőgtak, először, azt hiszem, Brazíliába mentek! Ausztráliában kötöttek ki, Cica ott halt meg, de nagyon fiatalon.

A képeknek meg nyoma vészett?

- Vasas képe (Csabán) senkinek sincs! Nem sokat festett, de abból sem maradt meg egy sem.

- '45-ben sok képet szedett össze a főúri kastélyokban, a házukat régi bútorokkal rakta tele. Náluk értettem meg, milyen csodálatosak a régi dolgok, azután kezdtem én is gyűjteni.

Ami könyvet Féja összegyűjtött a német- s oroszjárás után a Békés megyei főúri kastélyokból, megmaradt a Körös-parti könyvesházból, Vasasnak lába kelt.

- Itt hagytak mindent.

Vasas apja?

- Parasztember lehetett, nem emlékszem rá. Sosem láttam.

Csak nem (akár a regényben) első háborús hősi halott?

- Egy rajzáról, egy festményéről nem tudok.

BARÁTOK S NŐK A KÖRÖS-PARTON

- Jakuba a 61. szám alatt lakott, az apja hivatalsegéd és szabó volt. Vasasnak is, Jakubának is

a Körös-part volt a játszótér; a Zsilipre Zsilák gátórhöz jártunk tejért. Amikor '46-ban ideköltöztünk, mindketten itt laktak.

- Jakuba is nagy Csaba-imádó volt!

- Jakuba másfajta, értelmesebben élte az életét, főiskolai tanár lett; Vasas Miska semmit sem csinált! Nem hagyott maga után húsz képet.

Tudta-e Vasas, milyen írói ígéret?

- Tudta, de...

- Ment Fürdőhelyre valakivel, vitte az állványt, festett. Amikor egyszer, '45-'46-ban lehetett, én voltam vele ott a Körös-parton, jött egy nő, lecsapott rá, otthagya a képet. Egyedül maradtam, jól kibaszarintok vele, befejezem! Visszajön Miska, néz, „Az Istenit, te festő vagy!”, csodálkozott.

- Sokat járt a Körgátra is. Az egyik festményét, amely ott készült, mert esteledett, sietni kellett, törölronggyal fejezte be. A Gátról szeretett festeni.

- '45-ben még a Wesselényi utcában laktunk, oda is eljött hozzám. Ha a dél ott érte, akkor ott ebédelt... Ilyen volt.

- „Jakuba, Vasas, meg a Lipták mintha testvérek lennének...”, így néztek akkor ránk az emberek. Körülbelül azonos magasságú, kicsit nagyfejűek..., s Vasas olyan húsos orrú, mint én. Jakuba volt köztünk a legszebb, Vasas a legműveltebb; én voltam, a legfiatalabb, a fullajtár a társaságban.

- Egy időben P M. tanárnő volt a szeretője, pedig ő Cica nyomába se ért; később egy diáklány, aki a szomszédban lakott.

CSAK ÚGY... ELSZELELT

Olaszországba ment.

- Csak nem a kommunistáktól félt, vagy talán feleségének a korábbi zsidóüldözés miatt támadt kedve elfutni ebből az országból?

- Csak elindult! Nem volt politikai oka. Festőként nem akart úgy élni, hogy ne lássa a nagy műveket.

- Később Olaszországban filmet készített a tengerparti homokban várat építő gyerekekről, valami zseniális szerkesztésű film volt! Az angolok is megvették. De ezt is abbahagyta.

- Nem tanított a csabai szabadiskolában sem, mert semmiféle kötöttséget nem vállalt! Egyszer a múzeum nagytermében valami társadalmi nagygyűlésen megjelent, felszólalt és óriási felháborodást váltott ki a beszédével... Gyorsan el kellett mennie.

- Sosem volt senkire sem tekintettel, se a zsidók, se a kommunisták nem szerették! Se az urak. A tantestületből is kilógott. Gondolhatod, szakadt nadrágban, a szandálban mezítláb ment az iskolába...

- Nagyon érdekes fickó volt.

Hát még milyen jó író (lett volna)!

Így sem akármilyen; Csaba első igazi regényírója Vasas Mihály.

Hogy élete is elég regényes?... Arról nem csak ő tehetett.

DÉR ENDRE A SZOMSZÉDSÁGBÓL

Dér Bandi bátyánkat is a középkori Kastély környékét átfogó Első Tized nevelte föl, bár arról nem tud, hogy Vasas az Egressy utcából indult volna. Neki 1945-46-ból vannak élményei Vasas Mihályról.

- Miska részt vett a MADISZ szemináriumainak a vitáiban! Én a MADISZ titkára voltam, Liska Tibor, a későbbi neves közgazdász a szervező titkár. Féja és Cseres tartott szemináriumokat a MADISZ székházában, ez az épület ma a vasutas diákok Körös-parti

otthona. Fájának irodalomtörténeti, Cseresnek szociológiai előadás-sorozata volt.

Dér akkoriban nemcsak mint MADISZ-titkár ismert Csabán: evangélikus segédlelkész szülővárosában, emellett a MISZ-t, a parasztpárti ifjúsági szervezetet vezeti Liskával.

- A MADISZ Csabán parasztpárti indíttatású volt.

Vajon Vasas politizált-e?

- Nagyon is politizált! Polgári liberális volt. Féjával nagy vitái voltak.

Dér Endre, a csabaiból lett szegedi (Szegeden élő csabai) író nagyon sokat nem tud Vasasról.

- Kaposvárról jött vissza... A felesége, Szamek Cica nagyon szép arcú zsidó nő volt, nagyon kedves, nagyon intelligens asszony!

S megemlíti még:

- Szász Bandinak Kaposvárt a tanára volt! Bandi kvalitásos festőnek tartotta Vasast, Koltay Gábor és Riskó Géza nemrég Szászról megjelent könyvében szól Bandi Vasasról.

Szász Bandi nem más, mint a világhírű festővé lett Szász Endre.

- Vasasról még annyit: együtt néztük meg Vele és Cseressel a Jankay '46-os kiállítását, kétoldalt lehangoló szénrajzok a musz-élményekről, középen hatalmas mellű-farú akt... Miska megjegyezte: „Tibor tudja, mi a dialektika”.

A FORUM ROMANUMON

Érdeklődésünkre - mert hogy, mondják, ő tud ma Miska olaszországi életéről a legtöbbet - Szőnyi Zsuzsa, a nagy festő Rómában élő leánya imigyen emlékezik:

- Amikor Rómában megismerkedtünk, már nagyon levert, reményvesztett, szomorú ember volt felesége (?) szökése miatt. Nekünk úgy mesélte, hogy az asszony minden bejelentés nélkül elhagyta őt, visszament Békéscsabára és ott még az ingóságait is eladta, majd egy mérnökkel Ausztráliába távozott. Vasas mindezt csak akkor tudta meg, amikor gyanús kezdett lenni, hogy a nő miért nem jön vissza Rómába.

- Mindezt persze az ő elbeszélése alapján tudtuk meg. Nagyon szegény volt és egy Paradiso nevű kétes hotel utolsó emeletén lakott a S. Andrea della Valle templom mögött. Nem mutatta meg a munkáit, de abban sem vagyok biztos, hogy egyáltalán dolgozott-e. Többen találkoztak vele a Forum Romanumon, üldögélt a köveken, térdén mappával, amelyre rajzolgatott, de inkább csak azért, hogy felkeltse a turisták érdeklődését. Nem is titkolta, hogy gazdag nőket kíséretet és némelyiket sikerült is meghódítania nap barnította arcával, művészies, hanyag öltözködésével.

- Férjem szintén festő volt és Vasassal szívesen beszélgetett képekről, művészetről. Gyakran jelent meg nálunk a hétvégi magyar estéken, amikor vacsorával láttuk vendégül a Rómában élő, vagy idelátogató barátainkat. De azt hiszem, (1996-ban vagyunk) lehet 10-15 esztendeje is annak, hogy Vasas Mihályt utoljára láttuk.

- Sajnálom, hogy nem tudok többet róla. Szerencsétlen sorsú, jó ember volt, de műveit, munkásságát nem ismertük, mert ő soha nem mutatta meg a dolgait.

Ha Szőnyi Zsuzsanna (!) sem tud többet Vasasunkról, más Rómában már nehezen fog.

...Azokat az asszonyokat aligha lelhetjük meg.

Ha valamit még tudni lehetne Miskáról, ők viszik magukkal a sírba.

...Ha még nem tették.

S AMI VÉGÜL AZ ANYAKÖNYVBEN

1905. május 14-én született a Békéscsaba 573. szám alatt (a tanyavilágban, vagy vasúti őrházban?), apja Vasas Mihály vasúti kalauz, anyja Paulik Zsuzsanna, a szülők evangélikus vallásúak.

Ezért ismerte annyira Miska (a regényben) a Csabai Indóház körüli dolgokat...

Zsuzsanna, még egy.

Az első!

Az utolsó?

Ki fogta le Vasas szemét... Olaszországban?

Idegenben.

S mikor?

Az anyakönyv, bármily meglepő, itthon is tud róla.

Akármilyen különös, egy pesti is.

Hogy annyi ideig élt még... hazai hír nélkül!

Anélkül, hogy életrajzba vette volna bárki idehaza!

...Egy száműzetésbe vonuló „csabai író”... (Szilasi uram, ugye, ilyen nincs is?).

Elhunyt az olaszországi Nemiben 1991. január 16-án.

Jó kis 86 év lehetett!

A csabai ágostai hitvallású evangélikus egyházközség keresztelési anyakönyve még azt is tudja Miskáról, hogy keresztapja Kósa Márton, keresztanyja pedig Zsíros Judit volt. (S azt, hogy négy nappal a születése után, 18-án keresztelték meg.) Meg hogy Mihály törvényes gyermek.

Jó csabai nevek ezek is, mondja a lelkész-levéltáros.

(...Az 1884-es csabai belterületi kataszteri térképen az 573-as házszám az Ezüst - a mai Egressy - utcában mutatja magát.)

(Tehát Vasas mégsem tanyasi s nem is őrházi.)

(Eszerint az Ezüst utcában - a mai páratlan oldalon - a Kereki sikátortól az Újkígyósi út felé az ötödik házban született.)

NEMI BÚCSÚ

Nemi Olaszországban, a Róma körüli leglatinabb Latinországban, melyet ma Lazio tartománynak neveznek; falu a Nemi-tó (Lago di Nemi) partján. A nagyobb, Rómához közelebb fekvő Albanó-tótól (a Lago di Albano-tól) egy hajintásra, a Via Laghi mentén a Via Appia Antica, az Öreg Appiai úttól egy szaladásra, az Örök Várost övező külső nagykörúttól délre Latina felé vagy húsz kilométerre... Körötte a kisvárosok: Albano (Laziale), Genzano (di Roma – ez a legközelebbi, a Nemi-tó másik, a tenger és az országút felőli oldalán), Velletri, s (az Albanó-tó partján:) Castel Gandolfo. Falu és sírkert a 938 méteres Monté Iano (Janó-hegy) alatt, hol - a latin hegyek első völgyében - megpihent a jó öreg „miénk Misó”.

Vajon ment-e utána nőszemély Nemibe is?...

Vagy ő innen: Rómába, vén amerikai tyúkokat elhódítani?

- Misko nás Nemiben?!

Már megint.

- Mienk Miso Latinországban!

Még.

- Kedves lóköttő volt.

Misko nás Rómában!

Faluban?

Tanyán?!

...Honnan, hová, Domine?

NÉPIEK

Csabán is voltak (s vannak, remélhetőleg mindig lesznek) népiek. Népköltők, meg a népi ízek tudatos hasznosítói, a népi irodalom művelői.

A csabai népiek különlegessége, hogy a közelmúltig szlovákok voltak. S hogy a magyar nyelvre váltás jelei is szépen kimutathatóak.

Ez utóbbi miatt bizakodhat az ember, hogy nem marad (nyelvileg sem) gyökértelen Csabán a csabai! Hogy az egyik, ki eddig itt harmadfél századon át hangadó volt, ősei nyelvét elvesztette, folytatja azon, amelyet itt az Alföldön a magyaroktól kapott. Míg a másik, aki e tájon ezerszáz éve kötöl s költ - jól megnyomorítva, e városban hosszú időn át (a népéletben nem is oly borzalmas) beolvadásra ítélve -, továbbmenekítse a következő évezredbe Csaba királyfit.

SZLOVÁKUL

Hogy milyen dalokat énekelt, költött s szerkesztett a török hódoltságig itt élő magyarság, arra csak következtetni lehet a szomszédban fennmaradt népköltészetből. Az ezerhétszázados évek elején idetelepedő felföldi szlovákság aztán saját helyi műveltséget, mással össze nem hasonlítható, egyedülálló nyelvet s a falu- (majd város-) határon belül fejlett többségi műveltséget teremtett. Az irodalomban is megmutatkozott ez a sajátos csabaiság, s csúcsa a két háború közti (természetesen szlovák nyelvű) népies írói-költői csoport működése.

A csabjanszki népi írók mozgalmát saját anyanemzetük számolta föl azzal, hogy a második világháborút követően visszatelepítette a Felföldre (melynek nagyobbik részét akkor már Szlovákiának hívták) a nemzetiségükhöz ragaszkodó szlovákok tízezreit, akik közt ott voltak, szinte hiánytalanul, a honi (s így a csabai) szlovák írók és költők is.

Kár értük!

Nem csak azért, mert idehaza, Csabán segíthettek volna megtartani a maradék - s így már, a majdnem tízezer szlovák visszatelepítésével, a Kergáton belül s kívül egyaránt kisebbségbe kerülő - szlovákságot annak, ami eredendően volt. Azért is kár volt elmenniük innen (hallgatniuk a csábító szóra), mert Szlovákiában egyikük sem teljesedhetett ki.

JÁN GERCI JÁNOS

Jó darabig egy szót sem lehetett róluk hallani. A kommunisták majd' fél évszázados ügyködésének egyik következménye lehetett náluk is, hogy a „népiek”, „népiesek” eleve gyanúsak voltak (akár egész megszállt Közép-Európánkban, Magyarországon is). Tetézte a bajt, hogy ha rákérdezett az ember a szlovákiaiakra, meg a honi szlovák írókra, mi történt a csabai (meg a komlói, a szarvasi s a többi) népi költővel, legyintettek, nem tekintették őket igazi íróknak.

Egytől egyig fűzfapoéta álnépiesnek vették valamennyit!

A demokratikus - és nemzeti - fordulat előtt (1985-ben) jelent meg Túrócszentmártonban *Ozveny rovín* (Visszhangzó róna? A róna visszhangja?, magyarosabban *Alföldi echó?*) című kötet, amely a század első felének magyarországi szlovák irodalmából válogat. A szarvasi származék Juraj Laukonak az egykori alföldi parasztvilágot kellő egyszerűséggel ábrázoló („leíró”) festményeivel szemléltetett Szlovák Anya-kiadvány szerzőinek a nagy része Békés megyei, azon belül is elsősorban csabai és szarvasi. A szép kiállítású könyv közli Ján Gerci *Vyslúzená zena* (Gercsi János *A megszolgált feleség*) című, városunkban az 1930-as években előadott népszínművét is.

...Békéscsaba, 1935., parasztos vígjáték énekekkel?... Kötetben ekkor jelent meg, 1938-ban a pozsonyi szlovák rádióban hangjátékként hangzott el, 1939-ben pedig a csabai Városi Színházban volt az ősbemutatója (rendezője és zenéjének a szerzője Szekerka uram volt) - tájékoztat jó Dedinszky Gyula bátyánk.

Ján Gerci (aki 1909-ben látta meg a napvilágot az alföldi szlovákság szellemi fővárosában, Nagycsabán, majd a második világháború utáni visszatelepítéssel Érsekújvárra került s ott 1984-ben hunyt el) a legendás Cabiansky Kalendárról, a békési szlovák irodalomról is ír a szentmártoni könyvben. A színdarab csabai szlovák nyelvjárásban íródott.

A kötet Gercsin és Szekerkán kívül a csabaiak közül még Michael Kolimár Mihályt említi.

SZEKERKÁÉK

Az alföldi szlovák írók kislexikona - amely 1994-ben jelent meg Pozsonyban - negyvenöt olyan tollforgatóról, költőről, íróról és tudósról tud, aki a mai Magyarországhoz kötődik. A negyvenötből harminc Békés megyei, csabai, Csabán valameddig tevékenykedő pedig tizennégy. Ján Szekerka (Bcs. 1904 -Bcs. 1985?) azonban hiányzik a sorból.

Szekerka János, aki a háború előtt szlovák színjász, népdalgyűjtő, népi író, zeneszerző, rendező, szóval a csabai szlovák szellemi élet egyik legfőbb alakja, 1944-től mint a Magyarországi Szlovák Antifasiszta Frontjának az egyik lelkes szervezője, lapjának szerkesztője és újdondásza, később a kitelepülés odaadó híve, a szlovákiai agitátorok ügybuzgó segítője, maga is tollforgató ember volt. Levél- és könyvtárának a halála után a csabai múzeumba kerülő töredéke - amely őrzi működésének a nyomait is - egyedülálló gyűjteménye az e századi csabai világnak. Könyvek, füzetek, kis nyomtatványok, rölapok, falragaszok, fényképek s egyéb írásos és képes emlékek tömege került elő a gyűjteményéből.

A csabaiak nem nagyon rajongtak érte (tán mert meggondolta a dolgot s 1946-48-ban mégis itthon maradt), maga is (meglehet, az előbbi következményeitől tartva s tévedésén, a közreműködésével tönkretett életek során töprengve) szinte teljesen elzárkózott a világtól, ám e gyűjteményének sokat köszönhet majd valamikor a Városunk művelődéstörténetét földolgozó akárki.

A Szekerka nevével jelölt könyvekből - ahogy az már lenni szokott az ilyen hagyatékokkal, valami módon - a csabai zsidópiacra is jutott. Ha szerencséd volt, beszerezhetél egy csomó, a könyvtáradból hiányzó munkát.

Dedinszky Gyula *A szlovák betű útja Békéscsabán* című kitűnő munkájában Szekerka költői működését is említi: (a Gercsiénél és Valastyánénál) „...mennyeségre szerényebb költészetét robbanásig feszíti a fajtája iránti szeretete...”.

Csabának s a város szlovák értelmiségének régi adóssága, hogy egybegyűjtse s asztalunkra tegye a csabai szlovák nyelvű szépirodalom legjavát, amely igenis érdemes a figyelmünkre. (A legjobb persze egy kétnyelvű válogatás lenne, hogy mi is értsük, s megértsük, milyen értéket hoztak létre városunk szlovák tollforgatói.)

GYUCHA RIZMÁI

Nem a Kishajó bárban tette elem e ragyogó négysorosát, másik Keres-parti csapszékben sorolta csúfondáros büszkeséggel.

*Tűvé tettem érted az egész világot,
És a világ már csak tűkből állott.
Mit is kezdjek ennyi tűvel,
Elmentem a Hajóba három tetűvel.*

Ez a legjobb Gyucha-féle költemény, ebbe szinte mindent bele tudott adni tehetségéből, szeretett városa hangulatából, iparos csalafintaságából, jó borivóból lett szesztelen egyleti főnöksége ellenére megőrzött korcsmajáró kedvéből...

Címfestő mesterséget tanult, elég jól meg is élt belőle s évtizedeken át szóval tartotta a csabai szlovákmagyar, magyarszlovák iparos atyafiak asztaltársaságát (hol az Iparban, hol a Csabában vagy a Hajóban, netán a Fötér-sarki Presszóban, avagy a Halászcárdában). Ki - asztalosként - Kodály és Bartók szerzeményeit elemezte, ki - villanyszerelő léte - a nagypolitika titkait leplezte le, ki - az általa nagyban üzött bádogosipart e röpke időre félbehagyva – (saját tapasztalatai alapján) a város kikapós menyecskeinek az életéről számolt be, Jóska bácsi ellenben a népköltés csabai életben levését bizonyította (a hatvanas években) a szájátva hallgatózó ifjabbaknak.

Kétnyelvű lévén egyszer (a hetvenes években) kétnyelvű költészeti tárlattal lepte - és döböntette - meg a békéscsabai irodalombarát közvéleményt! Az egyik ifiköri pincében a falra tót és magyar nyelvű versei kerültek s hogy (kelletekorán) bizonyítsa posztmodern mivoltát, a költeményei közt rajzoltak is szerepeltek. (Már-már naiv képköltemények.)

Míg mások elképedtek, mi tovább élveztük gyucharizmáit, csattanós csabjanszki odamondogatóit.

Míg (az 1980-as évtized második felében) meg nem állított a Kőváry és Szelner-féle csemegeüzlet előtt.

- Miska, mi az, hogy pluralizmus?...

Hol ez, hol más, leginkább többpárt-rendszer.

- És ezt most ezek mondják? Jókor jut eszükbe!... Akkor miért nem így mondják?!

Mert Csabán a jó atyafiak (a költői verőérrrel megáldottak is) szeretik, ha magyarán szólnak hozzájuk.

Megboldogult ifjúkorában - kezdő címfestő segéd idejében - Fóka Jóska volt a gúnyneve.

Később vetette magát a gyucharizma-költésre.

NÉPKÖLTŐ CSABÁN

Költő, vőfély, kántor, szerelmes ifjú... Csicsely Mihály békéscsabai parasztember is, aki meghallva ismerősétől a jeles csökmői történetet a kétszáz évvel ezelőtti sárkányhúzásról, maga is nekiállt versbe szedni a históriát. Az 1700-as évek végén megesett csökmői dolgokról két évszázad alatt épp elegenden írtak népköltők s tudós tollforgatók, de hogy Csuba Ferenc - korának legnagyobb békési lóditója - 1994-ben is ihletet adjon!...

Csicsely Mihály a helybéli helytörténeti szakkör tagja, öreg napjaira leginkább a méhészettel foglalatoskodik - s két mézpergetés, méhcsípés, kaptár-rendezés közben... költéssel?! Pákász őséhez nem egészen méltatlanul csibekeltetés helyett versírással.

- Vannak neki más költeményei is!

De ez a legjobb (abból, amit értek, mert szlovákul is versel).

A legizgalmasabb! Mert *A csökmői sárkány húzásának legendája* című - mondom, 1994-ben költ - versezet annak fényes bizonyítéka, hogy a századvégen is él hazánkban, Csonka-Magyarországon a népköltészet.

Hadd adjam át a szót a költőnek.

*Csökmő község útján sokszor végig mentem,
De a történetét mégis Csabán leltem.
Ki nekem elmondta, ő is csak hallotta,
A dolgot megtörténtnek, igaznak vallotta.*

S tizenhárom versszakban regéli el, hogyan vette rá a jó csökmieket a balul végződő sárkányos kincskeresésre az a gézengúz Csuba Ferkó. Majd végszóként fél versszakot akaszt a legújabb históriás ének nyakába.

*Lehet, hogy így történt, lehet, hogy másképpen,
Így hallottam attól, ki elmondta nékem.
Csökmői emberek emlékeznek rája,
Aki nem hiszi el, hát járjon utána!*

A közben előadott történet épp oly eleven, mint a kétszáz esztendővel ezelőtt egy falusi nótárius által szerkesztett história.

NÉPFIÁK

Hol vannak már Csicsely uram idejében a század első, még erősen szlovák jellegű feléből ismert (?) népköltők, s a csabai utca által teremtett nagy alakok?! A kocsmai hangoskodás hősei, Gyuro Orehár (diák úrfi), vagy Kvaka Miso Szikszavából... „Kvaka Miso Szikszavából”, a két háború közt ezt írta alá valaki egy helyi lap írásai alá, s e név - így - máig fönmaradt a nép emlékezetében; van, aki költőnek emlegeti... Vagy Kliment Károly, akiről az öregek máig megemlékeznek; a Kliment gyerek nem költőnek, festőnek készült. A gyermekkorában megbénult húszéves fiatalember a '20-as, '30-as esztendőkben gyalog kisántikált Münchenbe, hogy megtanuljon fősteni! Hazajött, ám annyi pénze nem volt, hogy festéket vegyen; de kiválóan rajzolt. A reneszánsz bűvöletben élt, mert müncheni tanulmányában addig jutott. Csodálatos ember volt - regéli Lipták Pál.

S még hány csodálatos ember élt, él, s reméljük, fog élni Körösünk partján...! Akiknek az emlékezete maga költészet.

S akkor azok, akik meg-megfordultak városunkban.

- Akkor te tót vagy! - nevetett nagyot párom bihari tengerész öregapja, amikor megértette, hogy unokájának az ura csabai ember.

Mert az ántivilágban akár járt valaki Békéscsabán, akár nem, ha valamennyire is tájékozott volt Nagy-Magyarország dolgaiban - s egy monarchiabéli haditengerész, ki Kínát is megjárta, és túlélte a katarói lázadást követő megtorlást, hogy ne lett volna ilyen! - Jól tudta, miféle népek élnek Alföldünk e fertályán.

Bizonyára a viharsarki magyar népiek, Sinka István, Szabó Pál, Darvas József és Hegyesi János is.

A MAGYAR ÚT ÓRE

Miért? Mért fogadjuk őt ilyen szeretettel, csodálattal, fölnézve a kicsi emberre?

Nem egészen így, de valami ilyesmit kérdezett tőlem, amikor a nyolcvanas évek legelején a Fiatal Alkotók Körébe kényszerített középkorú békésvármegyei tollforgatók Kőváry-kávéházi Hegyesi-estjéről indultunk hazafelé. Mások őt legföljebb semmibe vették. S mi mást válaszolhattam: mert példaképnek tekintjük.

Ahogy az utcán fölnézett rám, a nála valamivel magasabbra nőtt ifjú férfiúra! Már mint hogy őt, e jó negyven évig semmibe vett parasztpolitikust, parasztköltőt?

Hogy feledhetném örömét! Ha nem is részleteztem, tudta, miért minta ő nekünk.

A nyolcvanas évek elején még elég határozott volt az önkény, de bennünk a zsarnokság hatása egyre gyengült, kezdtünk megbátorodni: ki-ki a maga alkatának megfelelő lendülettel fordult szembe mind nyíltabban a muszkaféle janicsárvilággal. S milyen jó volt, hogy lehetett kihez fordulni, volt kitől tartást ellesni!

Hegyesi János volt az egyik. (Békésben a másik Simonyi Imre, ki - városában s a fél megyében - egymaga nevelt ellenzékét.)

Szegény ember fia, a két háború közt, majd 1949-től újra útor odahaza, Füzesgyarmaton. Közben: a Nemzeti Parasztpárt egyik vezetőjeként, országgyűlési képviselőként igyekezett segíteni fajtáján. Mígnem (nyilván 1948-49-ben) világossá nem vált számára: ez már Rákosi útja s azon ő nem járhat.

Hazament újfent: utat tisztítani. Ha már az ország útjáról leparancsolta a becsület, legalább a községi útról kaparhassa le a sarat. Hogy vállalta volna az Ország Útjának elzárását?! Útorként mást tanult a mestereitől.

Mást tanult sárréti falujában: tisztességet. Tisztaságot. Feltétlen hitet, hogy csak a jót szabad szolgálni. Ám azt híven mindhalálig!

Agyon is verték ötvenhatban a pufajkások; mégis megmaradt! Elhunyt 92 és fél évesen az Úr 1992. évében.

Megmarad bennünk örökre.

Ahogy megmarad bennem huncutsága is. Tán szeghalmi közös író-olvasó találkozónk után mellélt a nemkülönb huncut, igen jó formájú fiatal csabai színésznő és játszadozni kezdett Jani bácsival. A nyolcvanegynéhány éves kis ember kihúzta magát, a bajszát kezdte pödörni kegyetlenül és sugárzott belőle a tettvágy:

- Kisasszony, állok elébe!

Aki professzor nem tudta, van-é magyar út, megkérdezhetette volna a hat elemít végzett Hegyesi Jánostól.

Uraim, önök megint elkéstek!

ÉNEK A KAZALBÓL

Balogh Károly 1915-ben született Bihar megyében, Körösnagyharsányban. Az elemít Harsányban, a polgárit Sarkadon, a középiskolát pedig Békéscsabán végzi el – elsősorban ez utóbbi miatt köthető valamennyire városunkhoz. Majd rendőrtiszt előbb Nagyszalontán, a háború után otthon, a megint csonka-bihari székhely Sarkadon. Belép a szociáldemokrata pártba; állásából az SZDP szétverésekor 1948-ban teszik ki a marx-lenini elvtársak. Pékségben dolgozik a forradalomig, amikor is a csonkabihari kisváros egyik vezetője lesz. A megtorlás elől menekülni kényszerül, s 1957-től 1963-ig, a nagy amnesztiáig anyósa okányi portáján szalmakazalban húzza meg magát. E nem akármilyen helyzetben írja – benn, a kazal mélyén, úgy is lehet mondani, jobb híján – a költeményeit, amelyek közt egy kitűnő (huszadik századi) kuruc bujdosóének is kerül.

A közkegyelmet követően Pestre menekül tovább a helyi bitangok elől, s végül vízügyisként találja meg helyét az ellenforradalom emberbaráti rendszerében. 1975-beli nyugalomba vonulásáig elnyerte kétszer is a 'Kiváló dolgozó' címet, az 'Árvízvédelemért' érmet és nemkülönb a dicsérő oklevelet az 1970-es árvízi helytállásért, valamint legalább háromszor lett 'Aranyjelvényes szoc. brigád'-tag, legvégül pedig a szakszervezeti (mindent) elismerő oklevelet. Dunaharasztiában élt (1990-ben ott hunyta le a szemét). 1989-ben nyakas kálvinista módjára rendületlenül hitt a Magyar Föltámadásban.

- Hol írtad? – kértem Károly bátyámtól.

- A lyukban!

Történetes énekét is.

Néhány verse megjelent (a Reformátusok Lapjában, meg a Dél-Keletben), ám Balogh Károly mindennél jóval többet írt.

Hogy honnan a költővé válás vágya?

(A népnek költő ő is, majd' épp úgy, mint Petőfi, vagy József Attila.)

- Szabó Pál barátja volt a nagybátyám, Bodó Lajos; nagynéném férje, nagysógor, kőműves. Együtt mentek dologba. Ők ketten megitták a falu borát... Én voltam Szabó Pál első lektora. Későn kezdett írni, majdnem negyvenéves volt, amikor az első könyve megjelent. Akkor érettségiztem, én olvastam először gépelésben a Békalencsét. Sokat járt Szabó Pálhoz Móricz Zsigmond és Féja Géza, akinek a pártjában korteskedtem. Az anyatejet köztük szívtam magamba. A harmincas években ismertem meg Barsi Dénest is. Már akkor írtam.

Kazalbeli hőskölteményét (tán legszebb írását) olvasva rádöbben az ember: íme egy újabb elhallgatott, elnyomott, semmibe vett, üldözött, megfuttatott, otthonából elűzött, örök bujdosásra kényszerített magyar ember a mi kedves huszadik századunkban!

Elbeszélő költeménye a régieket, a hajdan volt bujdosókat idézi, jó néhány sorából Sinka hangját hallja az ember. Ugyanaz a magyar szellem (persze, parasztszellem) köszön ránk e hosszú énekből, mint amelyik a nemzeti irodalom legjobbainak legkülönb műveit jellemzi. (*Ősök útján – Nyári rege* -, 1957. júniusa.)

Nagy költő veszett el Balogh Károlyban? Újabb népi tehetség vesszőfutása a sorsa? Talán inkább arról van szó, hogy Balogh Károlyból a bujkálás, a kazalbeli magány, a vörös rémuralom, az állandó életveszély hozta ki e teljesítményt. Ha szabad polgárként élhet szabad hazájában, bizonyára ifjúkori emlékek marad meg a rímfaragás. Ám a magyar sors kitepte belőle a bujdosóénekeket. A Csoóri által megrajzolt „menekülő nemzet” múlt századi sorsa bujkál a terjedelmes kazalbeli műben.

Ha megjelenhet e keserű ének, minden jóvátételnél többet ér Balogh Károlynak, s ebben is tökéletesen igaza... volt.

Az ilyen emberhez az efféle válasz a méltó.

(Regényem hőse lett ő.)

Isten tovább éltet - a szívünkben -, Károly bátyám!

A HÁBORÚS NEMZEDÉK

A vének.

Öregjeink.

Atyáink nemzedéke!

A századvég középnemzedékének atyai barátai.

Akiktől oly sokat kaptunk valamennyien.

Mesét, hitet.

Nyelvet.

A szülőföldhöz ragaszkodást.

Kik közül azokat, akik még itt vannak, tartsa meg köztünk jó soká az Isten!

Jöttek, mentek; elmaradtak, itt ragadtak.

Egyszer s mindenkorra.

FÉJA A SAROKBAN

Féja Géza a második világháború előtt már eléggé megismerte Csabát ahhoz, hogy a második, hosszabb megszállás kezdetén hagyja magát ide száműzni. Legfőképp - Csabán s Pesten egyaránt így emlegetik - tán azért kellett idáig futnia s itt meghúznia magát, mert a zsidótörvények évadán valami olyasmit talált leírni, hogy 'tisztul a Duna-part'!

- Lehetetlen: a németek bevonulása után elbocsájtották az újságtól ('Magyarország'); s nem is publikálhatott már többé sehol! – kontrázik Féja Endre.

Szélsőbaloldalon ezt tartják róla.

- Akkor pont a 'szélsőbal', Csabán is, óvta, védte, a kommunisták! Ami valóban hiba volt: a Stefan Zweig-nekrológja; ezt rótták fel, joggal és leginkább - jegyzi meg 2006-ban a fia, Féja Endre.

Azokban a könyvekben, amelyeket volt szerencsém kézbe venni, efféle dolgokkal nem találkoztam.

Sőt, a zsidóbarát Áchimmal és Adyval tart!

Mint falukutató a *Viharsarok*hoz anyagot gyűjtve, ellenzéki politikusként a tájat járva, minden igazi újdonságra érzékeny irodalmárhoz méltó módon Vasas Mihály regényét méltatva már kellőképpen közel kerülhetett városunkhoz, hogy nagyon ne kelljen neki tőle (tőlünk) félnie.

Pedig később - miután 1956 őszén megnyílt előtte az út vissza, Pest-Budára - úgy számolt be erről az évtizedről, hogy jogos büntetés volt tévútjáért, valódi számkivetés.

- Békés-Csapda - emlegették volt a nyolcvanas évek elején a békéscsabai színészek és színésznék kedves városunkat, mely ugyan büntetőtelepként szolgált ez idő tájt is mívészeinknek, ám színészházával, s egyáltalán, kőszínháznai Vigardájának minden mívészettől ment hangulatával a biztos nyugdíjig kellő tokát növelő helységnek mutatkozott.

Akkor, 1945-ben - a későbbiekhez képest - művésziparadicsom volt Csaba! Festők, írók annyian itt azóta sem mozogtak.

...CSABÁN

Féja a Gyulai út 3-ban, a Szeberényi-házban lakott albérletben - meséli Lipták Pali bátyánk. Szóval abban a már lebontott, Körös-parthoz közeli villában, amelyben 1971-ben az Áchim-kisregényen dolgozva magam is megfordultam. A jeles csabai lelkész tudós, Szeberényi Lajos Zsigmond - Áchimunk esküdt ellensége – tanár fiánál, Lajosnál szállt meg Féja, az emlékiratíró másik Szeberényi-fió, a patikus Andor az emeleten lakott (pontosít Féja Endre). Mondhatni: jobb helyre nem is mehetett! Ugyanis míg Szeberényi Andornak nagyon ellenére volt nás Ondris és (nem éppen ok nélkül) mindenféle népi szélsőségesség, Féja odaadó hívévé vált a csabjanszki parasztvezérnek. Hogy mennyire egy életre, biznyság rá az, ahogy fogadta Áchim-regém az 1970-es években.

Szeberényi uram az Áchim- és Féja-ellenes emlékiratát nekem sem mutatta meg, pedig kedvére tehettem volna, ha ismerek bármi hihető terhelő adatot Áchimról! Mert olyannal annál a szerzőnél sem találkoztam, aki - miután kezdő csabai tanár korában elkövetett egy bolsik szája íze szerint alkotott Áchim-életrajzot - diktatúrák puhulását látva (állítólag) a Szeberényi-dolgozatból épített ellen-Áchimot.

- Féja és Cseres nem szerették egymást! Féja nagy írónak érezte magát, neve volt, Cseres mögött pedig csak egy könyvecske állt – állítja Lipták Pál, mire az író fia, Féja Endre azt mondja: nem igaz, hogy Cseressel „nem szerették egymást”!

Cseres még csak akkor kezdte a pályát.

Féja... Akinek Léva, Esztergom, Csaba és Buda jelentette a Hazát?

...CSABAI ÉJSZAKÁI!

A Csabáról valaha papírra rótt legszebb írások egyike Fójától való. 1975-beli naplójában jegyzi le, fia ad róla hírt a Csabán született kiadatlan írásokat csokorba gyűjtő kötetében. Hogy is mondja Féja Géza? Mi jut eszébe - amikor utolsó éveiben megpihenni a Körös-partra rándul - egy vénasszonyrácba rejtett menyecske moslyról, egy éccakai (immár csak elképzelt) ablaknyílásról?

...enyém volt az éjszaka, bejártam a helyeket, ahol laktam, megállottam az ablakok alatt,

melyek éjszakánként halkan és biztosan megnyíltak, miután három halkat koppintottam. Néha annyira megrázott bévül valami, hogy karomra fektettem a fejem, és a falnak dőltem. Asszonyok arca, teste villant, örömök és gyötrelmek íze támadt fel bévül, sajnáltam, hogy nem tudok zeneszerszámon játszani, és egy hegedű húrjain nem vallhatok a csöndes csabai éjszakáról. Csabai éjszakák! Alig bírtam szállásomra térni, mindig megállított valami. Igen... arrafelé egy ablak résén kivillanó fény tudatta, hogy vár valaki. Én pedig mentem nyugodtan az alföldi ég és a csabai fák alatt, mert tudván tudtam, hogy végül is ugyanoda érek, ahová mindenki: Halál öfelsege elé, s nyugodtan elmondhatom, ismerem vétkeim, de megfizettem mindenért.

S - írja másutt - akkor már csak az hiányzott, hogy virágba boruljanak a csabai olajfák, hársak, akácok, beborítsák városunkat mézükkel!

CSERES A VIHARSAROK ÉLÉN

A baloldali blokk által kiadott csabai Viharsarok parasztpárti főszerkesztőjeként emlegetik ma is városunkban Cseres Tibort. Addig maradt — regélte e sorok rovójának a nyolcvanas években —, míg ki nem derült, mire megy ki a játék. Két év után fogta magát, Pestre ment s ott igyekezett túlélni a kommunista önkényuralmat.

Csabán már nem tudta elviselni.

1937-38-ban ugyan csabai szerkesztő, de Lipták Pál emlékezete szerint Cseres a háború előtt egy mezőkovácsházi malom tisztviselője s ekkor még nem él Csabán. Ahogy Pali bátyám emlékszik, Féja előtt, 1944 őszön jött Cseres Békéscsabára.

- Először a szociáldemokrata párt Irányi utcai házának emeletén laktak, de itt nem érezték jól magukat. A Körös-parton, Mayerhoffer cipőgyáros villájában lakott, míg itt élt.

A háború után Féja idekényszerült, Cseres itt találta föl magát.

Cseres első kötete 1937-ben Csabán jelent meg, költeményeit adta benne közre. (Jópofa a címe: *Tájkép, elől guggolva én!*) S csabai könyve a '45-ös elbeszélés-válogatás is, a MADISZ által kiadott „DISZ” Könyvek 4. füzeté, a *Földet íratok*, mely - társaihoz hasonlóan - a gaz reakció elleni hadviselésben kapott szerepet. Majd csabai még a felföldi szlovákok idetelepítésének kétszázötvenedik évfordulóján kiadott képeskönyv is, amelybe vele írtak bevezető tanulmányt.

...S A FIATALOK

Cseres alaptermészetéhez tartozhatott, hogy - nem úgy, mint több korábbi írószövetségi elnök elődje - segíteni igyekezett mindenkin, aki hozzáfordult. Az így szerzett bizalomnak köszönhető, hogy a Kádár-rezsim végóráiban - az írócéh szétverésének kísérletekor - kartársai őt bízták meg az írószövetség vezetésével. Az Ő föltétlen tisztessége, szeretetteljes keménysége, esetlenné tűnő konoksága, csavaros székely és alföldi észjárása kellett ahhoz, hogy túlélhesse a Szövetség a nyilvánvaló bukástól meg-megvaduló moszkovita államot.

Cseres Csabáról elkerülve is figyelt mindenre, ami csabai. Örömmel vett kézbe minden csabai könyvet, kíváncsi volt valamennyi új csabai íróra, s ha közülük valaki hozzáfordult, megtette azt, amit kért tőle. Egyikünk a halála előtt kért egy kis segítséget: támogassa könyve megjelentetését! S mint más csabai író hasonló kérésére, erre is azon nyomban biztató sorokkal, a kiadást melegen javasoló ajánlással jelentkezett!

Hogy másnap kilehelje a lelkét.

Társunk a csabaiságban még nem tudta, hogy Cseres Tibor neve az 1990-es évek elején már nem jelent semmit azoknak az alapítványi pénzosztogató uraknak s hölgyeknek, akik a kommunista cenzoroktól átvették a váltóbotot. Mert természetesen nem ítélték meg neki a

támogatást, mely nélkül manapság nincs könyv, nincsen irodalom... Nincs semmi?
Cseres, Cseres!
Köváry Ernő Péter volt, kin utoljára még segíteni akart.

HERE-BÁRÓ...

Cseres Tibor bátyám *Here-bárója*, meglep... 1996-ban! Ha a Kazal-írás előtt kapom kézhez, egyes fejezeteit tán másképp fogalmazom meg.

Jobb így. (?)

Az egyik, 1946. május elseje előtti este agyonvert csabai gazdáról nekem is elejtették: nagyon szerette a cseléd lányokat.

Asszonyokat.

Aki kapható (kényszeríthető) volt *arra!* - írja Cseres.

...Míg a veresdúlás hevében a valóban eléggé rabszolgasorban tartott szomszédai épp hogy ki nem heréltek.

Vagy ki tudja.

...Mert benne is van minden, meg nem is e Cseres-regényben (Tibor bátyánk legtisztábban csabai művében?). Valameddig eljut az 1956-ban megjelent regényt fogalmazva 1954/55-ben, de érezni, hogy — legalábbis valamennyire - megálljt parancsol neki a kor. Leállítja a mélyebbre hatolni igyekvő gondolatot, megfogja az igazságot még tisztábban megrajzolni törekvő kezét a „belső könyvvizsgáló”, netán a szerkesztő?

Vagy csak egyszerűen HOL ZSARNOKSÁG VAN, OTT ZSARNOKSÁG VAN?

A regény - úgy érzem - kettéválik.

Az első fele jóízű, szellemes és pontos rajz a kitűnően gazdálkodó, ám nő-csábász, helyzetét alaposan kihasználó, lehetőségeivel mértéktelenül visszaélő gazdagparasztról s környezetéről, a háborúvégi alföldi mezőváros (jelesen: Békéscsaba) világról.

...A KAZALBAN

...A béresné, aki addig nem engedte magához a gazdáját, míg a fejéssel nem végzett.

A kapások, akiket aszerint válogatott össze gazduram, kinek miféle az oldalbordája.

A zsidó leányt is csak azért bűjtatta (a háború legutóján), hogy megkaphassa.

Arról a világról, amelyben másfél évig rongyokban járt a tehetősebb ember, de (apámuramtól tudom:) a csak polgárrá válni igyekvő iparossegéd is (hogy el ne hurcolják egy kis robotra az elvtársak). Mely világ semmivel sem jobb, mint az egy háborúval korábbi: ugyanaz a söpredék tör megint Weisz Náci úri szabó üzletére.

Ugyanarra a Weiszra, kire - Vasas regényéből tudjuk - 1918-ban egyszer már ráment a megvadult világ?

(Csak Weisz ekkor már nem él.)

(Nem itt él, ha él.)

Hogy 40 év múlva úgy emlékezzenek: Vájsz volt a felbujtó!

...Hogy a regény e (jobbik) fele egy káprázatos lupanárbulival záruljon a (nagycsabai) bezárás előtt álló örömházban.

A regényvonalat a továbbiakban - nem vitás, a váltókezelő működése nyomán - sínpárt vált s osztályharcos zörgése támad a továbbiaknak. Bár a végén nem csak az író, a megpocskolt nőszemélyek is túlzásnak tartják here-bárónk férjeuraik általi meggyilkolását.

...Ő lett volna a Maczák nevű (valóságos) áldozat?

Kár, hogy nem nyílt mód Tibor bátyámmal mindezt megtárgyalni.

Nem rajta múlt.

...De a regényből így is kiderül, mi a véleménye az írónak a népi téletnek hazudott

gyilkosságról.

...A REAKCIÓ ELLEN

Az 1945-ös csabai DISZ-könyveket a piszkos reakció elleni küzdelemben igyekeztek az elvtársak hasznosítani, ám elég hamar kiderült, mindkét fél mást ért reakción. A marxistáknak pusztítandó fasizmus minden, mi valamennyire is a polgári és nemzeti, meg keresztény s humanista, nemkülönbén népi irányba mutatott... Valóban, tőlük jobbra! Emezeknek pedig meghaladandó, mert a nemzet emelkedését nem szolgálja, mi a században másodjára is megbukott úri politikához köthető. Amaz kész gyilkolni is, emez ölni azért mégsem!

Féja, Cseres, Vasas, Dér, Lipták, s a többi csabai művész a lehető legtermészetesebb módon volt '45-ben a hazánkat a náciknak kiszolgáltató nyilasok és általában a halaszthatatlan társadalmi megújulást akadályozó 'reakció' ellensége s föltétlen híve a 'haladásnak' - nem ellensége a polgári demokráciának, s egyáltalán nem volt híve a moszkovita jellegű zsarnokságnak. Hogy hamarosan kiderült, mit értenek demokrácián az önkényuralomra törő kommunisták, Vasas egész messze, Cseres a pesti vadonba menekült, Féja pedig még jobban meghúzta magát Csabán... '56-ig. Lipták pedig - aki később lett festő, s nyugdíjas éveiben (biztos, hogy figyelemre érdemes) naplóiírásba kezdett - igyekezett úgy fordítani a dolgokat, hogy csak azt vállalja, amiben kedvét lelheti! Könyvtárában épített ki magának (nemcsak neki, nekünk is tetsző) mentsvárat.

(Ilyen) Reakció ide, (amolyan) reakció (am)oda, egész másként ítélte meg a Zsilinszky-Áchim vitát Féja és Cseres; Géza bátyám Ondrisunkat pártolta, Tibor bátyám viszont épp ellenkezőleg.

Hogy akkor most melyikük volt jobban az urak ellen...!?

CSERESNÉ KÖZBESZÓL

- Akik Önt tájékoztatták mint kortársak, szemtanúk Tiborról, azt szubjektívan, sőt, tévesen tették. Kiemelem a legfontosabb tévedést: „- Féja és Cseres nem szerették egymást.”...

- Éppen ellenkezőleg! Tibor barátilag és tisztelettel viszonyult Féja Gézához, ezért is választotta az általa alapított napilap címének a „Viharsarok”-ot. Féja Géza nagyon jó néven vette, hiszen Békés-megye kedvenc országrésze volt, ahol ha kellett menedéket talált. Géza végig támogatta Tibor törekvéseit, mindennapi vendégünk volt és örömmel vállalta Judit leányunk keresztapaságát.

- Akkori életünkben le kell írnom egy kedves epizódot, ami szorosan érinti Gézát is. Hétféteken a híres, nevezetes Jakab Elemér vendéglőjében vacsoráztunk. Jakab Elemért két dolog jellemezte elsősorban: a feje bőréhez nőtt fekete bőrsapka és a több ezer oldalas regénytervezet a világmindenségről és benne az ember szerepéről. Így lettünk Jakab Elemér legkedvesebb vendégei, mert mindig a készülő regénye volt a téma, amikor a vacsora vége felé hol Tibor, hol Géza az asztalunkhoz invitálta Elemért. Gyakran volt Géza iránti hódolatból vendégünk a szépséges irodalom-tanárnő Kvasz Etelka, aki sajnos nagyon korán elhunyt. A beszélgetések alatt olyan jókedv kerekedett, hogy Géza térdét csapkodta nevéteiben. A vidámságot természetesen Elemér gigantikus regényének tervezett részletei váltották ki. Gyakran előfordult, hogy számlakéréskor Elemér elhárítólag intett kezével és hozzátette szemérmesen: A vendégeim voltak...

- Férjem, halála előtt, írt egy visszaemlékezést a békéscsabai lapalapításról *Másfél évem a Viharsarokban* címmel, amely posztumusz írásként jelent meg 1983-ban.

(Féja a Sárközi Mártának – Bcsabáról – 1947-ben írt egyik levelét ezzel zárja: „P. s.: Figyelmébe ajánlom Cseres Tibort – két évig éltünk itt együtt, kitűnő, tiszta és igen szerény

ember. Megérdemli, hogy a hóna alá nyúljanak.”.

...FÉJÁRÓL

A Jakab-kocsmá a Gyulai út végén (a régi vásártérnél) volt, lebontották, semmi sem maradt belőle; a helyére épült az új kórház.

(- Jakab nem volt normális – adja meg Lipták Pál.)

- Amikor Békéscsabára érkeztünk, egy ideig Südi Ernő gyógyszerésznél (az Aurora közművelődési kör elnökénél) laktunk, amíg Franciszciéknél albérleti szobát nem kaptunk. Takaros középpolgári ház volt, igen barátságos, kedves háziasszonnyal. Nem sokáig laktunk itt, mert Kocziha bácsi, a lakáshivatal vezetője kiutalta nekünk az Árpád sor 2. számú ház kétszobás üres lakását. „Elhagyott jav.” volt, a bútorok leltár alapján lent voltak a pincében. Albérletünkbe Féja Géza költözött, mert valamelyik német internáló táborból megérkezett akkori szerelme, bizonyos Nini.

(Erre Féja Endre így emlékezik: Kocziha bácsi a Perényi /később Micsurin, most dr. Becsey Oszkár/ utca 5. sz. alatti házban utalt ki két szobát... 'Nini' német internáló táborból érkezett vissza? A háború végén apám óvta, bújtatta; zsidó származású volt; élettársak lettek közben. /A keresztnévéről lett a 'Nini'./ 1938-ban Féja Géza és Makay Miklós gyűjtötte össze az aláírásokat – 60-at – az első zsidótörvény elleni tiltakozáshoz. /Írók, művészek, tudósok deklarációja a magyar társadalomhoz és a törvényhozás tagjaihoz./)

- Nini eleinte a békéscsabai kórházban lakott (feküdt), mert azt a (zsúfolt) teherautót, amelyen érkezett, orosz katonák, vagy álarcos katonák megtámadták. Lövöldözés volt, rablás, majd elmenekültek. Nini megsebesült, a hasába kapott egy golyót. Beszállították a sebesülteket a csabai kórházba és Nini néhány hét múltán Gézához költözhetett, de ápolásra szorult.

- Ez az eset nagyon felkavarta a kedélyeket és szigorú nyomozás indult az orosz parancsnokság támogatásával. Géza végig ápolta Ninit, mindennel ellátta, amíg végre talpra állhatott s aztán elég gyorsan újra járóképes lett.

Nini, Nini!

Nő és élet.

RÓNAY A GAZDAÖLÉSRŐL

Rónay György *A párduc és a gödölye* című regényét épp úgy nem emlegette Csabán senki, mint Féja *Bresztováczy és az ördögjét* (az 1957-ben napvilágot látó elbeszéléskötetben — állítólag — több jeles csabai személy, köztük egy-két kikapós nagyságos asszony elvtársnő is fölismerhető a Féjával egy időben városunkban időzőknek), vagy Cseres *Herebáróját* (amely - 1956-ban - egy Nagy-Alföldi Casanova szoknyás ügyeskedéseiről regél).

Legalábbis ezt állítja Lipták Pál, mindőjük jó ismerőse (s a könyvek megjelenésekor a csabai könyvtár vezetője). Tehát hogy dajkamese az e könyvek megjelenésekor városunkban kitört olvasási láz. Néhány értelmiségi ismert e könyvekben a Városra s magára, a szomszédra meg a szomszédasszonyra, senki több!

- Itt nem volt semmi visszhangjuk, mert nem olvasták az emberek. S nem is emlegették ezeket a könyveket.

Lehet, hogy Pali bátyám túl szigorú?

Rónay (egy helybeli legenda szerint) a háború alatt Csabán húzta meg magát a családjával s akkor került olyan kapcsolatba Városunkkal, hogy Pestre kerülve is megtudja minden későbbi titkát. Mert ilyen volt a kolhozosítás évadán, a gazdátlanítás kellős közepén Békéscsabán vérbírósággal kivégeztetett gazda (oroszul „kulák”) ügye, amelyet (a bíróval a főszerepben) megregényesített.

Ezzel szemben az az igazság - tudósít az író fia -, éppenhogy a Rónay családnál Pesten húzta meg magát a háború alatt egy békéscsabai értelmiségi család, az állatorvos Franczisztyé (Franciscié, Francziszkyé?...). Rónay vendégének - a pestiek és a csabaiak máig emlegetik - világszép két leánya volt!

Szóval hogy innen az író kapcsolata Csabával, s a barátnál később (Városunkban) többször megfordult. Tán épp a gazdaakasztáskor is.

Az időben.

A szalonnasütésből támadt apró tarlótűz ürügyén fölakasztott gazdaember pörében bíraskodó, főnökei utasítására gyilkoltató akárki lelki tipródásait tárja olvasói elé a regény, amely 1978-ban jelent meg. A vörösök hatalomra jutásával járó dolgokról megfélemedező értelmiséget meglephette e történet, ám aki (bár gyermekfejjel, de) átélte azt a kort, ráadásul a családjá az érintett osztályból, a parasztságból származott, s az '50-es években kisgyermekként is nyitott szemmel s nyitott füllel járt, amit akkor - akár véletlenül - látott s hallott, legfőljebb tudata mélyébe rejtette. Hogy Csabán a komcsik előbb gazdákat vertek agyon, majd bíróságukkal gazdát akasztattak, még később két fiatal forradalmárt lövettek agyon!!

..Csak a példa kedvéért említve e néhány dolgot.

Mesélhettek (s ijesztgethettek) reggeltől estig, semmivel sem tudták kitörölni belőlünk e rémségek emlékeit.

Az emlékezés nyomait.

Nyomokat, melyek megtartottak bennünket.

Rónay regénye mutathatta volna azoknak, akik szeretnének felejteni (mármint hogy arra törekednek, mi feledkezzünk meg az ő gáztetteikről): a bűnökkel egyszer mégis el kell számolni.

Ahogy ...Csabától sem szabadulhatunk?

DÉR DERESÉN

Bandi parasztpárti volt - egy okkal több, hogy szeressem.

Ugyanaz a népi világ nevelte, mint Vasast, meg engem: Csaba I. kerülete, a Kastélyi-tized, mely tán a legtöbb titkot rejtegeti ma is középkori Kastélyának dombjával s környékével, Sánccával, szintén (legalább) a középkor óta használatos Lencsési országútjával... A Kastélyi-szőlőkkel, a Zsilippel, a Csabai Ásott Körössel s Gátjával, meg az újabb, csak jó százalékos Köröggel, a betemetett Kubikkal, a kiirtott fenyves Kiserdővel... Amarra az Alvégi-legelővel és -temetővel, a Vasúttal, a híddal, s azon túl már Jaminával... A Kis- és a Nagy-Pázsittal, a Lőtérrel... Miskának még ott volt a Kaszárnya világa is, majd később, hogy az Árpád-fürdő mellé költöztek, a Körös-part.

Dér Endrét az alföldi parasztság és a népi értelmiség világa foglalkoztatja... amióta az eszét tudja. Vasassal ellentétben hűséges fajta: megmaradt abban a körben, mely útra bocsátotta. S azon túl: olyan szeretnivaló természetű embernek, amelyből épp elég akadt gyermekkorunkban a Corvinka, meg a Virág utca (s az Ezüst-Egressy utca, meg a Körös-part) környékén!

A régi csabai szlovák embert írta le Haan Lajos olyan kedélyesnek, amilyen Dér Bandi is. Aki (társai többségéhez hasonlóan) már magyar szellemben nevelkedett, de aki sosem restellte, hogy az atyját eredetileg Drienyovszkynak hívták.

- Édesapám Ady költészetének a büvkörében élt, ezért választotta nekem az uras Andre nevet.

Magának meg a Somfai helyett a Dért.

- A negyvenöt utáni csabai dolgokkal foglalkozom megint...

Arról írt, azt folytatja 1996-ban.

Valóban, nem akármilyen idők voltak!
Nem akármilyen dőlt el akkor az országban majd' ötven évre.
.. .Vasas erre már nem volt kíváncsi!
Másra fente a fogát.
Hogy mire, máig nem tudjuk.
Ám Dér?
Bandi bátyám tette, amit tehetett, írt, amit írhatott. ...
Vasas ment, ő maradt.
Érdekes, a könyveik ettől függetlenül, ennek ellenére, mindettől teljesen
függetlenül: csabaiak!
És nem csak attól jók, reméljük.

GARAI ISTVÁN: BÖRTÖN A MESEKIRÁLYÉRT

Folyóiratot olvasok az írószövetség könyvtárában, ahova majdnem valamennyi magyar nyelvű irodalmi lap eljut, s ahova emiatt térek be, amikor csak lehet. Meg azért is persze, mert mindig összeakad az ember régen látott, vagy éppen csak hallomásból, netán írásaiból ismert, általad igen tisztelt tollforgatóval... S tán nem mellékes: a Magyar Írószövetség könyvtára a magyar irodalom talán legelső szakkönyvtára, ahol majdnem minden kézbe vehető. Majdnem minden, mert az írókat, költőket, irodalomtörténészeket, műítészeket a szövetség jó ideje arra kéri, juttassák el új munkáik egy-egy példányát a Bajza utcai könyvesházba. Újabban a kötetek egyikét-másikat még a nemzeti könyvtárba, az Országos Széchényi Könyvtárba sem küldik be a nyomdák és a kiadók. A szakmai érdeklődők igényeire fittyet hányó író persze épp elég akad, de azért jó néhány ritkaság éppen itt, az írószövetségi könyvtárban lelhető föl. Ilyenek a kilencvenes éveiben járó Garai István költő kötetei is, derült ki egy minapi könyvtár-látogatásomon.

Garai István... Amikor szóba elegyedtem vele, még nem tudtam, kihez van szerencsém. Arra figyeltem föl – hagytam félbe az olvasást -, hogy Csabát emlegeti. Előbb csak a Felvidéket, meg a Délvidéket, a világháborút, aztán egyszer csak mit nem említ, a békéscsabai szlovák gimnáziumban eltöltött éveit hozza szóba!

Amikor beszélgetőtársa távozott, bátorságot vettem és rákérdeztem, ugyan már honnan tetszik ismerni Békéscsabát? S hogy elmondta, a nevét is elárulta, ugrott be: persze, az a Garai István ő, akinek a verseskönyve a könyvtáramban megvan! A csabai antikváriumban azért vettem meg, mert a negyvenes években Békéscsabán adták ki. Többet akkor – míg odahaza éltem – nem tudtam meg róla, így nem kerülhetett be az *Írni, Csabán* című széptanulmányom első változatába, amely szülővárosom irodalmi múltját igyekszik valamelyest föltérképezni. Erre 2005-ben összefutok vele Pesten...

Érsekújvár melletti faluban, Nagyölveden született 1915. szeptember 12-én. Mint az Új Magyar Irodalmi Lexikon írja, Érsekújvárt érettségizett, egyetemista Pozsonyban és Budapesten volt, ez utóbbi helyen 1941-ben tanári oklevelet szerzett. Tanít a Magyarországhoz visszatért Dunaszerdahelyen, Ipolyságon, Bács-Petrőcön, 1945-től Békéscsabán. „1949-ben *Mesekirály* (Békéscsaba, 1948) c. könyve miatt két év börtönre ítélték. 1951-től rakodómunkás...” Siófoki tanárként 1977-ben mehetett nyugdíjba. Az adattár arról is hírt ad, hogy latin nyelvű költeményei francia lapokban jelennek meg, s francia és szlovák költeményeket fordít anyanyelvére. Verseivel a mai magyar sajtóban is találkozhat az ember, s a negyedévszázados kényszerszünetet követően könyvei (magánkiadásban) rendre megjelentek az elmúlt évtizedekben. Csak éppen a versolvasónak nem jut eszébe, hogy a mai Garai István a régi Garai Istvánnal azonos!

Első kötete a visszatért Délvidéken, a munkahelyeként szolgáló Bácspetrőcön 1944-ben jelent meg *Kibontakozás* címmel. Negyedik verseskötete a *Csordultig*, amely 1946-ban

Békéscsabán látott napvilágot. Erre a kötetre bukkantam odahaza, a könyvecske az 1945-ös ausztriai orosz hadifogolytáborban született költeményeit tartalmazza. 1947-ben szintén Csabán jelenik meg *Lángoló erdők* című költői műve, majd '48-ban az öt tömlőbe juttató munka. (A következőre, a Siófokon közreadott *Pannónia ékkövénel* című kötetre 1970-ig kell várnia.)

Regél az írószövetségi könyvtárban a csabai szlovák gimnáziumról. Nem igazán értem, hogy lehet Békéscsabán szlovák gimnázium a háború végén, mígnem előadásából kiderül: a leánygimnáziumot nevezi szlovák gimnáziumnak, mert hogy a diáklányok szlovák származásúak, de – jegyzi meg - nagyon erősen magyar érzelműek! Amikor megjön Felvidékről a korábban kiadott verseskönyveinek példányait utána szállító csomag, diákjai bontják föl, ekkor tudják meg, hogy költő! Arra kérték, azon az órán a saját költészetével foglalkozzék: beszéljen arról, mit jelent költőnek lenni, szavalja el egyik-másik versét...

- Akkora sikerem azóta sem volt! Nem akartak leengedni a katedréről, az órának már vége volt, de nem mentek ki – mondja.

Örök hála az érzékeny csabai diáklányoknak!

Garai István szerint diákjai magyar szívű szlovák lányok voltak.

Az mondja, két évet töltött a csabai leánygimnáziumban – nyilván a Deák utcai leánygimnáziumban, amelyet utóbb vízműépítési technikumként a pesti pártmunkások nevelhetetlen fiainak megregulázására szolgáló műintézeté „fejlesztettek”, s melyet Körmendi Lajos József Attila- (és annyi minden) díjas író (1946-2005), nyilván okkal, a hatvanas években büntetőtábornak érzett. (Tanított ebben az iskolában Vasas Mihály is, csak valamivel korábban.)

Igazgatójára is emlékszik, Sirókay Zoltánnak hívták. Cseres Tiborról nagy szeretettel beszél, emlegeti Féja Gézát is.

- Fáy Kati?!... Persze hogy ismertem! – örvendezik, hogy olyan valakivel futott össze, aki jó fél évszázaddal ezelőtti tanártársának a nevét említi.

Hogy milyen kicsi a világ!

Sosem hittem volna, hogy megismerkedem vele! S eddig nem figyeltem föl arra, hogy (1946-1948 között) három csabai könyve is volt.

Érdemes lenne hírlapírónak, irodalmárnak, történésznek megkeresnie Garai Istvánt. Például kifaggatni, hogy is volt az a két év börtön a csabai Mesekirályért?... Betiltották, összeszedték, eltüntették; vajon maradt-e belőle egyetlen példány odahaza, a Körös-parti könyvpalotában, vagy legalább magánkönyvtárban?

Mennyi titkot és mennyi értéket rejt városaink – ez esetben elsősorban Békéscsaba és Siófok - múltja! Garai István munkássága és Mesekirálya ezek közül való. Fölfedezésre méltó.

Garai István írja a róla írtakat olvasva:

Elszomorodva nézem a rólam szóló értő soraid... olyan tollforgató kolléga részéről, aki... megszerezte... Azt a verseskötetet, amelyet az akkori dicső, érdemdús hatóságok figyelemre méltattak, sőt egyenesen veszélyesnek ítélték az akkortájt szárnyait bontogató államrend részére. (L. Mesekirály!) A háttérben csak ennyi áll: szülőföldem a Csallóközzel és a Mátyusfölddel együtt megtért az anyaországhoz – ám én újra elvesztésekor, a jogtalanság és igazságtalanság bekövetkeztekor Jeremiási hangot ütöttem meg – amiért a hatóság felfigyelt rám és államellenes izgatás címén két évi börtönre ítelt. Állásomat is elvesztettem – a békéscsabai általam megszervezendő intézmény tanári állásából felmentettek -, 13 évig nem taníthattam. Valóban: Mesekirály volt a címe... Ilyen sorok voltak benne: „csak kiáltsd te is tele torokkal, hogy szabadság, pártok, demokrácia: és a magyarnak ősapái földjén sem élnie, sem többé halnia”. A Csehszlovák Állam valóban szívesen tört volna életemre is az ősidők óta ott élő magyar százezrekkel együtt, de kénytelen volt megelégedni az ősi rögtől való

megfosztással, azaz kitelepítéssel. Így lettem én magyar állampolgár a becstelenül megcsönkített hazában.

A háború után a Békéscsabán létesítendő szlovák tannyelvű gimnáziumnak valóban én voltam az első igazgatója – talán csak egy esztendeig, mert utána mehettem a szegedi bíróság elé, hogy számot adjak „égbekiáltó, rebellis” nemzetiségi politikámról.

A szülőföldvesztés és áttelepítés után a minisztérium állást biztosított először a békéscsabai magyar tannyelvű gimnáziumban (pontosabban: lánygimnáziumban). Egy év elteltével meg kellett szerveznem az ott létesítendő szlovák tannyelvű általános gimnáziumot. Három-négy osztályra való tanuló jelentkezett – tanárkollégám száma rövidesen hatra vagy nyolcra gyarapodott. Nemzetiségi iskolai igazgatói megbízatásom rövidesen... véget ért, mert perbe fogtak, elítéltek „izgatás” vádpontja alapján két évi börtönre és tíz évi politikai jogvesztésre. 13 év múltán juthattam újra katedrához.

Miután levelében megjegyezte, szívesen fogadna pesti otthonában, ellátogatok hozzá. Ott regél tovább.

1944-ben Ausztriában hadifogságba estem, az orosz fél év után hazaengedett. 1945-ben hazamentem szülőfalumba, ahol meggyilkoltak szinte minden magyar értelmiségi embert. Áttelepítéskor jött egy nagy teherkocsi értem. Magyarországon választhattam: Nagykőrös, vagy Békéscsaba? Magyar-szlovák szakos voltam. Volt egy ismerős csabai lány, így Békéscsabát választottam. Először a magyar leánygimnáziumban tanítottam, ide jöttek Nagyövedről a könyveim. Utána a szlovák iskola következett, ahova sorban jöttek a Felvidékről kitelepített tanárok. 1946-ban bízták rám a szlovák gimnázium megszervezését. Rövidesen lefogott a hatóság. ... letartóztattak, háborús bűnös, a rendszer ellen támadó gonosz bűnöző lett belőlem. Először két év, másodfokon megtoldották tíz év politikai jogfosztással, amelyből tizenhárom év lett. A két évet leültem Szegeden a Csillagban, ott ítélték el. Azután, hogy nem tanárkodhattam, Siófokon szövetkezetben, mezőgazdasági vállalatnál tisztviselő voltam, majd nyugdíjig tanítottam. Nős voltam, amikor elítéltek, egy éves a kisfiam, aki Csabán született. A feleségem tanítónő, a háború után Nagyváradról áthelyeztette magát Békéscsabára. Tíz év után működhettem volna a pályán, de eltiltottak. Amíg börtönben voltam, a feleségem Békéscsabáról áthelyeztette magát Kőszegre, oda mentem utána. Cserét ajánlottak, így kerültünk Siófokra. 13 év után 6-7 évet még taníthattam a Balaton mellett.

A szlovák tagozaton 50-60 diák tanult. Egy tantermet adtak, a külvárosban, nem tudom, hol. Onnan vittek el. Elkobozták a Mesekirályt, amelyben a szlovákiai magyarság rettenetes szenvedése és nyomorúsága kapott helyet.

Könyveim közül öt latin-magyar verseket tartalmaz, Stephanus Garai a szerzőjük. Fiatalon latinul írtam őket, lefordítottam magyarra. Magyarországon, tudtommal, olyan nem volt, hogy valaki öt könyvet írt volna latinul. Ha valamire büszke lehetek, ez az öt könyv...Tűz Tamás írt rólam nagyon szép tanulmányt, a latin költeményeket francia kritikus méltatta. Szép külföldi kapcsolataim voltak, idehaza nem kellett.

Egy életre lekötölezték a csabai lányok! Nagyon szerettem a csabai lányokat, asszonyokat. Ez a leánysereg szinte istenített: Tanár úr, olvasson még!... Annyira tetszett a poézisom. ...A csabai kiscsaba lapban sok versem megjelent.

Volt egy G. G. nevű költő, levelet írtam neki, könyvet küldtem, hogy írjon róla. Ledorongolt, túl öntelt és magabiztos volt. Nem tetszett neki, hogy van még egy Garai a magyar irodalomban.

Összevetve a különböző adatokat, végül is 38 „címet” lelek: a különböző könyvjegyzékek szerint ennyi kötet szerzője Garai István. A Mesekirálynak – szemben az 1944-ben megsemmisített kötetel (A nyugatra szálló fellegekhez, Budapest-Bácpetróc, az újvidéki ügyészség elkobozta, nyoma sem maradt) – néhány példányát őrzik a szakkönyvtárak, így aki nagyon kíváncsi rá, kézbe veheti. Megéri! Több olyan Garai-költemény is olvasható e csabai

könyvben, amelyek mindegyike egymaga okot adhatott volna a két év börtönre (meg tíz év jogfosztásra) abban a dicső világban, melyben élnie s költenie adatott Garai Istvánnak.

Megérdemli e kis kötet, hogy közöljük az adatait. *Garai István: Mesekirály. Versek. Békéscsaba, 1948. Felelős kiadó: Garai István. A címlap Lengyel Lóránt linóleum-metszete. Petőfi-nyomda Békéscsaba, Andrásy-út 3.* (A könyvet a gyulai ügyészség kobozta el, tudjuk meg az 1996-os *Sebet kapott a Föld* szíve című kötet függelékéből.) S a verseskönyv végén 7 cím, Garai István addigi köteteinek a fölsorolása.

A költő hetedik kötete volt tehát a Mesekirály. Jó darabig az utolsó. Hogy aztán - valamennyire szabadulván - áradjon belőle mindmáig a beléfojtott mondandó.

Hogy miért került rács mögé – egyenesen a Csillagba – a csabai tanár-költő, tán érthetővé teszi a Mesekirály című költemény egyik versszaka:

*A Duna-völgyben, tájon újra
nyavalyás állam-ketrecek.
Falum álgőzök dús harácsa,
népét a terror-patkány rágja,
és én? haza sem mehetek.*

Majd alább még egy különösen kedves sor a hatalmon lévő magabizóknak: *Ma épül, holnap dől a bálvány...* Hogy a költemény végén elhahotázza magát: *A Föld is csupán hólyag-hályog, / az Űrben részegen kóvályog, / míg szét nem pukkan ha-ha-ha!*

- Két év! – hangzott a köszönet a jó kis meséért.

Az FKGK csabai napilapjának, az Alföldi Népújságnak az 1948. január elsejei száma már jelzi, mi készül ellene: közlik Garai István b.csabai tanár válaszát a Svoboda című 'honi' lap névtelenül támadó szerzőjének. Az 'antifasiszta' pánszláv ('szlovák?') lap a karácsonyi számában Seperjetek saját portátokon címmel emlegeti föl, mit nem követett el Garai, amikor december eleji előadásában a dél-szlovákiai (nem fölvidéki, nem, nem is felföldi: 'dél-szlovákiai') magyarság meghurcoltatásának tényeit veti az 'új honfoglalók' szemére, s fölsorolja, mivel tudja bizonyítani a szlovákok iránti baráti érzelmeit. (A Garait támadó iromány elkövetője – gyanúnk szerint – Jan Szekerka János lehetett.) Hogy aztán jöjjön a tömlőctartókat végső elhatározásra serkentő költői kötet. (Véletlen, avagy sem, a Széchényi Könyvtárban ez az utolsó meglévő Népújság-szám.) (A csabai könyvtár helyi gyűjteménye nem is tud e lapról.) (Hogy lett volna Békéscsabán az 1940-es években 'Alföldi Népújság' nevű független, kiscgazda, földmunkás és polgári lap?...) (Hogy a lappal együtt rövidesen lapátra kerüljön a költőtanár, avagy fordítva: Garaival a lapjuk.)

Ő az utolsó latinul is író magyar költő – tudatja velünk utóbb Szörényi László.

PÉLDÁUL FEKETE PÁL

Az utolsó szó jogán szól hozzánk Fekete Pálnak ezen a címen a Püski Kiadónál megjelent, alcíme szerint elsüllyedt világnak tekintett, feledésre ítélt, emlékezetünk legmélyére rejtett békéscsabai 1956-ról. Nála hitelesebben, alaposabban, pontosabban senki sem szólhat városunk e gyönyörű-borzalmas korszakáról, a forradalomról és a megtorlásról.

Fekete Pál volt a megye és a megyeszékhely forradalmának a vezetője, legkiemelkedőbb alakja. Aki volt oly szerencsés – köztük e sorok rovója is 12 évesen majd minden tüntetésen csodálva a Fölkelt Nép nagyszerűségét, szószólóinak kiállítását – és láthatta, hallhatta Fekete Pált, a megyei forradalmi bizottság elnökét a nemzeti fölkelés helyi vezetőjeként szólni, szónokolni, sosem felejtí hősieségét, bátorságát, tiszta szívét, önzetlen hazaszeretetét, városföltését, nép-tiszteletét, emberségét. Hogy majd november 4-e rémes – ágyúdörgéses és

valóban véres – csabai hajnalát követően féltse a szovjet-kommunista, ávós és pufajkás pribékektől.

Meg nem menthettük, mert képtelenek voltunk rá, gyöngék voltunk hozzá; s ki felejtí, mit vágott a fejünkhöz a rendszerváltozás közbeni első, valamennyire már szabad október 23-án Csabánk Fő-terén: *Miért nem mondtátok, hogy így szerettek? Miért hallgattatok eddig? Ha tudtam volna, hogy velem éreztek... Könnyebb lett volna elviselni...?!*

Megőriztük a szívünkben, mert többet nem tehattunk; a Nagy Októberi Magyar Forradalmat vérbe, piszokba, szennybe, testi-lelki nyomorúságba fullasztották a holtukban is átkozott gyalázatosak, kiknek névsorával is szolgál – hála Isten! – Fekete Pál könyve.

November 4-én hajnalban szétlőtték mindazon helyeket a megszállók, amelyeket célpontul, megsemmisítendőként jelöltek meg a minden betolakodó mellé odaóvakodó, népük által megsértett, népük által semmibe vett, a maguk zsarnoki hatalmához bármi áron ragaszkodó kapcarongy pecsovicsok, a korszak janicsárjai. Dél előtt tankok dübörögtek végig a halálra vált Csaba utcáin; majd utolsó tüntetéseink, utolsó próbálkozásaink ellenére jöttek a letartóztatások, perek, kivégzések, hogy végigvigyék elkövetőik e nép-, nemzet-, emberiség- és emberiség-ellenes bűntetteik sorozatát.

Tovább ellenállni? Aki nem úszta volna meg tíz-húsz év tömlöc, vagy éppen akasztófa nélkül, ha tehetne nyugatra menekült, az előbb oly boldog, fölszabadult nemzet pedig megbénult s egyre fogyott ereje tiltakozni, akárcsak jelezni is, mit érez. Hogy egyre mélyebbre rejtse magában azt a Titkot, amelyet Ötvenhat jelentett nekünk. Emlékezete legmélyére; de annyira mélyre azért nem, hogy megfélemedjék... önmagáról. Arról, hogy egyszer... föl mert szabadulni.

Mány Erzsébet és Farkas Mihály kivégzéséről 1957-ben már csak suttogva lehetett beszélni, Fekete Pálról és hős társairól nemkülönben. A következő évtizedekben legföljebb annyi bátorságra tellett, hogy például egykori tanítványai hébe-hóba szóba hozták, milyen kitűnő tanár volt.

Bevallhatom, példaképeim egyike Ő. Lett akkor, '56-ban, s maradt, marad mindhalálig. Amiről hogy adhattam volna Neki hírt... Zárkába, kínzókamrába, megjárt szobákba kijelölt temetőbe, száműzetésének tetthelyére? A nyolcvanas években (a vidéki ötvenhatról szóló, Kazal című regényemre készülve) már üzentem volna neki, ha tudom, hol él.

Mivel vált sokunk számára oly drágává ez az ember? Igen, a „csabai Kossuth”-ként is emlegetett Fekete Pál. Az előbb fölsoroltakon túl például azzal, ahogy élénk állt föltétlen tisztességével, lángoló hitével, rendíthetetlen szabadságvágyával, szép magyarságával. Hogyne fogta volna meg az életének 13. évében járó, minden tisztaságra szomjas, föltétlen szabadságra serdülő ifjat?!

Ráadásul olyat mondott, amit nem árt néha ma sem fölidézni: *Se kapitalizmust, se kommunizmust nem akarunk, az igazi szocializmus a célunk!* Mely 'szocializmus'-nak természetesen semmi köze Marx-ék falanszteréhez, Leninék rémuralmához, sokkal inkább valamiféle minden eddiginél igazságosabb társadalom reménye... Ez volt a lényege annak, amit mondott, így maradt meg az emlékezetemben.

Manapság szeretik kisajátítani a forradalmat jobbról, balról. Hogy '56-hoz semmi köze nem volt a baloldálnak! Vagy hogy éppen ők, a szocialisták csinálták a forradalmat, a nép csak mögéjük állt... Blabla az egész. Tessenek Fekete Pált – Fekete Pálékat – megkérdezni! Azt a Fekete Pált, aki „igazi szocialistaként” megtapasztalta, miért illik a tovatűnt (mindkét, rákosi és kádári) világra a „vörös csillagos fasizmus” minősítés.

Sajnos kevesen teszik; pedig érdemes. Példának okáért napnál világosabban kitetszik e könyvből, hogy „a barikád másik oldalán” az orosz népet is elnyomó Vörös Hadsereg, valamint a megszállás magyar nemzetiségű haszonélvezőinek kicsiny csapata állt, a másikon pedig az egész magyar nép, a férgesétől megszabaduló magyar nemzet.

Hogy ne fájt volna „az ötvenhatos leleplezés” a hazájukat áruba bocsátóknak... Tán ez az érzés indíthatta őket a vérbosszúra.

Nemrég a Magyar Nemzetben vallott a csabai forradalom másik nagy alakja, Hrabovszky László, aki egyetemistaként állt a mi szabadságharcosaink élcsapatába, aki így fogalmaz arra a kérdésre válaszolva, hogy (szemben az árulókkal) kik az igazi ötvenhatosok: „Például Fekete Pál, akit nem is ismernek. Sok ilyen forradalmár van, akit alig ismerünk...”.

Hogy ritkán kaphatott szót, ér oly sokat *Az utolsó szó jogán* című könyv vallomása.

Fekete Pál könyvében sorra veszi, milyen utat járt be, hogyan tört ki, zajlott le s folytatott vérbe Ötvenhatunk, mit tett azért, hogy megszabaduljunk muszka és moszkovita elnyomóinktól, s hogy miért állt egymaga a ránk törő keleti barbár tankcsorda és a szovjet páncélosokra fölkapaszkodó hazaárulók elé (hogy lebeszélje őket ötvenezres városunk vérfürdővel járó romba döntéséről)...

Nem akármilyen sorok olvashatók e könyvben a rákosistából kádáristává vedlett pufajkás-hadról: a megtorlás kegyetlenségéről, a csabai ávéhá és rendőrség épületeiben végrehajtott embertelenségek sorozatáról, magukról a csabai pufajkás hóhérokról, kiknek örökre emlékezetes névsorával is találkozhat e vallomásban az olvasó.

„a gyilkosokat néven nevezni” – írta volt új forradalom-keltésre alkalmas költeményében a nyolcvanas években Nagy Gáspár; ezt teszi most Fekete Pál is.

Ez a legkevesebb, egyszer néven nevezni gyilkosainkat.

A büntetés – erre alkalmas törvény és bíróság híján – marad a Mindenhatóé.

Kimondva a kimondatlant, kimondhatatlant... Hogy bizonyítsa: azért mégiscsak fölszabadulunk.

Megszabadulunk... Mindattól, ami megbocsáthatatlan. S amit a helyére téve talán egyszer megindulunk végleges szabadulásunk felé. Megteremteni azt a hazát, amelyben nem tilos a kereszt, ahol nem szúr szemet, ha föl nemzeti lobogózd magad, ahol az lehetsz, ami vagy, s nem az, amivé tenni szeretnének bennünket hol ilyen, hol amolyan nemzetiségű megszállóink.

Fekete Pál végre kibeszélhette, elmondhatta, leírhatta s lám, nyomtatásban láthatja mindazt, ami a moszkovita zsarnokság évtizedei alatt elképzelhetetlen volt.

Fölszabadulásunk valahol itt kezdődik.

Van mi alól, van mitől megszabadulnunk 2003-ban, 2006-ban is.

Boldog új esztendő! Bort, búzát, békességet a csabaiaknak... Fekete Pál könyvével, amelytől a tisztességes embernek nyugodtabb lesz az álma, a bűnös pedig olyan, amilyet érdemel, amilyet megszolgált.

Fekete Pál és megannyi társa - hóhéraikkal ellentétben – rég halhatatlanná vált.

SIMONYI A LEGNAGYOB B?

A három legnagyobb élő magyar író (már itt megáll, szétnéz, figyelünk-e eléggé): Illyés Gyula és Németh László!

Ki a jobb? MAGYAROK!

Mégjobban kihúzza magát, erősebben néz a szemed közé: érted?!

Úgy az ezerkilencszázhatvanas évek végén.

.. *József Attilának 32, Adynak 42, Krúdynam 55 évig nem volt igaz* - költi (mert úgy igaz!) 53 évesen Vég-GYULÁban a DOB u. 6. szám alatti EGYSZEMÉLYES FEGYENCTELEPen. S ugyanez rendeltetik 74 éves végsóhajáig.

... *minden nagy - egyben: Legnagyobb!*

Így tudta...

CSABAI JELENETEK

Gyulán ismerkedtünk meg - miután eléggé megfogtak szanaszét megjelenő költeményei - a Várfürdőben, úgy a hatvanas évek második felében, de elég hamar átjött hozzánk Csabára. Nagyon tetszett neki corvinkai öreg parasztpolgár származású házunk, hogy annál jobban ócsárolja a sokemeletes betonketrecben élő prolikat s otthonaikat. Lehetett velem kivételesen barátságos is, a (hosszám hasonlóan) nem túl szerencsés sorsú osztályos társaim megvetése eléggé sértett.

Gyorsan belém is karolt a csabai Fő-uccán!

Tudnivaló: S. I. a honi kollektivizmus dandárján kimondottan nemkívánatos, gyűlöletes, nemkülönben semmibe vett alak volt Békés vármegyében, Csabán is, magam pedig ez időben a helyi (egypárt) lap gyakornoka, főszerkesztőm az „ötvenhatos ellenforradalom” egyik főfő (pufajkás ál-) történettudományi leleplezője. Úgyhogy lett volna miért megrettennem e belém karolás végett!

Azért zavart e karonfogva sétafikálás délben a csabai Andrassy-úti tömegben, mert sosem szerettem, ha férfiú ilyen közel kerül hozzám.

Ám neki épp az hiányzott; az ember.

- Krúdy?... - nézné a corvinkai könyvespolcomon, mert hogy avval hengegtem, Gyulától való könyvet hoztam ki a könyvesházból. - ... ez Bródy!...

Puff neki.

- Te tényleg igazi örült vagy.

S fertály óráig komolyan vett.

A Fiume-sarki kávéházban arra kér, ne nézzek hátra, lehallgatnak; pedig akkor épp a kutya sem! Máskor a Fiume cukrászdájában úgy gyújt rá, hogy az előbbi még ott füstöl az ujjai közt.

- Láthatja, most már végem!

Negyvenegynéhány évesen is ezt érezte s azóta végig, jó 30 éven át. Aztán hogy megsértődött, amikor '71-ben azzal utasította el egy fiatal hölgy, hogy Imre a minap a társaságában azt állította, neki már csak akkor sikerül, ha a nő kézen áll s a kisasszonynak ez, bármennyire igyekszik, nem megy... De nem tetszett Imrének, ha valaki az ő hangján szólt vissza!

GYULAI KÉPEK

Amikor '76 nyarán - Veszprémből Gyulára kirándulva - a korzón összefutunk s érdeklődésére elárulom, hogy megleltem az oldalbordám, megint lesajnál; mert hogy ő viszont szabad, független tudott maradni!

...*segítsééég: szabad vagyok* - sikolt a költeményben, melyben leírta volt, mindenk elhagyták.

- *Betették* - morogja magában - *a bolsi barátai* - mármint az ÉS-be a beszélyemet, melyet a maga költeménye miatt vetet meg velem, s amelyben, az én meglepetésemre is, ott egy írásom.

Ilyen végtelenül durva volt! Kíméletlen, mosdatlan szájú, istentagadó; álljak neki magyarázkodni, vagy kérdezzem meg, őt kik közöltek az „Élet és Iroda-lom”-ban?!... Aki nem ismerte, nem szokta meg, az első szóra faképnél hagyta. Mi csak egy idő után.

Előbb vagy utóbb mindenki eloldalgott. (Aki a végén még rendszeresen eljárt hozzá a Reinhardt-udvarba, csakis - bármennyire tiltakozik, úgy gondolom - azért, mert nem telt ki az ideje.)

Pedig várta, hogy rányissák az ajtót!

Valami gyöngéje neki is kellett lennie. Mert íróként...

Simonyi(falvi), árultam el neki, tudom, honnan vette a nevét; hogy Aradban így

mondják. Nagyra nyitotta a szemét, hogy már szalajtszon is a Komlóba krémesért. (A Komlóba, hova később elcipel, javítsuk át ott kettesben a KÜLÖNVELEMÉNY nyomdai levonatát.)

Dob utcai kamrájából 1980. szeptember 23-án emel ki nekem három példányt az '56-ban eltüntetett TISZTESSÉGES ÍRÁSból. Honnan ki kell menekülnie - mert kitessekkelik - a 48-as utcába, onnan a végső Reinhardtba. Mindenhonnan kilakja magát: (a takarítónők igyekezete ellenére) a végén rádől a saját magángyűjteménye - no nem a fali Kohán-sor. (Az asztalain - itt is, ott is, előbb-utóbb - könyv, folyóirat, kenyérszelet, papírpénz, kolbászdarab, kéziratlap, csikk, újabb nyitott kötet, csomó hamu, minden, de minden egymás hegyén-hátán!) Engem átkoz a '48-as utcában (amikor betoppanok hozzá), pedig azért borította föl az épp kotyogó kávéfőzőt, mert a szoba-konyhás lakásban már csak a tornác, az ajtó mögött maradt hely a feketerobbantásra.

Amikor megtelt a lakása, (az általa ezerszer elátkozott hivatallal) egy házzal odébb költöztette magát.

Teljesen szabad csak disznóólban lehet az ember?

A takarítást a kiscselédekre, szeretőire s a nagycselédre, anyjára hagyta (ki még egy darabig - míg élt - tisztába tette felnőtt fiát).

Nem is maradt meg mellette egy nő sem!

(Igaz, mert nem is akarta.)

SZMOLA A KIRÁLYNŐK VÁROSÁBAN

Mindamellett - valószínűleg - ő volt a legjobb.

-A gimnáziumban még Szmolának hívták - tájékoztat gyulai diáktársa, aki egyáltalán nincs odáig érte.

A bihari megyehatáron fekvő aradi falujával (ki tudja, KURVA EGY SZÜLŐFALU VOLT-e?) foglalkozó írásokból kiderül, hogy e kis magyar község népébe némi szlovákság s még kevesebb németiség is beolvadt. A Szmola - gondolom - tót családnév, egy költeményében pedig megemlíti sváb öreganyját. Úgyhogy - ha mélymagyar szemmel nézzük a dolgot - teljesen érthetővé válik, miért hirdette joggal 1975 ősz havában Veszrémben, a Királynék Városában:

- *Az Árpád-házi királyok szellemi örököse áll Maguk előtt!*

A Szmolából lett Simonyi miért ne gondolhatott erre, ha egyszer annak érezte magát?! Mindenek fölött magyarnak. S ha már egyszer magyar az ember, bármi szép kitelik tőle.

Vajon elbőgné-e magát, ha hallaná, hogy a pesti ifjú értelmiségi söpredék kiröhögi, amiért (mindössze) magyar szeretett volna lenni, vagy rögvest közéjük vágná a kocsmasztalt?

- Imre a verseiben mindig szólt valamiről...

Ő igen, de a Doktorok szerint így annál rosszabb.

- Anélkül, hogy ne fájt volna neki valami, meg sem mukkant! - mármint hogy anélkül nem fogott a tolla.

Az ő baja.

Szmola magyarázta Kurtucznek, ki a jobb?!

MAGYAROK!

ŐRÜLET, A LEGJOBB

Juhász Ferenc? Játssza az örületet; úgy ír, mintha az lenne, pedig egy nagy l...t (mondjuk úgy: lószerszámot) örült! Beszéltem vele, teljesen épelméjű - háborog.

Hiába, aki megbuktatta az őt vizsgáztató bizottságot...

Mentség alig, kartársai (önzésből, tájékozatlanságból, irányzatos elfogultságból) egyszer sem szavazták meg neki a Kossuth-díjat; no meg a mindig melléfogó doktorok, akik miért épp őt vennék észre, amikor kerül közelebb olyan tollforgató, ki Simonyi közelébe sem ér?! Kiről nem álmodtak, így nem is létezett; vagy csak alig. (Buda Ferenc mondja, hogy Adyt „... százszor próbálták már kiherélni a tudatlanságban díszelgő doktorok...”; Simonyi még rosszabbul járt, őt meg sem kísérelték.)

Azt hiszem, ő volt a század második felének legnagyobb magyar költője. (Vagy mégsem? Illyés, Juhász?...) Mert Simonyi valóban lángész volt.

Vagy csak most tűnik olybá? Mellé- (elé-, melléjük, elébük) kapaszkodhat még valamelyik nemzedéktársam?

Túl sok a már-már tökéletes költeménye!

Életében annál többet tévedett. Csak a példának okáért: az egyébként imádott és istenített Nő (előfordul, hogy) neki nem ember, a saját anyja (mint költi) őt nyilván hivatalból szereti s megveti (írja!) a hány-tucat neki vetett ágyat...

Nem érti, miért maradt el tőle az ember.

- A szeretet hiányzott belőle.

...Csoda? Amikor az ifjan választott szentháromságból (úgy érezte, úgy vette) Isten cserbenhagyta, a Haza elárulta, a Lány meg gyalogbárcás lett?

Remekmű-önámítás:

lila kacat, mely rajtunk didereg.

EGYSZER S UTOLJÁRA

Ezt olvasd el! - tettem egykor (az önkény évadán) egy komám elé Simonyi *A negyedik osztályát*, s a cimborának leesett az álla: Imre örült jó!

A negyedik elemiben arra szedte rá az igazgató-tanító a diákokat, hogy jelentsék föl egymást; csak Imre s padtársa mert szembeszegülni, s míg a többi kitarató jelentgetései nyomán a tanító lankadatlan verte a gyermekeket, ők ketten jóízűeket beszélgettek az órákon. Hogy majd a költő elmondhassa: akkor, ezerkilencszázharmincban, tízesztendőskorában került szemközt először az önkénnyel.

- *S akkor győztem fölötte utoljára.*

Negyvennégyben előbb zsidót, majd németet ment; a nácik ellen fegyvert fog, utóbb hasonlóra buzdít az orosz ellen; a Második Tanácsköztársaság kikiáltásától csak kétkezi munkát vállalhat, ötvenhatban agyonverik... Mindig a kisebb, a védelemre szoruló mellett találsz!

Pedig ő is elég védtelen.

- De ez még nem magyarázza, miért ő a legjobb költő.

...Kristálytisza a hangja, forrástiszta a gondolata, áttetsző minden mondata, patyolattiszta a (versbeli) hite, az utolsó hangig tökéletesre csiszolt valahány költeménye...

Még hogy nagy költő lenne (lett volna) Simonyi...! Aki így él (élt).

...Ágyán (eme időnként valóságosan is, szellemi értelemben mindig kosztengerben úszó lélekvesztőn) heverészve rágta véresen igazra a dalait.

HANYATTDÖLVÉN

Tán valóban a legjobb, de azért mindennek van határa!

A szabadság feltétlen (odaadó, önfeláldozó, rendíthetetlen) híve által gyakorolt önkénynek s embertelenségnek is.

Ha (valamennyire, már-már teljesen) érthető is e háborodottság.

Igen, a végére majdnem megzavarodott.

(Annyira nem, hogy a tollat e baj érintette volna.)

Egy nő akkor sértődik meg, ha nem akarják hanyattvágni - vágott szájon valamennyiünket, pedig csak egykori támogatóját akarta leszúrni.

Simonyinak Békésgyulában akadt időnként tányér-leves-adó tisztelője, akinél vasárnaponként (meg egyébként is, de egyébként hétközben nyilván mindenki egyébbel van elfoglalva, hiába érne rá nagyon akkor is Imre!) szeretettel látják vendégül. Egyik ily fölkarolójából - akinél éveken át másnaponta megfordult — 1990-ben a város első demokrata polgármestere lett, akinek a kisleányával igen összeemelegedett a mi magányos farkasunk. (Szép költemények születtek róla!) Ám a kicsi lányból nagyobbacska (9 éves) lett s a szülőket - a jelek szerint - bizonyos aggodalom fogta el, és a süldőlány-aggastyán párnak válnia kellett. Mire föl Imre, midőn a polgármester átnyújtotta neki a díszpolgári oklevelet, csakis kesztyűben lett volna hajlandó kezét fogni (ahogy mondani szokta volt) ezzel a patkánnyal, s megköszönve a magas kitüntetést, ilyeneket mondott:

- .. *Én voltam a rosszfű, én voltam a csúnya, én voltam a hivatásos csavargó, én voltam a kislányok elcsábítója, a bizalmukkal való visszaélő. Hogy lehet egy kislánybizalmával visszaélni? Nem tudom. Miben bízhat például egy nagylány? Férfirelációban. Abban, hogy előbb-utóbb a férfi hanyatt dönti. Na most, ha ez nem következik be, akkor hiába volt a bizalma, a férfi visszaélt a bizalmával. Másképp nem tudom, hogy lehet visszaélni egy lány bizalmával. No én sok lány bizalmával éltem többek között vissza...*

...És akkor Imre belekarolt egy általa odarendelt nagylányba s elvonult.

Nagy jelenet volt!

De aki szereti az anyját, a párját, a leányát vagy a húgát, aligha tűri szó nélkül ezt a hangot. Mindenesetre én (bármennyire nem értette, miért) azután évente ha egyszer benyitottam hozzá.

A halála előtt szántam rá magam, hogy benézzek kamrájába.

A temetőben értem utol.

IMRE, VÉGÜL, MEGLÉP

Másnap már azt terjesztették a jó gyulaiak - kik közül elég sokan csak úgy ismerték, a Költő, mert a nevét amúgy nem tudták -, hogy miközben mi a főkapun vártuk, Imre, a hátsón (Szent Mihály lován, avagy lova hintáján) kereket oldott.

- Teljes volt az összhang művészete és élete közt - tódította a jól csengő igét a halott Költő búcsúztatója.

Való: költészete tiszta, hibátlan (makulátlan azért mégsem, mert itt-ott költés közben is kísérti önmagát), életéről viszont álmodni ha álmodott ilyet. Élete (a kétféle, mégis egyfajta zsarnokság alatt) nem válhatott azzá, s maga sem törte magát. Bármennyire megvetette a valót s istenítette a képzelt világot, csak belefeküdt abba, ami van. A valóságban, mert amúgy, költészetében... Tényleg igen magosba jutott.

Nem tudta a kettőt összehangolni... (Mondom, talán mert nem lehetett.) Valamit - valamelyiket - föl kellett áldoznia, és Simonyi (Simonyifalva és Pest helyett csak innen Gyuláról) az életét tette e játszámára.

Mert a magyar költészethez aztán hű maradt!

Így látszat szerint sem vesztett.

- *Nekem nincs legközelebbi hozzátartozóm* - döbentette meg a gyulai kóroda nővérét, amikor talán épp azért került be az ápodlába, mert azt találta mondani az állapota felől érdeklődő orvosnak: két lábon állva úgy érzi, mintha az anyaföldön feküdné.

Ma már: valóban száll.
- Hidd el, Imre, nem volt hiába!
Ha hallja.
- Nagyon félt a haláltól.
Hogy mi lesz azután.
Most aztán benne vagyunk, nyakig, a Simonyi nélküli világban.
- Pesten, magyarságáért, kiröhögték.
Mégis Neki volt igaza? Mindenben? Ebben is? Abban.
Ha mindenben nem is, eléggé.
Elég nagy volt, uraim! Kár, hogy nem vették észre.
Majdnem beleőrült.
Ebbe.
És most is csak így tudom elképzelni: az indulat majd szétveti.
'Indulat'? Nem inkább a semmibe vett tehetség?
A legjobban Máraival értett szót; Márai könyveivel.
A többi kedvencét el-elfelelte, Máraihoz végig hű maradt.
A tönkrevert polgár volt ő Vég-Gyulában, e honi száműzetésben.
Egy darabig - e helyt - első s utolsó.

A FILADALFI-JELENSÉG

Némelyek úgy tartják, Filadelfi Mihály az elmúlt korszak legnagyobb jelentőségű csabai irodalmi szervező-, szerkesztő-, költőegységisége. Nem egészen ok nélkül, épp eléggé félreértve a dolgokat.

AZ IRODALOM: KÖZTÁRSASÁG!

A magyar irodalom ugyanis - mondotta volt Sánta Ferenc legutóbb (az 1986-os írószövetségi zendülésen, Berecz János és Pál Lénárd elvtársak megdöbbenésére) — majd ezeréves köztársaság, s míg a politikusok (egy emberöltőn belül is) jönnek, mennek, az írók (mert a minőségelvű kiválasztódás az alapja a magyar irodalmi demokráciának) ...maradnak!

Filadelfit a csabai (s békésvármegyei) irodalom élére — szervezőnek, szerkesztőnek s legismertebb, legnagyobb költőnek - kinevezték, s nem az írotársadalom (a helybéli íróközösség) emelte maga fölé, maga elé...

Amiről viszont nem Filadelfi tehetett! Ilyen volt ez a mi kádári népi demokráciánk - merthogy (nem ok nélkül) inkább proletárdiktatúrának nevezte magát (tehát nyíltan önkény volt!!).

Politikáról beszélek, amikor irodalomról kellene... De hát írhat-e valaki köztörténetet, művelődés-, gazdaság- avagy netán irodalomtörténetet azon viszonyok megértése és erők számbavétele nélkül, melyek tárgyunk életkörülményeit meghatározták?

Hát még ha széptanulmányra készítetik az embert.

Mihály azon nyomban nekifeszült a Fiatal Alkotók Körének, amint az megalakult s mindent megtett azért, hogy lehetlenné tegye.

Mert a FAK: a KISZ-es közreműködés ellenére a szerves fejlődés alapján, az irodalmi köztársaság demokratikus hagyományai szerint kezdett el építkezni. Meglehet, épp ezért is: a hamis tekintély elleni tüntetés volt... már a léte! Az első pillanattól kezdve...

Nem tudom, tudták-e a Pártházban, mit támogatnak?...

Az egyik kezükkel.

.. .A szelet akarták kifogni az új nemzedék vitorlájából?
(Eszertint akkor nemzedéki ellentétről is szó lehetett az Új Aurora - Filadelfi-köre - s a FAK-ba kényszerült ifjuncok között?)

A FAK a magyar irodalmi szabadságharc helyi szabadcsapatává igyekezett (kényszerült?) lenni, az Új Aurora köre - melynek élén Miskánk állott volt - az ifjak eme Ifjú Békése ellen vállalt (hogy magától-e, ki tudja) nem túl üdvös szerepet.

(Más kérdés, hogy a FAK-ot kezdeményező és vezető pártmunkások - a köröket országosan létrehozók Veszprémtől Szolnokon át Csabáig - mindent megtettek a lázadó szellem megszelídítésére... Magunk ezért húztuk ki magunkat itt is, ott is.)

SZERVEZÉSBEN

Filadelfi Mihály előbb kitűnő antológiát szervezett (Új Aurora címen), majd ezt átrendezhette az ország akkor tán legszebb, ám a valóban demokratikus - ezért, önkényuralombéli dolgokról lévén szó, nyilván többé-kevésbé ellenzéki - írókörök szerint igen gyöngye folyóirattá (nemkülönben a célzatos - a szombathelyi olvasó számára inkább a szentpétervári cirkálóra, kevésbé Hajnal Istennőre, s biztos, hogy nem a két háború közti csabai polgári Aurora-körre utaló - Új Aurora néven).

Összehozott még - a városi tanács (emiatt a város lakosságának) valóban nagy áldozatával - egy (önmagában) kitűnő füzet sorozatot, amelyben például Szűcs Sándor és Dedinszky Gyula pompás néprajzi dolgozatai, meg a pályakezdő viharsarki költők egyikének-másikának a művei is helyet kaptak. Ám ebben az időben Csabán igazi irodalmi csemegével nem Filadelfi könyvkiadása jelentkezett, hanem Lipták Pál könyvtári műhelye, amely Darvas József ifjúkori költeményeitől Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra József Attiláról tett vallomásáig igen gazdag kínálattal szolgált a magyar irodalmi ínyenceknek. Nem beszélve Lipták Versalbum-sorozatáról, amelybe a teljes akkori (vezető, hangadó) költőnemzedék bekerült - s amely sorozatban szerepelni kitüntetésnek számított! Nem úgy (már úgy általában a körgáton túli világban nem úgy) - sajnos - a másokban.

Illyés Gyula viszont - tény s való - (1977-ben) támogatta a csabai folyóiratot! Nem is akármilyen szép szavakkal szóló Gyuláról a (művét bemutató) Várszínház és Csabáról az irodalmi lap ürügyén, melyek a fájdalmasan közeli (szellemi!) végeket jelentik költőfejedelmünknek.

Ezért nem mindegy, mit vállal magára egy „helyi lap” (hívják Új Aurorának, Peremvidéknek, Napórának, Sodrásnak, avagy Bárkának).

TORZÓ, CSABÁN

Végül is: az Új Aurora (s köre) - az 1990-es (és a 2000-es) években úgy tűnik - szerepet nem nagyon játszott az egyetemes magyar literatúrában, hogy annál nagyobb legyen a jelentősége a helyi irodalomban. De a számottevő (bár az időben - a verseny megjelenésével - egyre kevésbé egyértelmű) helyi érték összekeverése, fölcserélése a nemzeti értékrenddel eme csabjanszki (nem kizárólagosan, sőt, nem is elsősorban irodalmi) iskolánk egyik nagy-nagy tévedése.

A javakorabeli Kádár-korszak tekintélyelvűségének kitűnően megfelelő Új Aurora(?) - fölfogás lényegének - talán nem teljesen oktanul - a FAK tollforgatói azt tartották, hogy a lapban s a füzet sorozatban (hangsúlyosan, mértékadóan) neves székesfővárosi szerzők munkáit, meg a hivatalból szervezett (centralizált, a könnyebb ellenőrizhetés végett egy kézben tartott) irodalmi élethez alkalmazkodóbb helyi írók, költők műveit adták közre. Ez

utóbbiakból (minden tehetségük ellenére) - bizonyára a véletlen műve - mind ez ideig senki sem jutott el a magyar irodalom élvonalába, ellenben a helyi értékrendben leghátul szereplő FAK-csapatból többen is odakeveredtek (példaként talán elég Krasznahorkai Lászlót és Géczy Jánost említeni).

Nem bíráltnak szánom, az igazságkeresés mondatja velem: mindez tán azzal magyarázható, hogy míg a FAK nyitott volt s befogadott mindent és mindenkit, az Új Aurora szemléletét a zártság, valamiféle — tekintély, érdek, hatalom meghatározta, s nem a minőségi - elvhez való ragaszkodás jellemezte... Mondhatnánk: a lehető legtermészetesebb módon! Mert hogy... ez (volt?) a világ rendje. (?)

...Bezzeg a hetvenes években (volt csabai irodalom)! Amíg Filadelfi meg az Aurora...

Hasonlatos e visszavágódás a vele rokon, vele egy töről fakadó közéleti balhithoz.

Biza, édes uraim (és hölgyeim), ha tizedannyi támogatást kapna ma Békésben az irodalom, mint egykoron a pártos, vagy legalábbis 'szocialista-realista' (pontosabban 'szocialistán romantikus') irodalom az egypártrendszer idején, életben tudna maradni!

...A legalább a nekik tetsző szépirodalmat segítő elvtársak tovatűntével s a minden értéket fölkarolni képes polgárok nélküli újdonság világban akár csodaszépnek is tetszhet, mi egykor (valóban) volt.

CSABJANSZKIKÉNT

Mihály vérbeli csabai, s e csabaiság vállalójaként alkotott - ha úgy tetszik, mégis – valamennyire maradandót. Könyvet, füzetet s lapot más is szerkesztett Békésben és Csabán az elmúlt száz esztendőben, költeményt más is költött e tájon, nála érzékletesebben mégsem szól (a magyar-szlovák, szlovák-magyar világban) senki... arról a kínról, mely a kétnyelvűséggel jár.

Járhat.

Mifelénk, sajna - úgy tetszik -, e nélkül meg nem úszhatja az ember.

Olyan szinten, hogy - ha nem is a magas csabai helyi értékével - a magyar (s tán a szlovák) irodalomban is figyelembe veendő.

Nem túl gyakori hitelességű s hőfokú vallomásként.

..Kínnal jár, mert e kétnyelvűség - a Csabán maradó s ezzel a magyarrá válást valóban önként választó, a Felföldtől való távolság miatt megkopó szlovákság helyett (végül is kényszerűségből, de nem megkeseredetten) a magyarságot vállaló egykori tót atyafiak világában - a nyelvcsere megelőző állapot. S Filadelfi - a maga (ezúttal kivételesen) rokonszenves szenvedélyességével -, ki arra vállalkozik, hogy *a szavak udvarát kutassa*, mélyre, a leglényeghez hatol, amikor tót őseiről, édes szlovák anyanyelvéről, magyarosodásáról, e kettős kötődés keserveiről vall.

Hogy e két nép igenis szót érthet.

Például azért, mert - elég gyakran - ugyanabból a fából faragtak bennünket.

Filadelfi tudja: nyelvet válhatnak, lelket akkor sem.

...S míg a flaszterkoptató entellektüelek (a '90-es években) kinevethették a megyeszerte híres Filadelfi-féle dinnyéért, a magamfajta szemében nagyot nőtt, hogy nyugdíjasként nekifogott dinnyekertesszé képezni magát. Paraszt - s a törökjárás által semmivé tett csabai földet két kezük munkájával termőre fordító - őseink szívóssága, élni akarása, életerejé mutatkozott meg e keményfejű vállalkozásában.

FIÚK, A FAK-BÓL, MEG A FAK-TALAN VILÁGBÓL

Gyüvő-mönő embör lévén hol itt, hol azzal, hol volt, hol nem.

Még a csabjanszki Kergáton is túl, ott, hol a.
Kubikon innen s túl.
Jutás táján, balkézről.
Baráti csapat, cimborakör; egykori, mai; valameddig.
Társaság.
Műhelymellék.
Nem mellékesen.

SZÍNÉSZNOVELLA

Előbb egybekötötte - otthoni íróasztali műhelyében, ki tudja, hány példányban — három folyóiratban közreadott elbeszélését, s így kinyomtatva első könyvét (majdnem azt mondtam, szerelmes kötetét) 1985-ben megjelentethette *Három novella* című maga ragasztotta irkáját, majd '92-ben már igazi - kaposvári - könyve a *Bemutató előtt*, '94-ben a pesti könyvhétre dobhatta ki az *Este próbát*. Azóta több regénye és elbeszéléskötete látott napvilágot, s *Búvópatak* címmel 2002-től különleges folyóiratot szerkeszt Kaposvárt.

Csernáknak színház a világ!

Az egész világ egy nagy színház.

A színpad: kín, keserv és édes álmom!

Világunk: játékkal vagy anélkül.

Könny!

V.

Idegrobbanás.

Sóhaj, hogy:

- Van Isten! - ha mindenki azt mondja is, hogy nincsen.

...Hogy van-e vagy nincsen, engem tán kevésbé izgatott, mint Őt, amikor – 1970/71-ben - a csabai Vigardában (esténként bent, nappal a ház körül) eszmélkedtünk. Hogy később bekukkantott bakonyi hónapos szobámba, rácsodálkozott Vigília-olvasásomra. Pedig csak: Árpád Bécsabán nem lehetett eléggé otthon, Mihály meg Bezprémvártt?

Kerestük magunk? Ami bennünk rejtőzik?

Futottunk: kenyér és hit után? Menteni magunk?

Tudtuk is, meg nem is, mi a másik, mik vagyunk. Hogy por és hamu?...

Véletlenek ugyan nincsenek, de a párja az én jó anyám első udvarlójának a leánya.

Árpád annyira nem bízott magában, hogy amikor vörösre tapsoltam a kezem s betegre kacagtam magam a Jókai Színházban az egyik vígjátéki fölléptekor, azt hitte, a barát elfogultsága s játék-mögé-látása szól önfelelt nézőségemből.

Ezért fogott tollat?

Neki az írás valóban önmaga kifejezése?

Keresése? (Miért, neked mi?)

(Ha tudnám...)

VITÉZ GÉCZI

Géczi Jánost, a törökverő gyulai levante, Géczy-Giczi János nemzetéből való íróköltőt, költőíró - a néhai viharsarki (leginkább csabai) FAK egykori tagját - nem kényezteti (első írótedében, s azóta sem) a művészeti szakirodalom elmélettermelő sokadalma.

Ugye, mert Géczi is összevissza ír mindenféle dolgokat.

Ahelyett, hogy amikor végre megtalálta a saját (mű)formáját, azt bővílné tovább, újfent valami más után néz. Kutat tovább, amikor pedig már megtalált valamit!... Csak nem az egész érdekli?

Ezt az önteltséget.

Hol csírákutatóként döbbsenti meg a buziverő hősöket, hol (meglepve a képregény-olvasókat) képkölteményeit másolja géppel a falra, hol zaklatott regényben kísérel behatolni a lélekmélybe, hol nem éppen versbe illő elemekből emel költeményvárat, vagy - míg engedik - szerkeszti azt a (Vissz-Hang című) lapot, amely a megszállás óta nem túl gyakori szabad irodalmi újságok egyike... (Később, már Pest-Budán, szaklapot szerkeszt, majd Veszprémben újra irodalmat – utóbb egyetemi tanár.)

Aki ennyi mindenre képes, akár nagy író is lehet; ám miért éppen Géczi (vagy valamelyik hasonszőrű társa) lenne nagy költő, gondolhatják első nyolc - lassan tizennyolc – (ma már ki tudja, hány) könyvét elhallgató hölgyeimék, uraimék, amikor nekik már van jelöltjük a Legnagyobb. S mert nem tudják, hogy egymás mellett jó pár igazi költő elfér az írók Szent Hegyén, sokra nem tartják, a legjobb esetben is csak fanyalognak.

...IDŐHATÁROZÓ-PRÓBÁN

Géczinek tíz év kemény munka után (1990-ben) - aztán: '95-ben - még nincsen műtészete. Anélkül pedig... (Azóta került nem egy, sokra velük sem jut.)

Afféle költő Géczi is, aki sosem lehet biztos abban, hogy jókor érkezett-e pennát forgatni e világra. Ama törökverő őse még a megszálló had egyik vezérének a fejét tűzhetette kardjára s e hazában már mindenki őt éltette. Reá, a mi, máj Géczinkre ilyen sikert nem mér a sors.

Győzni hadsár s bot nélkül.

Ámbár bot (vot), ki tudja e Petőfi-Hazában, még jól jöhet.

Legalábbis ahogy elnézek Keletre, Aradnak ebben a karácsonyi éccakában.

A Szentestét megelőzően (csabai csapszékben) heccelődnek a borisszák; így kíván nyugodalmat jóccakát az egyik magyar:

- Nyisson rád a szeku!

- Segítséget kérni... - pontosítanak.

Egy birkanyájjal - szól csattanó gyanánt a különös (amúgy Lukács Gy.-mentes) 1989-es évbúcsú.

Hogy JÓKOR JÖTTÉL VAGY ROSSZKOR, pajtás, csak a Jóisten tudja.

Hol 1564-ben Bag lippai bég fejét levágta Géczi uram, most (1989-ben, 1990-ben) román ávós tömeggyilkosok készülnek vizünket mérgezni, gyermekeinket műanyagzsákba fojtani, asszonyainkat eltaposni, a férfiakat szitává löni.

A fejünk, koma, a mi fejünk.

Jó kis (időhatározó-próba) akármicsoda.

K(ERES-M)E(NTI) P(ÉTER)

Kőváry egy időben inkább Ernő, másoknak főként Péter a Keres-parton, a Halastónál (Cserkész-tónál, mi valaha - haha! - csabai olajfák alatti jégpályaként is szolgált), a Bogárháti- (vagy Bogárházi-) temetőnél (mit a városépítő urak részben az agyagba döngöltek, másrészt kettévágtak), Szikszavában („Kvaka Misó Szikszavából” híres két háború közti népköltő tejunokaöccseként a szik sóhaját hozzám hasonlóképp érve); Csabán, hol oly jól el volt az ember (míg kisfiúnak vettük magunk; Péter később is jól megvolt a Várossal, én akkor sem). A nem kis részben cigánylakta Békési-zsilip tájékán, melyet inkább csak Szajjának becéztek, a Gyulai-zsilipnél, mely csak a Zsilip névre hallgatott.

Meg itt, amott a Kergát mentében, Rét mélyén. Város peremén. Pályán, pázsiton.

(‘Peremvidék’-nek hívták a komák a nemzedék helyi folyóirat-kezdeményét, s ez a név

igen tetszett K. E. P-nek; nyilván, mert a város szélén nőtt föl. Én sem beljebb, nekem mégsem volt kedvemre való e táj leperemezése. Az Alföld és a Hon kellős közepe hogy lehetne bárminek a szegélye?)

(Mert hogy ki így tudja, ki úgy sem.)

Kőváryval majdnem egyszerre s majdnem ugyanonnan indultam; szinte mint Kőváry a mi belsőcsíki s külsőcsíki Bencsik testvérünkkel.

Közben azonban (égen s földön) több dolgunk eltörött.

- Péter az igazi csabai, nem te - kaptam meg a helybéli lapban a helyzetjelentést, mely értékelést nem tekintettem sértésnek.

...ÍRJA

Majdnem örültem neki; kibúvót hagyott.

Író Csabán...

Ennyi - egyszerre - nem túl sok?

Az hiányzott volna, hogy Bencsik (Máté) beteljesítse, amit gimnazistaként (Hemingway-tanítványként, köztünk akkor a legérettebbként, majdnem kész tollforgatóként) ígért!

Mátét a hatalom ragadta el közülünk, Péter a körünkben maradt (mily kedves e fejedelmi többes szám, első személy!), ám élete első ötvenedik születésnapjához közelítve mintha ő is félreállna. (Azóta végigment eme úton.)

Rersze nem mintha nem nekik lenne igazuk!

Írni, itt, erről, így...

Nem sok csabai vastagkolbászt lehet belőle megtölteni, s a lelket is csak ritkán melegíti.

Nem jön többé a drótostót, Bozse moj, A szik virága; folytatod, ecsém? A csabai polgárságnak nincsen írója. (Megvallom, én Kőváryra gondoltam.)

Péter legjobb műve a Szovjetunióval képzelt korridoron érintkező majdhogynem valódi (császári és királyi, lenini és sztalini, cári és rákosi-i) vésztoi - pinkezsdi - köztársaság viselt dolgairól szóló hangjáték. (Persze lehetséges, hogy a nővére tette a rádiójátékot naggyá, mint az én hangszórós Kutyakántoromat, melyet szintén ő rendezett.)

Abbahagyta; tán mert nem arra küldték, amerre mennie kellett volna?

Az sem járhat jobban, aki ez utóbbira téved.

KŐVÁRY, A CSATAKÉPÍRÓ

Ez az a föld... utal könyve címével annyi mindenre Kőváry E. Péter, hogy az *Alföldi tájkép csata közben (1988-1994)* alcímmel kösse röghöz elkalandozni induló képzeletünket..

Ahhoz a szűkebben vett anyaföldhöz, amely – azért – nem csak a Nagyalföld, s nem is csak annak trianoni szabóolló szabta (meglehetősen kicsipkézett) darabja. A földért 'a világ kezdete óta' (?) tartó küzdelem legújabb, a legutóbbi rendszerváltozással útjára indult s máig bizonytalan végkifejletű ütközetének első éveiben történeletről ad a szerző minden eddigi kísérletnél teljesebb képet.

Évtizede napilapba íródtak e riportok, amelyekből az ügyes szerzői válogatás nyomán kitűnő 'falukutató' mű állt egybe. Afféle szociográfia, amelyet csak haditudósító terhet élénk: aki végigcaplatta a csatateret... csata közben, a csata szüneteiben, s aki ellátogatott az időben igencsak elnyúló ütközet kárvallottjait ápoló kórodákba s hadiárvamenhelyekre is. A Jászságtól Csanádig az Alföld szívéét tapogatja végig Kőváry e pár év izgatott falugyűléseit, annyi bizonytalansággal terhes földárveréseit, már-már parasztlázadásra bujtogató

karóveréseit, omladozó kolhozistállóit, átmentésre kész üzemeit járva. S szól tapasztalatairól, arról, amit lát, hall, maga érzel, s egybevet a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tévész-tanzakán és más szovjet-tudományokat terjesztő intézeteiben tanultakkal.

Amitől aztán igazán hitelessé válik Kőváry minapi nagymagyaralföldi – csata közbeni – tájképirása, az az igen ritka, de annál fontosabb (és hatásosabb) személyesség. Hogy a mai honi sajtóra nem jellemző, s végig alkalmazott föltétlen tárgyilagosságot egyszer-egyszer – nagyon óvatosan – a saját véleményével is megtoldja, s a maga vívódásait is szóba hozza, hagyján, de Kőváry leírja azt is, hogyan kényszerül családja hatására maga is részt venni a földért vívott ütközetben.

Igen, mert édesanyja a gerendási ősi földért, anyósa meg a hunyai jussért küldi szerzőnket harcba.

Ami nem akármilyen, mert hogy szerzőnk nemzedéke egészen mást tanult.

Ezekben az években, hál' Istennek, elég sokan ugyanerre a sorsra jutottak.

S aki mindezt átélte – hogy igenis vissza a földet! -, tudja, mennyire pontos e könyvnyi tudósítás a 'föld-kárpótlásról'. S hogy milyen fontos.

A tanulságai miatt is.

Hogy igenis lehetséges ma – a bulvár-, a párt- és egyéb elit-, meg az aljasajtó uralma idején - is az igazi újságírás. Az, amelyik arra kíváncsi, mi történik, mi zajlik a mélyben, hogy mi az igazság, s nem a valóság anyagi, politikai és ideológiai okokból történő leplezését szolgálja minden sorával... Az Ady által emlegetett Szentlélek lovagjaként, aki – persze, amellet hogy ebből él meg – mindenekelőtt az igazságot szeretné fölmutatni (csűrés-csavarás, s pláne hazudozás nélkül).

...Mely újdonság minden ellenkező híresztelés ellenére igenis kell (vagyis inkább: kellene) az embereknek.

Az a hírlapírás, amely – a különféle érdekeken fölül emelkedve, a ránk telepedni igyekvő érdekcsoportokra fittyet hányva – őszinte szavával, föltétlen tisztességével, pontos valóságrajzával, s a lehetőségek számbavételével segít az olvasónak eligazodni a világban.

Arról nem beszélve, hogy a kolhozosítás (magyarán: kollektivizálás) – még magyarabbul: tszcs-sítés – javán elrabolt földjüket visszakövetelők, meg a minden jel szerint életképtelen, a versenyben alul maradó (keleti módra) termelő, s nem a piaci versenyben való helytállást lehetővé tevő (nyugati fajta) szolgáltató szövetkezet híveinek az összecsapásáról is tárgyyszerűen tudósító írások baloldali, egykoron a kolhozosítást egyedül üdvözítőnek hirdető lapban láttak napvilágot.

Vagyis hogy – már megint – nem jobb- meg baloldal közti ellentét áll e viták hátterében (előterében, avagy a kellős közepében). Mert mitől jobboldali, aki szerint a rablott holmi visszajár (a baloldal szerint ez lenne a lehető legtermészetlenebb dolog a világon?), ahogy meg baloldali-e az, aki a nagybirtok pártján áll, ne adj Isten a külhoni nagybirtokosok kezében látná a legszívesebben a honi paraszt földjét (szemben az igazi jobboddalival, aki meg a világ kincséért nem adná nagybirtokosnak a földművesek kezén lévő akármekkora birtokocskákat)?

Erről - persze – nem szól Kőváry E. Péter eme könyve. Nem is szólhat, mert e tudósításait ma már nem folytatja, s nagy kérdés, érdekelné-e ez az akkori közreadó lapot, ha valaki – Kőváry, vagy más – hasonló őszinteséggel nyúlna ma a hasábjain a párt- és megyei érdekcsoportokat igencsak érintő földügyekhez.

Az sem utolsó, amit elsőként említettem: mit tesz a család! Az a kis közösség, amelyhez a legszorosabban kapcsolódunk valamennyien (nyilván ezért is van úgy ellene minden efféle hagyománynak a Pénz Őfőméltóságát istenítők lelkes világcsapata). Hogy tanulhatott a szerző bármit a gazdaságtanról a marxkárolyi egyetemen, hihetett akármit a (balul, azaz félázsiaiul értelmezett) szövetkezetről, a családi tapasztalat (hogy a tszcs-be lépés nem volt önkéntes, így, nyilván, az mgtsz bárminek nevezhető, csak szövetkezésnek nem) segít valamennyiőnknek eligazodni a világ dolgaiban.

Az íróként másfél, újdondászként lassan egy évtizede hallgató szerző újbóli megszólalását a Magyar Napló Önképünk az ezredfordulón című pályázatának köszönhetjük (s köszönheti a szerző). A néhai Magyarország fölfedezése sorozat szellemét folytató és színvonalát megütő MN-könyvek értékes darabját alkotó Kőváry E. Péter három könyve jelent meg a nyolcvanas években (Nem jön többé a drótostót, 1984., Magvető; Bozse moj, 1985., Békés Megyei Könyvtár; A szik virága, 1986., Magvető), s csabai hármeregényének záró darabja, az Ütött az óránk 1988-ban látott volna napvilágot a Szépirodalminál, ha a kiadót nem engedik tönkremenni.

Új, negyedikként megjelent könyve az elmúlt évtizedekben született (Magyarbánhegyesről, Kétsopronyról, Dombegyházáról és Csárdaszállásról szóló) tsz- és falutörténetekben kikísérletezett módszert alkalmazva a dokumentarizmust viszi már-már tökélyre. Bizonyítva, hogy ha megvan hozzá a tudás, a tisztesség és a tehetség, valamikori tévesz-történetíró tapasztalataiból is meríthet a tollforgató.

Hogy a könyv tanulságainak a sorát nem folytatva befejezzem: kívánjunk magunknak minél több hasonló színvonalú olvasmányt pestbudai és vidéki napilapjainkban!

Már csak azért is, mert a csata a földért tovább folytatódik. S nem mindegy, mi lesz a vége.

JANKOVÁCI MESTERHÁRMAS

Újháznak 2000-ben (élte 55. esztendejében) a harmadik kötete látott napvilágot. Az első 1981-ben *Kövek között*, a második 1985-ben *A Békae jegyében* (úgyszólván Bécsabán), s most, alig másfél tizedes 'hallgatást' – egészen pontosan: elhallgatást, ki nem adást – követően a *Hold alatt repülő szekér*.

Újházy László – nem szólva a nem róla elnevezett tyúkhús-levesről – a kecskeméti piarista (magyarán: kegyes tanító rendi) gimnáziumban tett érettségit követően majdhogynem valamennyi honi (eléggé művészmentes) munkavilágot végigjárta.

Így aztán (majd meglátjuk, mi után, mit követően, minek következtében, hogy azután) dolgozott építkezésnél, nyomdában – véletlen sem tisztviselőként, merő véletlenségből kétkezi munkásként -, majd (végre!) tejjüzemi helyettes vezető, még későbben már raktáros. Csanád vármegyénk Battonya nevű, Szárazér-menti városkájában a helyi tanács adóügyi, utóbb mezőgazdasági eladója (itt már, végre-valahára, tollat ragadhatott, mert tollat adtak a kezébe!). A mezőhegyesi cukorgyárban – mondhatni: hol van már a tavalyi cukor! (pláne: gyár!), lassan Ménesbirtok... - egy kampányt végigzárkolt. Nagy-Csabán az Új Aurora-segédyszerkesztés mellett postai hírlapkihordó, hogy azért valahogy csak megéljen a családja. A rendszerváltozás hajnalán a Felső-Bácska című lapot szerkeszti, míg a kiadónak el nem fogy (ahogy Lászlónknak is) a pénze. Hogy Urunk 2000. születésnapja előtt és után a szomszédos Tisza-parton emelgesse (ne is említsd, rossz derékkel) az építőipari vállalkozó megbízásából a félmázsás betondarabkákat.

Mert hogy – aki nem hiszi, járjon utána – Újházyknak is valahogyan meg kellene (kellett volna, kellene, s a jövőben is meg kellene valamiből) élnie.

Parasztivadék: jankováci (jánoshalmi) parasztcsalád gyermeke, ez lett volna (lenne, lesz) a fő gondja? Nem csak ő, az észak-bácskai (Csabánkra keveredett) gazdafíú nem bankárcsemete, pártvezér, vagy egyéb maffiózó leszármazottja, akadunk néhányan e – nehezebben élő, de mégiscsak – jobbik fajtából. Mivel magyarázhatod e kutya sorsot? Azon túl, hogy gazda (mi több, ahogy az orosz mondja a szovjetek nyelvén: kulák!) volt a szülőatyja; katolikussága? Mert ha kegyesrendiek voltak a tanítói, sok jó valóban nem várható reá e kegyetlen (Isten nélküli, magyarán istentelen) világban.

A kegyesrendi érettségi után felsőfokú mezőgazdasági technikumban tanul, a két évből egyet jár végig. 'Államellenes' – azaz a muszkavezető istentagadóknak nem tetsző – ügybe keveredik, s úgy ráijesztenek a szaglászok, hogy az elhalasztott marxi-lenini vizsgára el

sem megy. Arra gondol, úgysem engedik át.

Őt, ezek. (Azaz, szerencsére, már csak azok.)

Sikertelenül fölvetélik a debreceni tanítóképezde népművelés-könyvtár szakára. Katonaruhában állított az elővizsgáztató kiszesek, és az ő megérzésüket (az Újházyk szerint őt ezután mindenhová, nyilván ide is követő pártházi-rendészeti 'szíves tájékoztató levél'-ben található szellemében) jóváhagyó tanár s tanárné elvtársak az adható húszból három pontot ítélték meg neki. (Persze, a sok levonás okán.) Miközben – vélekszik jó három tizeddel később hősünk a Vavra cukrászdából lett Egri borozóban – az egyszerű mondatnál és Petőfi költészeténél könnyebb tételt aligha húzhatott volna.

Nem tértél ki a mondaton és a Petőfi-költés osztályharcos jellegére!

Újházyk meg az 'egyszerű mondat', különösképp 'Petőfi költészete'! Majd hülyének nézi őket akárki.

Harmadiknak a pécsi tanárképzővel kísérletezik, az eredmény hasonló.

Mondjátok csak, hogy Pannónia puhább, lágyabb, latinabb... (Nem a magunk fajtának.)

Szabad, vagy nem szabad!

Akinek nem megy – s valóban nem megy -, minek ugrál?

Paraszt, katolikus, ráadásul államellenes... Ha az, ha nem; ha egyszer rád ragadt... Ne is mondd, költő.

Három az igazság: három szép nagyleánya is van! Mindhárom továbbtanul (orvosnak, biológusnak, csellistának), nekik tán sikerül.

Párja, zenetanár asszonya segíti át a nehéz pillanatokon. Hogy ez sikerüljön, erőt nyerni jár a szeretet Istenének a házába.

Nem László, Erzsébet.

László... Újházy: 1990 után az eltulajdonított magántulajdon visszaszerzését lehetővé tevő kárpótlással 16 nagyhold földet kap vissza az elkommunizált örökségből. Az idej (2000.) nyáron kukorica sült a jankováci Újházy-földön, s a tavalyinak a felét, ha adta. Az övé lett a nagyapai ház is Jankovácon.

Valami, valami.

Élet.

Ha kárpótolni nem is lehet, ha vissza nem kapja.

Pedig néha már úgy tűnt, a helyére kerül.

Újházy László a pesti *Madárúton* és a batonyai *Híd az Éren át*ot követő, másokkal közös harmadik, *Hónak kéne esni* című kötetében Agócs Sándorral (a lakitelki kiadó vezetőjével) és Szöllősi Zoltánnal (a József Attila-díjat jó pár előterjesztés után elnyerő költővel) jelentkezett együtt. A jó (?) tíz éve közreadott kötethez Pozsgay Imre írt előszót, a három jankováci költőt pedig Vasy Géza mutatja be a nyájas olvasónak.

Nem akármilyen indulás lehetett volna. (Már megint.)

Újházy ismét a rövidebbet húzta.

Szöllősi Pestbudán, Agócs Lakitelken, Újházy Csabán.

'Jankováci mesterhármás', melyikre érted?

Csabán... nem mindegy?

Újházy, Újházy!

Csaba, Csaba; a város tehet a legkevésbé róla.

Nagyapa lettem! – harangozza be László, barátainak, az elsőt, aki: fiú.

Fiú! Fiú.

Meghaltam, Miska – szólhatna, ha tudna, 2006 télutóján. (S a neki a világ legszebb sírkertjének számító jankováciba temettette magát.)

ESZE IS BELENYÚL

Zana Zoltánhoz hasonlóan (Endrődi) Szabó Ernő barátunk sem a szívbjajosak közül való volt a mi FAK-unckban, éppen hogy ellenkezőleg! Utóbb - még a *Lelet* című JAK-füzet előtti időkben — arról híresedet el a honi irodalmi s ellenzéki körökben —, hogy egy adott pillanatban, valahol Nagy-Budapest mellett s nyilván szalonspicces, erősen fölindult költői állapotban kizavarta a vendéglőből az egyenruhájában feszítő szovjet megszállóját, s alig úszta meg szárazon (azaz tömlőctelenül) eme helytelenkedését. Ezt megelőzően - azt hiszem, már a viharsarki írókör szétverése után - Bécsabán is volt egy feledhetetlen emlékű szereplése: a Búzapiac téri, a szemben tanyázó helybéli hatalmasok szemében eléggé ellenzékinak tetsző Gyopár Ifikör irodalmi eseménysorozatának egyikén oly (kinyomtatott!) képversnyi prózaverssel hívta föl magára (s csapatára) az Elvtársak figyelmét (szabadkölteményén szovjet hernyótalpasok tapostak végig), hogy abból elég nagy galiba támadt. A Kör megyeházi ellenőre és támogatója, Krasznahorkai Géza költőtársunk után még jó ideig szaglászta a szaglászati szakmát gyakorlók, Ernőnk azonban - ha újfönt megjelent mezővárosunkban -, mintha mi sem történt volna, még hangosabban szidta a világ moszkovitáit.

Ernő a fő-fő szervezője volt a FAK *Peremvidék* című folyóirat-kezdeményezésének, a lap első s egyetlen száma csak a demokratikus fordulat után láthatott napvilágot. Meglehet, az ESzE-féle költészetben túlmenőleg e szerkesztő- s szervezőkedv is csíphette az Illetékesek szemét; hát úgy fordították a dolgot a Békés Megyei Fiatal Alkotók Körét hivatalból támogatókkal s a körben lévő embereikkel, hogy az írócsapatnak csak helyben élő tagja lehet! A megyehatáron túlra keveredettek takarodjanak.

Meg is szűnt nyomban FAK-ocskánk.

...Szó, mi szó, nem volt nagy kár érte, ám a *Peremvidék*, ha hagyják, kinőhetne volna magát!

Sem azelőtt nem volt, sem azóta nincs igazi műhelyük a Békés-Csanád vármegyei tollforgatóknak.

Ha egyszer nem kell, mit lehet tenni?

(Rövidesen – az évszázad utolsó éveiben – megszületett a *Bárka* című folyóirat, melynek élére volt III/III-ast állították azok, akik mindent megtettek, nehogy megszülessék a régen várt – sosem volt – békisvármegyei műhely.)

LAJOS LELKEM

Az egykori csabai diák, Körmendi Lajos elbeszélő, költő, műfordító, falukutató és szerkesztő, egy időben Karcag város alpolgármestere, a török (szerinte: türk) népek és irodalmak odaadó híve, a szoknyamélyi málnabokrokon csemegézés bajnoka a nagykun székváros, a kardszagú Karcag szülötte s haláláig lakója. Író urak jönnek, mennek, a legvadabb népiek sem nagyon ülnek túl sokáig odahaza - Körmendi marad. Marad (de, uraim, nem 'marad', hanem, közben, bármily hihetetlen, 'halad') és úgy teszi a dolgát a nagykun kerület Karczag nevű városában, mintha legalábbis Újjork Manhattanában írna, izzadna, szerelmesedne-szellemesedne, szervezné (míg engedik!) az irodalmat s mindazt mi szép, mi jó lehetne a jó helybeliek örömeire valamennyiünknek. Megírja, csak rója a papírra a mi Nagy Magyar Alföldünk (Barbaricumunk!) köz- és magánkrónikáit, a hol döghús-, hol asszony-, hol zsandárszagú történeteket és költeményeket.

Az elbeszélők mai középnemzedékének alföldi csapatából sem sokan bírták ki, hogy otthon maradjanak. Körmendi maradt, hogy haladjon. Hogyne, lehet másképp is haladni. Egyféleképp azért nem lehetséges: ha ebben a mi Kis-Magyarországunkban és szerte a határaink mentén mindenütt, hol még él hunnivadék, nem ülünk meg minden talpalatnyi helyet. Arról a tájról, amelyről elszökik pap, tanító, orvos és festő (meg persze író), lemondhatunk végérvényesen - a határainkon belül is. A Körmendi-féle szellemi ember: hazát ment - pusztán azzal, hogy nem valahol a nagyvilágban (ahol, való, jobban megbe-

csülik), hanem a maga választotta (többnyire tényleg elég nehézkes) otthoni kis világban építkezik. Mert alig város Békés-Gyula Simonyi Imre és Kohán György, Békéscsaba a Jókai Színház és Schéner Mihály, s Körmendi Lajos nélkül (Szolnok és) Karcag.

Népismereti, nyelvi és történeti hitelesség; szerencsénkre ebben azért nincs egyedül Körmendi, mert legjobb alföldi elbeszélő társaira mindez javarészt igaz. Ami megkülönbözteti egymástól őket, azt az egyéniség és a tehetség csodája teszi.

...KÖRMENDI CSABÁN

E csabai négy év szenvedései tettek íróvá - vallott 1995 novemberében Fészek-beli estjén.

Négy magyar esztendő telt Körmendi Békéscsabán, négy tanév a Vízműben (az Út-, Híd- és Vízműépítési Technikumban).

- Úgy éreztem magam ebben a csabai iskolában, mint kutya a kútban!

Eddigi írásaiban csak itt-ott lelni valami Körös-parti emléknymot (például: szájtrombitás népzene a Ligeti Sörkert kapujában - a *Nyers hús* című beszélyében); azt mondja, regényt készül írni eme legújabbkori ISKOLA A HATÁRON-ról.

Jó kis (újabb) Csaba-kép készül, nem mondom.

- Műszaki iskolába küldtek, miközben humán érdeklődésű voltam.

Majdnem azzal kedveskedtem neki: szerencsénkre!

A négy évből - azt mondja - a diákszálló világa volt a legborzalmasabb. Az embertelenség a gyöngébbeket megnyomorítja, Lajost íróvá gyúrja.

Máig nehezen felejt! Hogy még a moziba menet sem lazíthattak: egyensapkával a fejükön, egyszerre lépve, ajkukon a rájuk kényszerített ocsmány mozgalmi (rosszabb esetben egyenesen szovjet) dallal vonultak végig a város utcáinak közepén (a kollégiumtól a Brigáddá - mára semmivé - vált Apollóba, a Szabadsággá előlépett Csaba - ma Phaedra, vagy mi a rosseb - Mozgóba, meg vissza)...

- Tíz év kitérőt okozott ez az iskola.

Élete (2005 első napján bekövetkező) végéig rémálom neki e négy év.

Ha megírja, olyasvalaminek a rajzával gazdagította volna a magyar szépirodalmat, amit elkövetői a legszívesebben elfeledtetnének velünk.

HORVÁTH TAL A MASZKABÁLBAN

Horváth a Kastélyból.

Nem Kafkaéból, a magáéból. A miénkből. A csabai...

Ezt sem gondoltam volna! Hogy míg én a magam Corvinkáján – a csabai Corvin (János? Mátyás? ám semmiképpen sem a leninfiú Korvin) uccájában - gyűröm az ipart, a szomszédban (a velünk párhuzamos uccában, tőlünk száz méterre sem) szinte ugyanaz foglalkoztat valakit.

Majdnem azt mondtam, úrfit, de hát sem Kurtucz Miska, sem Horváth Peti nem volt úrfi. (Legalábbis akkoriban sem fodrász- és nyomdászinasnak álltak az úrigyerekek!)

(Avagy ki tudja?) (Lehet, hogy éppen?)

(Legalábbis volt rá – akkortájt – épp elég példa.)

Nálam pár évvel fiatalabb, de.

Ő – úgy veszem – értelmiségi, én (tehetek róla?) kiscsapa-iparos gyerekből lett (szinte már) proligyerek.

Mi több: ugyanaz a Keres-part, Kergát, Kiserdő, Céldomb, Kubik, Rét és Kanálisi-szöllő, Kenderáztató, Zsilip, Pálya, Színház, Lótér, Liget fogja meg... Nem említve a Hármast – a Révai, vagy Piros oskolát a Kölcsey uccában -, vagy épp a hajdan Vadkacsaként ismert szocdem csapszékből lett kerületi MNDSZ- és MDP- s MSZMP-székház Zsilinszky-

(akkor már: Dózsa György-) uccai bálházat.

Amennyire ez megeshet velünk úgy a tizedik (5-15.) évünk táján.

Egy életre?

Jó, én születésem pillanatától tizenkilenc éves koromig csak kirándulni, meg nyaralni jártam el Corvinkánkról, Péter viszont – Horváth – mindösszesen két tót évet töltött a maga Kastélyában.

- Nagyon fontos két év volt – árulod el (valamivel később) a szigligeti fővenyen.

A Kastély-uccai.

A kerületi pártházbeli (Marx és Lenin képe alatti) tvisztes maszkabál leírása – s gondolom, mert nem láttam, mozgóképes fölmutatása – nemzedékünk egyik legjobb teljesítménye. Meglehet pusztán azzal, hogy úgy igaz, ahogy van (ami, már bocsánat a szóért, nem is oly túl gyakori). (No meg, persze, tiszta, világos beszéd, visszaadva annak a világnak a hangulatát, amelyben nevetni csak engedéllyel volt szabad, mi pedig folyton ki akartunk – őket látva – pukkadni!)

(Mellesleg legyen mondva: e jeles helyé emelt kerületi pártszékház előtti árok volt legelső – másfél éves korombeli – elcsatangolásom közben álmodó, szegény jó anyámat halálra rémítő, mert hogy házunktól azért elég messze eső fekhelyem.)

(Hogy milyen véletlenek vannak...)

(Arról nem szólva, hogy ebben a pártbálteremben szólítottak föl életem első – egypárti egyjelöltes – hazugságházi képviselő-választására, hogy a cédulába való betekintés nélkül hajjintsam be a hasadékon – a férfiembert havonta ha tapogató pártmacát elképesztő hanyagsággal – a szavazatomat.)

A *Sosemvolt aranykorunk* című regényed corvinkai maszkabál-leírásából lett a *Csao Bambino* nevű színdarabod s filméd? Moziba éppen akkor nem jártam, de e helyt fordul elő a Csaó, csaó, Bambína.

Hogy a mi házunktól (udvarunktól, kapunktól, a járda melletti ároktól), ha átnézek a túloldali – páros számú – házak közt a Kastélyi-ucca felé, arra a portára látok, hol kedves öcsémuram pionírkodott?!

Nem onnan, de majdnem.

Tán pislogtunk is egymásra. (Majd oly' összefutás volt ez, mint emilyen lehetett – ha megtörtént – a Vasas Mihállyal való Keres-parti, 1946-béli netalántán?)

Ugyanazt a téglajárdát koptattuk, ugyanazon oskola – tán egyugyanaz osztályterme – padjában summantottunk, ugyanazt a Körös-vizet szerettük és féltük, tanáraink is hasonlóképp, nem beszélve. A kastélyi-corvinkai-zsilinszkyi gatyaszár ülepében található kerek kút vizét ittuk, ha nagyon megszomjaztunk.

Tán hajtottuk is egymásnak a kutat.

Arról nem szólva, hogy édesanyjának (a Jókai Vigardában) hányszor, de hányszor tapsolhattam!

Maczákné, Popol, Farkas, Macó, Petrovszki, Mancika (tanárné), Vidovenyec, Köcsög; én is írhattam volna.

Azt írod: Kastély-ucca tizenhárom?

Áchim szülőháza valamivel előrébb, túlnan.

Hogy Szegeden, Pesten, vagy épp a Balatonnál... megint a Kastély-ucca jusson eszedbe! (Mint nekem Pesten, Debrecenben, Veszprémben...)

Öröm s fájdalom.

Hogyne: a *csabai* élet.

Él'tünk.

Az az egyugyanaz.

Szóval te is csabai vagy.

SERÉDI A CSABAI TANYÁKRÓL

Dráma Serédi János *Lovak és patkányok* című, a Püski Kiadónál a minap megjelent elbeszélés-füzére, mert drámai – megrázó, fölemelő, valóban megtisztító erejű - mindegyik novellája. A már-már regénybe álló (regénybe kínálkozó) beszély-füzér paraszt népünk – csabai tanyasi világunk - huszadik századi, mérhetetlen szenvedéssel, sok-sok egyéni tragédiával, a tönkrevért földműves népnek a sorsával ismertet meg bennünket... Oly módon, hogy történetről történetre ugyanazzal lép meg a szerző.

A drámaisággal. S hogy miben (miből) áll ez a drámaiság, érdemes talán sorra venni, mert közelíthetünk a titok nyitjához, mitől olyan izgalmasak Serédi János elbeszélései, izgalmas maga a könyv.

A hitelesség jut elsőre az ember eszébe; a kötet valamennyi történetéből, az elbeszélésekben megjelenített valamennyi alakjából, magából a kötetből süt az a fajta hely-, néplélek- és történelem-ismeret, amelyhez otthon kell mozogni az adott tájon, a magad fajtájáról kell szólnod s magadnak, családodnak is ugyanazt kell átélnie, mint a fölmutatott (bemutatott, leírt, megírt, ábrázolt) világ hőseinek, az írások fő- és mellékszereplőinek.

Az azonosulás jut másodjára eszembe, a Serédi János nevű – csabaiként igen nagy öröm leírni (de tán megbocsátható az elfogultság): még hogy alföldi, egyenesen csabai – író teljes közösségvállalása azokkal az elbeszélésbeli hősökkel, akiket megörökítésre méltónak tart a Csaba-környéki tanyavilágról szólván. Nem (idegen) kívülről, nem (emelkedett) felülről, nem (mértéktartó) távolról veszi szemügyre ezt a mára nagyobb részben fölszámolt, maradékában a kolhoz szorításából kiszabadult, ám az új nagybirtok által fenyegetett századvégtől újraéledni merészkedő 'Csabai-tanyák'-at. A tanyasiak-tanyaiak hú fiaként ragadott tollat, hogy megírja népe drámáját, melyet a magafajtánál jobban aligha ismerhet bárki.

Az az átütő erő, amely áthatja valamennyi kötetbeli elbeszélést, annak is köszönhető, hogy folyamatosan ébren tartja kíváncsiságunkat, az olvasó érdeklődését, hogy vajon mi lesz a sorsa... valamely rokonszenves, együttérzésünket nyomban kiváltó hősének. Mely figyelmet nem lohasztja le, inkább fokozza, hogy szinte valamennyi novella úgy fejeződik be, hogy szerzőnknek esze ágában sincs elárulni, hogy végződik emberünk, asszonyunk története. Sejtet, ha sejtet, mindenesetre rábízta képzeletünkre, megéreztetni ember- és korszak-ismeretünkkel.

Merő dráma a Serédi-világ! Fegő gazdáé, kinek a tanyája elé leszúrt husángból kihajtott nyárfája mellől időközben eltűnt a hajléka, hogy a helyén ma kft. viruljon, de gazdánk túl sokat emlegeti: nyárfája túlélte a kolhozot, túl fogja a kft-t is! Hát pusztulnia kell innen – onnan, az ismét istentelen újjgazdag-világból – mindennek, ami a nyugalmat zavarja: a fának, amely az igazi gazdára emlékeztet, s pusztuljon a szerelem (a szerelem? pusztulhat, ha nincs más választás, ha útjában van a további gazdagodásnak, a másik ember élete) is...

Mi, ha nem dráma a címadó elbeszélés? *Lovak és patkányok*; e Serédi-írásból kiderül, a kollektivizálás megszállottjai többre becsülték a patkányt, mint a magyar – és mindenféle – parasztember legszentebb állatát, segítőtársát, igavonásban társát, a lovat! Mert jól tudták – hogy kik, tán nem kell megnevezni, úgy is tetszenek tudni, kik s mifélek voltak ők?! -, a föld, a tanya, a kocsi és a ló elvételeivel semmivé teszik e világot, azt a parasztságot, amely önállóságra termett, amely megél a jég hátán (még a kommunizmusban is), ha hagyják. Csak hát, tudjuk, hogy hagyták volna?... Szóval hogy többre értékelték a patkányt, mert ha alkalmat adnak e jószágnak, hamar eltakarítja a kolhoz útjából a kolhoz és a távol-keleti típusú kolhozista modernizálás útjában álló, de előbb azért (biztos, ami biztos alapon) a téeszcsé-istállóban agyonéheztetett lovat...

A 35 év után szülőföldjére – Fényesre? Vandhátra? Kismegyerre? valahová Csabánk körül a tanyavilág helyére – hazalátogató ötvenhatos forradalmár és elhagyott,

kényszerűségből itt felejtett szerelmének a drámája a német feleséggel, a jó csabai – ne is mondjuk, szlovákos hangzású – nevét (Zahorán...) a gazdag nagyapa eredeti dajcs nevére váltó fiával. Hogy keresse, persze, hogy ne találjon meg semmit abból, amit itt kellett hagynia azon a szomorú őszön: csabai tanyát, csabai édesanyát, csabai menyasszonyt.

Dráma, az öregasszonyé, aki nem érti, miért kerül hirtelen – rendszerváltásunkkor - a sarok helyett a fő helyre. Hogy meséljen, hol volt a földjük és hova dugta, hol a birtoklap, hogy a kárpótlással minden visszajöjjön?! Csak hát a mama hogy emlékezne valamire is... Olyan évtizedek, ilyen fél évszázad után.

Szintén mai dráma: kemence tüzebe vetik a téesz-szel tönkrevert tanyasi világból Pestre menekülő fiúk a megrokkant tanyán haláláig nyomorgó, de fiainak milliókat összekuporgató öreg paraszt édesapa takarékbetétjét rejtő ócska cifra-szűrt...

Dráma drámát követ, a csabai paraszt, a csabai parasztság, s bevallhatjuk, az egész magyar parasztság drámáját írta meg Serédi János. E táj, e világ magyar, szlovák, német, román, miegyéb nemzetiségű, származású, nyelvű földműves népének 1944-ben szovjet segítséggel – szovjet támogatással, közreműködéssel, szervezésben, bátorításra, elméleti alapozással – megkezdett s 1956 után hamarosan befejezett tönkretételét. A háztáji gazdaságok engedélyezésének némi fölszabadultságától a minapi újragyarmatosítási nyitányig...

A patkány, mint a szovjet típusú haladás élharcosa, eszköze, útja (hogy mondaná Kádár Jánosotok? „út-ján”), ’harc elefántja’. Valaha ugyanabban az ávós-székházból lett Munkácsy utcai szerkesztőségi palotában dolgoztam a szerzővel, s bár a jelek szerint hasonlóképp éreztünk a sok agy mosás közben és ellenére is, hogy mondhattuk volna ki, mi a véleményünk az egészről? Megtartottuk magunknak, meg szűk családi, baráti körünknek. Hogy végre 1990 táján fölszabaduljunk legalább annyira, hogy kimondhassuk, mit ki kell mondanunk, hogy gyermekeink tudják s ne lehessen őket félrevezetni, mi történt velünk, népünkkel, polgárosodó parasztságunkkal, Csabánkkal, álmodott Kert-Magyarországunkkal e patkányharapásos elmúlt fél évszázadban a Körös-parton.

Mely Körös-parttól e tekintetben sem üt el a Tisza-, vagy a Duna-, ne adj Isten a Balaton-part, hol ugyanakkor ugyanazok ugyanazt követték el ellenünk.

Szerédi János a kitűnő drámai szerkesztésnek is köszönhetően olyan könyvet tett a képzeletbeli Csabai Könyvesház igen magas polcára, hogy legalábbis Városunkban minden ifjúval el kellene olvasatni. Hogy tudják a felnövekvő – s gyakran elég gyanútlan – nemzedékek, mi történt az asztalunkra valót megtermelő-kiizzadó (nekünk lágy kenyérrel, szagos szőlővel, jóféle kolbással szolgáló) parasztsággal Csabán a huszadiknak mondott évszázad második felében.

Persze hozzátehetnénk: könnyű annak, aki így szereti ezt a népet!

E könyv (talán nem csak nekem) újra azt bizonyítja, érdemes így érezni.

Sőt, talán csak így lenne szabad.

SZERZŐNK HATTYÚÚSZÁSÁRÓL

Mert kérdés, írhatok-e magamról.

Csabainak csabai - is - vagyok, papírra vettem - épp eleget - e népről (városról s tájról), de hát elfogulatlan, a magam dolgairól írván, nyilván nem lehetek.

Széptanulmány nem is közölhet mást, mint elfogultat! A szerző magánérzelmeit, a tárgyról vallott véleményét, mívészi (vagy köznapi) vallomást.

Költeni, költeni, költeni egyre...

Így volt!

Mindegyre csak róni a papirosra a ceruzával...

A Körös-partról; a Keres-marton; a Körözs-mellé kívánkozva; a Kerezstől elrugaszkodván.

.. .Meg sem álltam félezer költeményig.
Maradt belőle pár tucat (az UGATOLÓ-ba).
Meg a szerelem.

CSAK A KÖLTÉS!

A versírás... A sírás? Nem, az mégsem.

Bár akadt (kezdetben épp elég), amely így kezdődött. Vagy folytatódott. Végződött.

Mindenképpen összefüggött zaklatottságom a költéssel!

Ha fáj valami, megörvendeztem bárminek, beleszerettem a szomszédleányba, nekivágtam (volna) a vakvilágnak...

Hogy a csudába ne, éppen azzal kezdődött!

A leányokkal; mindjárt az elsővel - tizenhárom évesen.

S bevégződött, amikor rátaláltam a páromra?

Így is lehetne mondani. Meg úgy is, hogy a költés: valóban táltos dolog! Kicsit valóban be kell hozzá zsongani! Nem is olyan picit.

Amikor az ember törni, zúzni, ölelni, rabolni, erőszakolni, simogatni, adni, venni, tenni, repülni szeretne s nem lehet!

Ezért, azért; kinek hogy. Engem sok minden akadályozott abban, hogy az íráson túli (való?) világban helyrerázódjam.

Hogy amikor az embernek tombolhatnékje támad, fogja be magát a szekér elé? Hogy szétrúgjon mindent?

Nem csak a körülmények a ludasok, a külsőn kívül a belsők is hozzájárulhattak. Valami. Azon is belül. Beljebb! Legbelül.

Legvégül: hogy megváltozott a belső (lelki) helyzet, elfogyott az ének.

Szerencsétlenségtekre közben fölkapott a mese táltos lova s úgy magával ragadt, hogy máig a hátán nyargalok. Előbb csak szőrén...

Gyí, paripa!

ROMÁN KEZDET A VAGABUNDKORZÓN

Györgye s Krizsán (György és Krisan) volt - ha igaz - kedves kürtösi román unokatestvérem, kitől tanultam a vagabundkorzó szót (1960-valahányban kocsit állítva Csaba és Gyula közt az országúton). Amúgy egyáltalán nem rumun szó, majdhogynem őseredeti latin, s a mi törekvő szomszédunk, a dák őseit emlegető vlachság - hogy a latinitást erősítse, meg hogy nyugatra tekintető nyelvújításuk új szavakkal bővítse nyelvüket — ilyen rómainak remélt dolgokkal bátorította magát.

Üsse kő, ráadásul ez esetben valóban műveltségközvetítő volt (keletről előzve) a román: kürtösi testvéremtől tanultam egy hamisítatlan latin-olasz kifejezést! Egy olyan szót, amely azonnal megfogott s azóta sem ereszt.

Csavargósétány? Zarándokút? Regényes korzó? Hányszor nekiálltam címet alkotni, de ennél kerekébbet nem találtam! Benne van mindaz, amit sejtet e könyvfolyam.

Ki gondolta akkor, hogy kötetek sorából áll majd csavargóregém? Befutja velem a fél Magyar Világot; ha rajtam állna, az egészet...

Kőváry pajtás azt állítja, hogy ez biza torzó lesz... Mert egyszer csak abba kell hagynom, valahol a párkák elmetszik korzóm fonalát s kizárt, hogy addig beutazzam mindazon helyet, melyhez bármi közünk lehet...

Nem mondom, hogy le lehet zárni, a végére mégiscsak el fogok jutni. Valamelyik

(hatodik? nyolcadik?) korzókötetemet derékba törheti a végzet, dolgavégezetlen mégsem marad a majd egész életemet betöltő zarándoklat.

Valaki mindig azt súgta, végigjárom!

Azt, amit az Isten kiszabott.

Útra hát!...

SZAJNA, CSABÁN?

Elbeszéléssel nem bajlódtam, azonnal kisregény írásába fogtam s majdnem olyan jól sikerült, mint reméltem! Úgyhogy jöhet a regény; neki is fogtam csabai beszélyfüzérem megírásának.

Merthogy az izgatott, tudok-e 200 oldalt egyhúztomban írni? Könnyítve a dolgomat rövid történetekből raktam össze az én ismereteim s élményeim, érzelmeim szerinti várost - a Bakonyban a Körös-parti Csabát. És sikerült a már-már regény terjedelmű kötetet egy lélegzetvétellel megírni!

Jöhetett (nemsokára, de már Csabán) a (veszprémi) Jeruzsálemhegy regénye, hogy fölkészüljek az igazi föladatra.

Szajna, Csabán? Hogyne, a Kerest-mart felőli északi városrészt becézik így a jó csabaiak, hol a megszokottnál több a nagy vagány s (párizsi néger és arab helyett) a cigány. Parasztemberek s munkások negyede e tájék, a 'szajnai csávók' híres verekedők; éppen olyan vad fiúk, mint a jaminaiak.

Ez még hagyján, de hogy némelyektől mit kaptam érte?...

A csapszékek népe megölelt s mindenáron szlovákul akart velem a világ értelméről értekezni. Akadt persze a lebujsokban vérbeli műtész (rövidesen tökrészeg) tanárember is, aki arról akart meggyőzni, hogy mindez semmi, ő sokkal jobb csabai történeteket tud, csak hát meg kellene neki írnia; nekem hogy mesélhetné el... Ha fizetek érte! No nem egy-két kupa vizezett bort... A busás haszonból, amit zsebre lehet érte vágni! (Amit a sikeres könyv miatt a zsebembe képzel; s valóban, a pár ezer példány többszörösét el lehetett volna adni, ha a kiadóm nem párt-, hanem üzletember.) Öcsém műlakatos haverja meg kuncogni kezdett, amikor meglátott:

- Igaz, hogy az ávós elfingotta magát az asztal alatt?

Hallotta, mert olvasni nem szokott. (1981-ben nagy valami volt ilyesmiről szót ejteni!)

...ÉLŐ ÍRÓ

Amikor behívtak a szokásos évi egyszeri vizsgálatra, félmeztelenkedésemet az egész állomás végignézte: jöttek sorban (egymás után, a kilincset egymásnak adva) a szűrőipari dolgozók, hogy megcsodálják az egyetlen igazi csabai 'élő író'.

- Most látok először élő író — bámult rám egy ismerős, ki engem ugyan régóta ismer, de nem élő íróként.

- A Városháza előtt kellene máglyára tenni - égette volna el *A csabai Szajnan* maradék példányait a város egyetlen szlovák népi írója, Szekerka uram, aki a negyvenes évek végén kénytelen volt villanyáramot vezetni a kilincsébe, mert százakat bolondított el mint a szlovák (vissza-, haza-) kitelepülés egyik lelkes szervezője, ám aki az utolsó pillanatban meggondolta magát s itthon maradt.

- Miért nem inkább az erdélyi magyarokról írsz, akiket valóban elnyomnak?! — támadt rám egy valahai tánciskolái verekedőtárs (vagy húsz éve ittasságában a bokámat kezdte rúgni, mire föl majdnem kitört az általános hirig).

Bevallhatom, örültem a sajtóbeli dicséreteknek; az otthoni visszhang pedig hol kupán, hol csak mellbe vágott.

HANYATT

E könyvemben jómagam vágok neki s mindenféle népfiai, hajdani hadfiak, többnyire megnyomorítottak, alkalmanként kiszolgáltatottságukban parancsra másokat nyomorítók kezdenek hanyattúszni. Ahogy a címadó írás mesélője fogalmaz: az ember előrefelé halad, ám közben a szemét nem tudja levenni múlttól, elhagyott szülőföldről, elszakított és tönkrevért otthonról. Mindarról, amit magunk mögött hagyunk. Hátúszás (még inkább gyorsúszás) helyett *Hanyattúszás*, mert ő nem hátra szokott esni, hanem hanyatt. Ő csak tudja. S hát nem nevetséges az ilyen ember? Nem vagyunk-e nevetségesek, hogy folyton emlékezünk? Mekkora ostobaság ma is a frontról álmodni, vérrel álmodni, amikor álmodhatnánk pálmafás szigetről, háncsruhás örömlányról, marslakóról is. Álmodni sok mindent lehet, de álmodni, azt hiszem, nem csak a magyar ember nem szokott efféléket. A többször agyonvert ember (az agyonvert nem azonos a meggyilkolttal, az agyonvertet mindössze kupán vágják s lehet, hogy ma is él, ha meg nem holt) álma érdemes-e a megörökítésre? Mert ezek az álmok gyakran nem is álmok, hiszen éjszaka is ébren tartja az álmodni, szebbet álmodni alig képes lelket századunk megannyi borzalma. S ami föltör belőle álom helyett, igaz történet gyanánt háborúról, fogságról, miegymásról, arról nemigen tudott sem szépirodalom, sem tankönyvirodalom, sem néprajzi irodalom, sem semmi, legföljebb a dokumentumfilm. Hogy úszótársaim múltképe általános-e, nem csak az övék? E könyvben a vélhető igazság a sokféle mesélő egy-egy mondatából áll össze. Ám e teljesebb igazság sejthető-e, ha elhagyom mindazt, ami a Igazsághoz képest mindössze Valóság?

SEKSPÍR-MICSODA ÖSSZES...

Jön a postás, hogy könyvet hozott. Én ugyan nem rendeltem, vigye innen, elegendem van a könyvrendelésekből! Imre eddig kétszer rendelt a kocsmában, először valóban jó könyveket hoztak, ami a gyermekeknek kell a tanuláshoz, de másodjára valami színdarabokat hozott a postás. Gondolhatod, azt hittem, megáll a szívem, amikor becipeltük a láda könyvet a házba és kiderült, hogy nem azokat a könyveket küldték, amelyeket Imre rendelt a vigéctől, nem, mind más volt, valami Sekszpír-izé, az, Sekszpír-sorozat, be is tettem a fiam szobájába, a miénkbe már nem fért a polcra. Szeretem én a verset, mindent, szoktam ovasni, a gyermekektől meg tényleg nem sajnálja az ember a pénzt, de ezzel mit kezdünk, Sekszpír-micsoda összes, teljes sorozat, jól fest a polcon, nem mondom, de amit kapott tőlem Szabó Imre! A fene a jó dolgát, részegségében nem megint rendelt egy láda könyvet? Le is vertem érte a fejét. A színe miatt az a Sekszpír-izé jól néz ki a kis szobában, megette a fene.

Mondom a postásnak, nem rendeltünk mi könyvet, vigye innen, Imre rendeléseiből meg különben is elegendem van, nem vesszük át! Talicskám sincs, mamánál van, hogy betoljam az udvarba az újabb láda könyvet, hagyjon békén. Nem oda Buda, ez csak egy könyv, mutatja, és Szabó Imre a címzett. A feladó meg valami könyvesbolt. Írók boltja, vagy mi a franc. Na, mondom, én akkor se veszem át, mennyibe kerül? Azt mondja, nem kerül semmibe, csak vegyem át, biztos ajándék. Na, mondom, ha ajándék, vissza nem küldöm, ajándék lónak ne nézd a fogát, adja ide. De a postást is furdalta a kíváncsiság, mit kaptam, megvárta, míg kibontottam. Látom ám, hogy te küldted, *Hattyúúszás*, novellák. Ismerős, rokon, mondom a postásnak, az ő könyve. Akkor biztos ez küldi anyádnak is, mert neki is viszek egyet.

...IZÉ, ÍRÓ

Hozza anyámnak, utána ő mesélte, ő is csak les, jól néz ki, még hogy ő könyvet vegyen, hisz olvasni sem tud, olyan rossz a szeme! Nem, nem kell érte fizetni, így anyám is elfogadta. Valami rokona küldi, izé, író, magyarázta anyámnak a postás. Persze, Misi lehet. A szomszédasszonya meséli neki esténként, miket írtál a könyvedben, hogy olyan k betűs volt a nagyanyád, meg a többi. Nagyon élvezzük, a legtöbb mintha megtörtént volna. Itt háromszor volt olyan, hogy várták a vőlegényt, várta a násznép a lányos háznál, ott voltak a vőlegény rokonai is, de csak nem jött a fiú! Várta a lelkész, várta a tanácsi ember is, a végén, vagy másfél órás várakozás után telefonáltak, a szomszéd faluból való volt a vőlegény, mi történt, miért nem jön a vőlegény. Addigra már kórházban volt a vőlegény, úgy megverte az apja, amiért nem falubeli tanítónőt akart feleségül a fia. Pár éve volt, az a másik kettő régebben. Nem is vette el a fiú a lányt, a násznépnek szétesztették a rengeteg ételt, hoztunk mi is egy kicsit.

Péter bátyád is ott volt Jancsi esküvőjén, most lesz egy hónapja, tudod, Pesten laknak. Az öreg állandóan engem akar táncoltatni, mert hogy rajtam van mit fogjon, ő azt szereti, igaz, megütöm a mázsa-tízet! Kicsi ember, de neki a hozzá hasonló nem kell, csak a jó kövér nő! Mondta is Jancsinak: Fiam, én még olyan lagziban nem voltam, amikor a menyasszonyt meglátva ne állt volna fel a szerszámom! A te lagzid az első, amikor nem áll föl.

Nem tetszett neki, mert bármilyen szép kis nő ángyi, pici törékeny teremtés. Bátyádnak meg a másfél mázsa az igazi!

Ne neved, így van.

A Hattyúúszás után mit írsz? Remélem, abból is küldesz. Hadd egye a méreg az embereket, hogy nekünk ingyen könyvet hoz a postás.

HÉTREGÉNY

A kaporszakállú nádvagóval kezdtem (1971-ben, Csabán) - kisregényeim sorát -, *a Jézus-Máriával* (1972-ben, Veszprémben) és a *Hadak Útjikkal* (1973-ban, Budán, Sepsiszentgyörgyön és Veszprémben) írtam tovább HÁRMASKÖNYV-vé. De ha már liba, legyen jó zsíros, ÖTREGÉ-be fogtam magam: megszületett *Az Aranykapca álma* (1975-ben, úgyszólván Veszprémben és Abbáziában) s becsapott, mint a ménkü, *A kutyakántor* (1978-ban, szintúgy a Bakonyerdő-rengetegben).

Azt hittem, ezzel kész. Előbb a hármast-, majd az ötöskönyvvel.

Hogy az egy-két jól sikerült elbeszélés után rögvest kisregény-írásba kaptam, azonmód fölkerékítettem magam; ezután pedig - nyilván nem véletlenül - csakis a nagyregény jöhetett.

De hogy azután újból egy-két kisrege is kikéredzkedjék belőlem?...

A Decebál Gyulán (1985-ben, Bécsabán készült) s a *Csuha Ferke* (1994-ben, szintúgy Nagybékés vármegye székvárosában szerkesztődött) a magam kisrege-írás-történetében érintett évtizedek számát gyarapította.

(Arról nem beszélve, hogy az elsőt, a *Mert a szellő szépen fúj* címűt, amelyből, Pázsit címen, csak egy beszéllyni maradt, még a Debreceni Kollégiumban - s a Csabai Corvinkán -, 1967-ben faragtam.)

Hasonlatosan a labdarúgóhoz, aki 35 évesen abbahagyja a focit, de levezetésként addig rúgja a tököket, amíg mozdulni tud?

ÁCHIM

Nem elég tudatos!

Mármint sem a hős, sem a szerző. Nem derül ki belőle az osztályharcnak azon

sajátossága, hogy csak akkor helyénvaló, ha az ipari munkásság a győztes. Áchim, mondom, mindezt nem tudja! Ő a parasztra szavaz.

- Dokumentarizmus, némi szocializmus, úgyhogy: jöhet!

Azaz: mehet. Ki lehet adni. Ez meg akkor derült ki, amikor (1985-ben) mégiscsak napvilágot látott *A kaporszakállú nádvágó*. A szocializmus demokratikusabb hívei vették így, kik ekkorra némi lehetőséghez jutottak.

- Túl baloldali - kaphattam volna meg 1990 táján, de inkább úgy tettek, mintha meg sem született volna.

Írjam ki (a könyvvégén), hogy Áchim Liker Ondrist a két Zsilinszky-testvér ölte meg! - javasolta Féja Géza, amikor (a kiadáshoz segítséget keresve) a többszörösen elutasított kéziratot Óbudán bekopogtam hozzá. Miközben én azért nem neveztem meg a gyilkosait, mert - úgy éreztem! - akkor a kisregénnyel nem tudom lezárni (magamban) az Áchim-ügyet (Áchim-élményt); ha leírom, kik végeztek a parasztvezérrel, a Zsilinszky Endréről lett Bajcsy-Zsilinszkynek is utána kell járnom, s akkor ahhoz nem volt kedvem.

Cseres Tibor bátyám - ki atyáink írónemzedékéből nekem a legtöbbet segített - (egy díjátadást követően) épp ellenkezőleg, arra kért, a következő kiadásban igazítsam át a kisregény végét, hagyjam el a meg nem nevezett, de nyilvánvalóan a Zsilinszky-fiúkra vonatkozó, úri mivoltukat megkérdőjelező - székesfővárosunkban 'sokakat' fölháborító - megjegyzést.

Törhetném a fejem, melyikükre hallgassak, ha valaki (csodák csodájára) újfönt ki akarná adni első kisregényemet!

ARANYKAPCÁTLAN

Az ünnep: a nép?

Ma sem gondolom másként; ugyan a francia kommunisták fogalmaztak így - s közben a marxisták-polpotisták akkorát buktak, mint egy olajtó -, de attól még érezhetek így?... (Húsz évvel *Az Aranykapca álma* után azon sopánkodva, miért szeretne - 1995-ben - beszélő viszonyban lenni az emberekkel az egyik, szót érteni a választópolgárokkal a másik oldal; ahelyett hogy a népet igyekezne kifejezni, képviselni, azonosulna vele testestül-lelkestül?! Amit ha elmulasztunk, megteszi a magát népbarátnak kiadó népámító, hogy aztán fölfaljon bennünket szőröstül-bőröstül.)

Mire jut az Aranykapca nevű csapszék környékéről származó, Bivalyoszonád világáros falusias peremétől teljesen elszakadni sohasem tudó paraszt és munkás, kispáros és kishivatalnok származású értelmiségi abban a Kádár-világban, melyben élnie kell? Mert ITT, MAGYARORSZÁGON akar maradni, ebben az igen fura világban szeretne boldogulni, híven... ifjúkori eszményeihez. Mit tehet, hogy világra éhes gyermeki vágyaiból valami valóra váljék? Hogyan maradhat hűséges az ember ahhoz, amitől valamiért soha el nem szakadhat? Melytől el nem válna?...

Miközben azért (valamennyire, eléggé) mássá lett.

Hőseink diákként letépik a falról a népüknek mértéken felül érthetetlen föliratokat (ma nem győznék, annyi dolguk lenne), hogy 'pályakezdő értelmiségiként' fejjel rohanjanak a kolbász helyett aczélkötélből font Kádár-kerítésnek. Hogy a főhős temetését az önkény megretentő forradalomnak álmodja kis oktondi népfői szerzőnk.

1975-ben nem arról ábrándozott a letagadhatatlanul csabai Aranykapcába borinni betérő kicsiny csapat, hogy fog még egyszer ünnepelni a népl?

Ha forradalomba vágja magát s elsöpri mindazt, mi hamis.

(Azóta várja, csak várja - mindhiába? - Kotlókergető és mindahány egy-komája.)

(S már nem is tesz érte semmit.)

- Arany utcai Aranykapcád azóta bezárták!

S mi még mindig szabadlábbon.

KISPÁZSIT

Aranyuccai Lipták Pál szerint a mi corvinkai Pázsitunk csak a Kis-pázsit volt, az igazi - a valóban jóval nagyobb - a lőtéri. Nekünk - a bánáti, a corvinkai és a kastélyi kölyköknek - maradt Pázsitnak a sajátunk.

A *Pázsit* című beszélyem, amely a mi gyermeki világunk ifjúi rajza, a legelső, 1967-ben íródott kisregényem maradéka. *A Mert a szellő szépen fúj* című, első nagyobb elbeszélői vállalkozásomból ennyi maradt meg. A nyolcvanas évek legelejéig kerülgettem a kisregét, nem tudtam, mi a baja. Éreztem, hogy van benne valami, de nem jutottam vele dülőre. A végén - másfél évtizedes rágódás után - kiötöltem: kivágom belőle ezt az egészséges, életteli részt, a többit eldobom, ennek pedig meg kell állnia a lábán!

A csíny sikerült: 1981-ben ezzel mutatkoztam be Juhász Ferenc Új Írásában, s rögvest beválogatták a *Körkép*be, majd magam a saját könyveimbe szerkesztettem Pázsitomat.

...Addig simogattam, húztam, igazítottam, változtattam, míg olyan nem lett, amilyennek eredetileg a kisregényt képzeltem! Tizennégy magyar - csabai, pesti, debreceni, veszprémi s fehérvári - év kellett hozzá.

...Honnan tudtam volna akkor (amikor írtam), hogy a Corvin utca végi pázsit, sáncpart, rét, mocsár és tó az 1990-es évekre úgy eltűnik, mintha sosem lett volna?... Mert hogy beépült.

Azért szinte jobban jártunk, mint az aranyuccaiak, honvéduccaiak, lőtériek, csányiuccavégiek a maguk Nagy Pázsitjával, melyre, mindjárt a *Körgáton* túl, városunk bölcs atyái által a Kenderáztatóra telepített toronymagas szemétdomb hullajtja szennyes könnyeit.

Még hogy a Pázsit... Később (a 2000-es évek elején) a magad városképe, a *Csabai vastag*... mindarról, amit neked (s nem azoknak, akik ki nem állhatják) Csaba jelent.

NAGYREGÉNY

Nagyregényem viszont, melyért a Dunántúlról vissza-, avagy hazajöttem, nem csabai. A *Magyar Krisztus*ra készülve éreztem, hogy jönnöm kell! Itt könnyebb lesz, a határon Aradba gyakrabban átjárva, a regény anyagát összegyűjtenem, s akkor már egykönnyen nekiülhetek...

Miután a *Szabad Nép* egyik '70-es évekbeli számában nemzedéktárs irodalomtörténész azt lódította, hogy vége a nagyregénynek, különösképp a móríci hagyománynak.

Nekiveselkedtem hát aradi-csanádi parasztregegyemnek, mert tudtam, hogy az uraknak (akkor csak: elvtársaknak) ebben sincs igazuk. Mert akkor már egyre inkább úgy vettem: egy szavukat sem szabad elhinni!

No persze Csabán sem.

Ma nemkülönben.

A parasztrege után kisvártatva megszületett a majdnem nagyregény (terjedelmű) - szinte kóperegény - (Csaba-melléki táján játszódó) *Eszterberke*, hogy végezetül a nem véletlenül zárandvármegyeinek mondott, ám nyilvánvalóan több tekintetben is békésvármegyei s békéscsabai *Kazal* regény-szalmarakása következék.

Csabai vagy nem csabai, mit számít!

...Ha sántít.

Ám ha nem...

Úgyhogy ennyiben örökre csabai maradok.

...Maradunk.

(1998, 2006)

Tartalom

Előjáró beszély

Régiék

Haan akadémikus szlovákul, magyarul

...A népkönyvíró

...Tudós író?

Ady a parasztkirálynál

Hun Csabavár (Kozma Andor)

Gyóni Áchim (Gy. Géza)

Ki tud róla (Vasas Mihály)

A csabai festők egyike

Fodor András sűg: író!

Bécsabai kötete

...Amiről Pesten sem tudnak

Tanár Békéscsabán...

Cica Ausztráliába úszott

...És Kaposvárt

A Rudolf-főgimnáziumban

Évkönyv regél

A Somssich Értesítőiben

...Majd „zöldkader” lett?

'45-ben újra Csabán

Titkok titka: egy regény

Vasas és a város

Miska és a nők

Műbírálókat

...Móricz nyomában

...Túl túróshaluskás!

El kellett feledni

Barát regél (Lipták Pál)

Szamekék nem szerették

Lehullt a vasfüggöny

Barátok s nők a Körös-parton

Csak úgy... elszelelt

Dér Endre a szomszédból

A Forum Romanumon (Szőnyi Zsuzsa)

S ami végül az anyakönyvben

Nem búcsú

Népiek

Szlovákul
Ján Gerci János
Szekerkáék
Gyucha rizmái
Népköltő Csabán (Csicsely Mihály)
Népfiai
A Magyar Út őre (Hegyesi János)
Ének a kazalból (Balogh Károly)

A háborús nemzedék

Féja a sarokban
...Csabán
...Csabai éjszakái!
Cseres a Viharsarok élén
...S a fiatalok
Here-báró
...A kazalban
...A reakció ellen
Rónay a gazdaölésről
Dér deresen
Garai István: börtön a Mesekirályért
Például Fekete Pál

Simonyi a legnagyobb?

Csabai jelenetek
Gyulai képek
Szmola a királynők városában
Örület, a legjobb
Egyszer s utoljára
Hanyatt döntvén
Imre, végül, meglép

A Filadelfi-jelenség

Az irodalom: köztársaság!
Szervezésben
Torzó, Csabán
Csabjanszkiként

Fiúk, a FAK-ból, meg a FAK-talan világból

Színésznovella (Csernák Árpád)
Vitéz Géczy
...Időhatározó-próbán
KEP: Keres-menti Péter (Kőváry E. P.)
...Írja
Kőváry, a csataképiró
Jankováci mesterhármas (Újházy László)
ESZE is belenyúl (E. Szabó E.)
Lajos lelkem
...Körmendi Csabán
Horváthtal a maszkabálban (Horváth Péter)
Serédi a Csabai Tanyákról

Szerzőnk hatyúúszásáról

Csak a költés!

Román kezdet a vagabundkorzón
Szajna, Csabán?
...Élő író
Hanyatt
Sekszpír-micsoda összes...
...Izé, író
Hétregény
Áchim
Aranykapcátlan
Kispázsit
Nagyregény